

Tulipan & Aïcha Kandisha

Groeten uit Fnideq en M'diq

Vervolg op: Een Kaaskop in Marokko

Carolus den Blanken

Tulipan & Aicha Kandisha

Groeten uit Fnideq en M'diq

door

Carolus den Blanken

Colofon

ISBN: 978-90-820963-85

© E-boek 2020: Carolus den Blanken

© Illustraties: Auteur

Uitgave van Carolus den Blanken/Utrecht

Gebruik en verspreiding vallen onder de voorwaarden
van de volledige licentie.

Namen zijn ter bescherming van betrokkenen veranderd

Vandaag zal ik allerlei mensen ontmoeten; de bemoeial, de ondankbare, de onmatige, de bedrieger, de afgunstige, de eenzelvige.

Ze werden zo, omdat zij goed niet van kwaad kunnen onderscheiden.

*Uit het boek: 'Overpeinzingen'
Marcus Aurelius Antoninus (121-180).*

Ik heb te veel werelden gezien, om nog aan eentje te kunnen wennen.

Ik heb te veel goden gezien, om nog slechts achter eentje aan te rennen.

Ik heb te veel stellingen gehoord, om nog maar eentje te geloven.

Ik heb te veel vuren ontstoken, om deze weer te doven.

*Uit lied: 'Te veel werelden'
Armand (1946-2015).*

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord

De westerse toerist

Fnideq

M'diq

Corona

E-boeken

Voorwoord

Na de publicatie van 'Een kaaskop in Marokko: Reizen door het Rif', hebben een aantal lezers gevraagd hoe het Abdul, Nabila en mij verder is vergaan. Daarvan doe ik in dit geschrift verslag.

Het geeft mijn persoonlijke ervaringen en indrukken weer van het alledaagse leven in de twee kustplaatsjes Fnideq en M'diq. Het laatste deel beschrijft de lockdown tijdens de Coronacrisis.

Het omhulsel van toerist ligt achter mij, gewend geraakt zijnde aan de omgeving en de gebruiken. Niet dat het laatste mij altijd kan bekoren, maar ik pas mij aan.

Marokko is niet meer het land uit mijn eerste bezoeken; het individualisme floreert, het gemeenschapsgevoel erodeert.

Maar verandering is een natuurlijk proces, waarbij alles door de mist van de Tijd transformeert. Zo zijn wij oud(er) geworden, perspectieven veranderd. De constante is dat ik nog steeds droom.

Fnideq – M'diq/2020.

De Westerse Toerist

De westerse toerist

Reizen is een kunst, en niet iedereen is daarin goed onderlegd. Vooral westerlingen vallen vaak ten prooi aan mooie praatjes, valse verwachtingen...

Je bent met de boot in Spaans Ceuta beland. Wanneer de grens gepasseerd is komt Fnideq in zicht. Een prachtige moskee doemt op. Op de doorgaande route langs de zee is geen vuil te bekennen. Aanwezige palmen zien er goed onderhouden uit, evenals de grasperken.

Over de Corniche rijdend helpt een behulpzame seigneur jou een parkeerplaatsje te vinden. Je flaneert wat langs de winkeltjes recht tegenover de boulevard. Op straat ligt op dekens en beautyapparatuur uitgesteld. Je informeert naar de prijs van de tondeuse van het bekende merk 'Braun'. Je wilde deze al tijden hebben. Slechts driehonderd dirham*. Op het reisbureau hebben ze je verteld: 'Altijd onderhandelen.' Dat ben je in het westerse luilekkerland niet meer gewend. Je zegt dat je slechts tweehonderdenvijftig dirham wilt ophoesten. De verkoper pruttelt tegen, denkt: 'Wat een gemakkelijk te plukken kip.' Hij hoeft slechts één apparaat te verkopen en zijn dag is goed. 'Vooruit monsieur. Tweehonderdennegentig dirham voor u. Omdat Hollanders zulke vriendelijke mensen zijn.' 'Geweldig die aanschaf', schep je op tegen je relatie. Helaas... het ding houdt het nog geen twee dagen vol en/of veroorzaakt kortsluiting. Je komt tot de ontdekking dat het een goedgelijkende imitatie betreft.

Je besluit verderop in een Pizzeria of Salon du Thé met een Europese naam en uitstraling wat te gebruiken, over de streep getrokken omdat het établissement over wifi beschikt. Het staat in grote letters op het raam uitgemeten. De ober, netjes gekleed, behandelt jou met alle egards. Tafeltje wordt schoongeveegd van (denkbeeldig) vuil. Het duurt eventjes, maar daar komt het bestelde.

* 1 dirham is 10 eurocent.

De gepresenteerde rekening valt wat tegen. Met de verkregen code van het gratis internet verzend je via whatsapp een tekstbericht. Het duurt een half uur voordat het overgeseind is. Het werkt dus voor geen meter.

Je slentert wat over de souk. Wat zie je daar? Een Sandisk-usb stick met een opslagcapaciteit van ruim 256 gigabyte? Dat kun je niet laten liggen. Later op de avond steek je het in de laptop. Het medium slaat niets op. Het zijn namelijk lieden uit Tanger die speciaal voor die gelegenheid met hun nagemaakte waar slechts één dag op de markt staan om die rotzooi te slijten. Ze zijn met de noorderzon vertrokken wanneer jij komt reclameren.

Je dacht dat jouw auto gratis geparkeerd stond? Vergeet het. En die vriendelijke wegwijzer wil ook wat ontvangen voor de betoonde service. Trouwens... ook het op de souk gekochte shirt en die schoenen van 'Adidas' zijn namaak.

Je hebt het wel bekeken. Op weg naar je bestemming, het toeristendorp M'diq, twintig kilometer verderop. Daar heb je een appartement gehuurd. Wat aan de prijzige kant, honderd euro per dag, maar vooruit. Op de foto's zag het er prachtig uit, van al het westerse comfort voorzien. Na een dag er verbleven te hebben, kom je tot de ontdekking dat de koelkast niet goed functioneert, de televisie telkens een 'pas de signal' geeft, en na enige tijd op de bank gezeten te hebben, zakt het schuimrubber en jij langzaam naar de vloer. De gasflessen blijken ook leeg, zodat je warme koffie kunt vergeten.

Je belt de verhuurder. Deze belooft vanavond alles in orde te maken. Om vijf uur is de afspraak. Je hebt je hiervoor van het strand naar je tijdelijk onderkomen gehaast. Het is nu tien uur 's avonds. De man moet nog komen.

Letterlijk en figuurlijk krijg je een koude douche van je verblijf. Wat zeg je? Je hebt het helemaal gehad, gaat bij thuiskomst contact opnemen met het televisieprogramma 'Oplichters in het Buitenland'? Je doet maar.

Fnideq

Een afkeer hebbend aan de opgelegde pandoer en de valse suikerzoete beloftes van vrede tijdens de 'feestmaand' december besluit ik de commerciële terreur ervan te ontlopen. Voor drie maanden vertrek ik naar mijn vriend Abdul en zijn echtgenote Nabila.

In de derde week van november arriveer ik in Fnideq. Was ik tijdens eerdere bezoeken als gevolg van de heersende zeden en gewoonten verplicht voor de nacht elders een onderkomen te vinden, daarvan is geen sprake meer. Het imago van 'toerist' is van mij afgevallen. Alles is mij ook zo bekend geraakt dat ik het gevoel heb 'thuis' te zijn.

Abdul en Nabila spreken mij bij de werkelijke naam aan, voor de wijk ben ik als bewoner 'Carlos' geaccepteerd. Buurvrouwen, die zich in het verleden schielijk terugtrokken wanneer ze mij op straat ontwaarden, vragen nu hoe het mij vergaat. Hun echtgenoten schudden mij de hand. De verdere buitenwereld spreekt mij aan met 'a sidi Mohammed'.

Ons straatje in Fnideq

De huizen in onze wijk staan dicht op elkaar. Het straatje ligt tegen een helling aan, slechts via uit steen gehakte trappen bereikbaar. Voordeel is dat er geen auto's doorheen kunnen.

De structuur van de woningen is ingewikkeld. Er wordt gebouwd wanneer er geld voor is. Een verdieping erbij, een gebouwtje met eigen ingang ernaast er tegenaan geplakt. Daar bovenop weer een etage opgetrokken, een aparte opening ervoor gemaakt in het oorspronkelijke huis. De burens hebben een dergelijke constructie, zijn allen familie, wonen bij, op, en naast elkaar.

Overbuurman Mustafa, een vijftiger, huist met echtgenote in een krap bemeten ruimte met keukentje, toilet/ douche. Een trap naar boven leidt naar het dak. In de woning bevinden zich tevens hun zestienjarig zoontje Suliman evenals twee zonen van rond de twintig, Morad en Bilal.

Voeg daarbij twee kinderen van drie en vier jaar, die door Mustafa en zijn vrouw tegen betaling verzorgd worden. De moeder werkt en verblijft doordeweeks in de Spaanse enclave Ceuta.

In de erachter opgetrokken woning vertoeft de ongehuwde vijfendertigjarige Moemaïma met haar moeder. Boven dit stel bivakkeert een ander familielid; een vrouw met twee kleine meisjes. Deze kinderen komen niet veel buiten. Af en toe hangen ze over het balkon, kijken nieuwsgierig naar beneden. Wanneer ik gekke gezichten trek, gieren ze van de lach.

Aan de rechterkant een groot gebouw. Men is bezig er nog een etage op te gooien. Vader is overleden. Mohammed, een serieus hartelijk type van rond de dertig, is nu de pater familias. Deze oudste zoon vertrekt elke dag op een oude pruttelende brommer naar het werk bij een klusjesfirma. Behalve hem zijn er de moeder en twee zoons van rond de twintig. Die doen de hele dag niks anders dan rondlummelen in het café en roken voortdurend kif. Het huis bevolkt tevens de oudste dochter Loubna, vijfentwintig jaar. Zij trouwt binnenkort met een militair. Er zijn ook twee schoolgaande tieners, de zeventienjarige knaap Majed en Fatima, zestien lentes. Laatstgenoemde zou fotomodel kunnen worden, als ze wat deed aan de ontbrekende voortand. Met mij flirt ze. Men kijkt niet op van huwelijken van jongeren met oudere kerels.

Wellicht denkt ze kans te maken op een materieel welvarend bestaan in Europa.

Fatima wordt door Nabila en Abdul als de 'wijkspionne' bestempeld. Vanuit het raam van de bovenverdieping houdt ze in de gaten wat er op straat gebeurt. Aan het begin van de helling nog een huisje. Eigendom van Achmed, Mustafa's jongere broer. Gescheiden van zijn vrouw vertoeft deze aan heroïne verslaafde er niet. Af en toe duikt hij druk gebarend op. Schreeuwt 'a salaam u helikum' (*vrede over u*), wanneer hij mij ziet, schudt onderdanig de hand met een lichte grijns op het ongeschoren ingevallen gezicht. Hij wil geld of anders een Marlboro. Het is net een Pavlov-hond. Ik heb hem één keertje een sigaretje gegeven, sindsdien hoopt hij op herhaling.

'Smachli, ma-aendis' (*Sorry, ik heb niks*), roep ik. Naast het optrekje nog een appartement. Het wordt door Mustafa onderverhuurd. Momenteel aan een lid van de 'Force Auxiliaire'. Deze dertiger staat in uniform op straat, krijgt het kookapparaat niet aan de gang. Mustafa en Abdul zijn er niet, Moemaïma is een vrouw. Hij komt bij mij terecht. In het keukentje tref ik een vieze brij aan. Het lijkt er jaren niet meer schoongemaakt. Een blik werpend in de woning levert hetzelfde beeld op. De oorzaak van het manco is snel gevonden, een lege gasfles.

Rechts van ons was een open plek, een kattenparadijs, waar bewoners vuil deponeerden. Nu staat er een huis. In ras tempo opgetrokken door de eigenaar van een telefoonwinkel. Man, vrouw, twee kinderen bemoeien zich niet met de buurt, groeten niet. Hun waterleiding is recent gesprongen, heeft vochtplekken in de keuken van ons huis veroorzaakt. Excuses kunnen er niet vanaf. Van schadevergoeding hebben ze nooit gehoord. Het gezin is de exponent van de nieuwe tijd; egoïstisch en individualistisch.

Hoewel over de veertig, heeft Nabila een wereldburger op de planeet gezet. Een huwelijk zonder kind(eren) wordt als niet volkomen beschouwd. Het echtpaar heeft hiermee een risico genomen. Op haar leeftijd was er een verhoogde kans op een stoornis bij het kind.

De baby schijnt het syndroom van Down te hebben, trisomie 21. 'Volgens de artsen is dit niet zeker', zegt Abdul. Voor de geboorte had mijn vriend gevraagd welke naam ik voor de kleine zou nemen. 'Youssef zou ik hem noemen. Maar uiteindelijk is de keuze aan jullie', had ik geantwoord. Youssef* is het geworden, intussen een half jaar.

Het was al geen vetpot, maar Abdul heeft nu niet alleen zijn vrouw te voeden, de aanwas schreeuwt om eten en luiers. Nabila rept dat ze een meisje erbij wil. Mijn vriend kijkt bedenkelijk. Voor mij is het wennen aan een dergelijk kroost. Vrijgezel zijnde heb ik mij mijn hele leven zoveel mogelijk onttrokken aan de aanwezigheid van baby's, peuters en kleuters. Ik wist dat ze bestonden. Daarmee had ik het gehad. Berichten over kersverse vaders die uitgeput op hun werk verschenen, of midden in de nacht een pakje sigaretten gingen halen, om nooit meer terug te keren, hadden mijn oren wel bereikt. Ik kan het mij voorstellen. De ouders moeten om de haverklap het bed uit, Youssef huilt. Zelf heb ik er geen last van, slaap in een andere kamer.

Het jochie krijgt veel. Ik weet niet of dit het gevolg is van de trisomie, of normaal gedrag is. Heel vaak neemt Nabila hem in haar armen, zingt: 'Youssef-din', kust hem, volgens mij, overdadig veel. Als ze niet oppast, produceert ze een verwend mamajoch. Ik opper dat ze hem tot 'koning' opvoedt. Het voorstel hem af en toe te laten huilen, valt niet in goede aarde. Haar adagium is waarschijnlijk: 'Kom niet aan mijn vlees en bloed.' En ach, wat weet ik in feite van kleine kinderen af? Het voornemen is mij verder zo min mogelijk met de opvoeding te bemoeien.

* Ik koos een andere naam, maar gebruik in dit geschrift pseudoniemen.

Abdul, Nabila en ik zijn getuige van feestelijkheden rondom Loubna, de huissloof van de overburen. Ze gaat trouwen. Ik vermoed dat het een vluchtweg is. Muzikanten in traditionele kledingdracht staan geruime tijd in de gang aan de overkant van ons onderkomen te blèren.

Een paar opgeschoten knullen schetteren later op lange toeters mee. Het kleine grut van de burens verzamelt zich eromheen. Mijn vriend heeft er intussen de pest aan gekregen. Zelf vind ik het in eerste instantie nog amusant. Na enige tijd de eentonige deuntjes te hebben aangehoord, verlang ik naar een stevige dosis rock à la Led Zeppelin.

De toeteraars & grut

Later aanschouwen we hoe een ezelin, geleid door een oude man, de steile trap afdaald tot aan de deur van het ouderlijke huis. Bovenop het dier is een ‘hutje’ gebonden. Daarin neemt de bruid plaats, geheel door doeken onttrokken aan de blikken der aanwezigen. De oudste zoon geeft zijn zus weg, zit ook in het provisoire geval. Het dier bezwijkt bijkans onder het gewicht. Mannen duwen het ‘hutje’, dat zwaar naar links begint over te hellen, dreigt neer te storten, weer recht. Het beweegt zich naar de andere kant. Behulpzame handen snellen toe. Het muildier beklimt de steile trappen. Toeters worden geblazen, er wordt geklapt, door vrouwen gejoedeld, op bekkens geslagen, het ‘huisorkest’ begeleidt het verder. Allen op weg naar de moskee om de zegen van Allah af te roepen.

Uitnodigingen voor trouwpartijen vliegen ons om de oren. Nu zijn Abdul, Nabila en ik voor het huwelijksfeest van Loubna uitgenodigd. Het is rond acht uur 's avonds. De vrouw des huizes vraagt of ik wil eten.

Ik sla het af, denk binnen zeer korte tijd op het festijn van een maaltijd te worden voorzien. Zelf schranst ze een vol bord weg. Abdul en ik vertrekken naar de feestzaal. Het gebeuren blijkt elders plaats te vinden. Het gebeurt vaker dat mijn vriend zijn hoofd er niet bij heeft.

Uiteindelijk op het juiste adres gearriveerd zie ik familieleden van de bruid en bruidegom in de mooiste pakken en jurken gekleed. Het bevreemdt mij.

De meeste hebben geen cent om hun kont mee te krabben. Bij navraag blijkt alle kledij voor één dag gehuurd. Kosten tweehonderd dirham per pak/jurk. Een behoorlijk bedrag indien men bedenkt dat men zich dagelijks voor vijftig dirham in het zweet moet werken. Maar je kunt er niet als een zwerver bijlopen. Uiterlijk vertoon is aan de orde van de dag. Zelf heb ik mij voor de gelegenheid in mijn groene jeleba gehesen, wit overhemd eronder, gesierd met de groene stropdas die ik eens uit Nederland meenam, beige pantalon, zwarte Van Lierschoenen aan de voeten. Om mij heen kijkend zie ik buurjongen Suliman er nonchalant bijstaan in een perfect passend pak, eruitziende als een jonge Abdel Halim Hafez, de fameuze zanger uit de jaren vijftig/zestig. Kleren maken de man, maar de man moet ook in staat zijn de kleren te dragen. Daarmee heeft onze 'filmster' geen enkele moeite. Gracieuus beweegt hij zich door de ruimte, één hand nonchalant in de rechter broekzak. Het ontbreekt er nog maar aan dat een sigaret in de mondhoek hangt. Vanavond draagt Fatima, het jongere zusje van de bruid, een avondjapon die een groot deel van haar rug onthult. De tiener, voorzien van make-up en sieraden, ziet er volwassen uit, schrijdt als een koningin rond.

Vanuit de feestzaal klinkt luidruchtig geroezemoes, klanken van muziek. Volgens Abdul zit zijn eega er met kroost. De kerels en jongens die niet tot de familie behoren, waaronder Abdul en ik, worden gedirigeerd naar een sfeerloze ruimte, die wat weg heeft van een abattoir. Het is er bar koud. We schudden handen, knikken naar bekende gezichten. Aan de zijkant lange tafels met erop schalen met eten.

Dames komen ons vertrek binnen, pakken deze op. Ik heb behoorlijk trek, mijn maag rammelt. Alles wordt naar het feestgedruis getransporteerd. Ons wordt niks te bikken aangeboden. Na ruim twee uur wachten verwittig ik Abdul naar buiten te gaan. Wat wegpuffen om het hongergevoel te onderdrukken.

Twee broers van de bruid dansen in de gang op muziek dat uit de feestzaal dendert. Wanneer mijn makker en ik voorbijlopen, worden wij uitgedaagd mee te doen. Abdul slaat het af, ik durf wat pasjes te wagen. De bewegingen worden gehinderd door mijn zware stappers. Eenmaal in de frisse lucht bemerk ik dat enkele naburige gasten een joint roken, alcohol valt nergens te bespeuren. Verlost ons in ieder geval later op de avond van ladderzatte lieden. Het duurt tot één uur voordat er thee en snacks opgediend worden. Het pakje sigaretten is inmiddels geheel in rook opgegaan. Eindelijk worden om twee uur plateaus aangereikt met erop hompen vlees. Als een troep hongerige wolven scheuren 'klauwen' het binnen de kortst mogelijke tijd uiteen, bodems zijn snel bereikt. De inhoud van de volgende schalen ondergaat hetzelfde lot. Pudding wordt aangedragen. Nog voordat ik een paar hapjes ervan naar binnen heb kunnen werken, valt daarvan niets meer te zien. Het hongergevoel is niet verdwenen, ben in staat de borden leeg te likken. De bruidegom betreedt de ruimte, schudt handen, bedankt voor het bezoek. In gebrekkig Frans deelt hij mede zeer vereerd met mijn aanwezigheid te zijn. Een glazen schaalje met als inhoud droge gebakjes krijgen de genodigden mee. Direct daarna begint de uittocht. Abdul legt uit dat, zou het eten vroeg op de avond aangereikt zijn, de aanwezigen erna vertrokken waren. Het zou voor het trouwpaar en familie gezichtsverlies betekenen. Twee dagen later op straat staande vraagt de moeder van de bruid hoe ik het huwelijksfeest gevonden heb. Ik lieg dat het 'fantastisch' was, haar jongste dochter de knapste van alle aanwezige dames. Ze straalt, begint bij buurvrouwen na te gaan of deze wel verstaan hebben wat ik gezegd heb.

Vervolgens prijst ze haar dochter aan: 'Ze heeft een goed karakter, kan alles in de huishouding.' Mij denkt ze te paaïen met de frase dat ze niet kan geloven dat ik in de zestig loop, deze monsieur er nog steeds uitziet als een jonge man, ook nog zo fit is. De 'spionne' zou dit beaamd hebben. Slechts een goedgegelovige ziel trapt erin. Ik kan in elk geval niet stuk bij die familie. 's Nachts droom ik dat Fatima poedelnaakt mijn slaapkamer binnenwandelt. 'Ik ben verliefd op je', kweelt ze suggestief. 'Ja, op mijn centen en Europa. Maak dat je wegkomt', roep ik.

Het stormt en slagregent, masten en draden zwiepen buiten op en neer. Eerst klapt de lamp in de keuken. Een nieuwe wordt in de fitting gedraaid. Die houdt het geen half uur vol. Vervolgens ploft het licht in de echtelijke slaapkamer. De tien jaar oude televisie blijkt het begeven te hebben. Mijn E-reader slaat op hol, pagina's volgen elkaar razendsnel op, kunnen niet tot stilstand gebracht worden. Ik heb niets meer aan het apparaat. Volgens Nabila heeft een djinn ons huis betreden. Ik denk dat een en ander eerder te maken heeft met de wisselende spanning van het elektriciteitsnet.

Op oproepen van de huisarts voor een prik, als senior behorend tot een risicogroep, had ik nimmer gereageerd. Ik kan mij niet herinneren de laatste jaren aan influenza geleden te hebben. Met het oog op de aanwezigheid van een baby had ik mij dit keer laten overhalen. Nu lig ik uitgerekend op eerste kerstdag uitgeteld met koorts op bed. Abdul wil mij naar het ziekenhuis brengen, bezorgd als hij altijd is over mijn gezondheid. We hebben namelijk de afspraak dat bij calamiteiten hij mij naar het hospitaal in Ceuta versleept. Vertrouwen in de Marokkaanse gezondheidszorg is er niet. Er bestaat een grote kans dat je slechts als pinautomaat beschouwd wordt. Maar met griep is het over het algemeen gewoon een kwestie van uitzielen.

Nabila en Moemaïma zijn niet alleen burens, maar ook vriendinnen, steevast een heen en weer geloop tussen de woningen. Helemaal sinds onze televisie kapot is. Na het middageten zit het stel in gezelschap van andere buurvrouwen in het gangpad tegenover ons huis te kletsen, of zijn in de weer met hun smartphones. Abdul laat zijn echtgenote begaan. Hebben wij onze handen vrij om te doen wat we willen.

Mijn vriend staat elke dag om vijf uur op om naar zijn werkzaamheden aan de grens te vertrekken, is nu moe, houdt een siësta. Ik af en toe ook, maar meestal ga ik naar het internetcafé om een of meerdere films voor de avond te downloaden. Soms wandel ik over de Corniche, of bezoek mijn stamcafé.

In de vroege avond vertrekt Nabila met de kleine naar haar vriendin om haar favoriete soapserie te bekijken. Vervolgens keert Nabila met Moemaïma, en uiteraard Youssef, in ons onderkomen terug. Zittend op bed kletsen de dames, of zijn opnieuw in de weer met hun smartphones. Abdul en ik aanschouwen in mijn kamer op de laptop een film.

Regelmatig wordt door Moemaïma's moeder eten aangereikt; kip, vlees, soep, fruit. Geschonken door de Spaanse familie in Ceuta, waar ze als huishoudster werkt. Haar dochter steekt geen vinger uit, laat haar moesje schoonmaken en eten koken wanneer deze vermoeid van haar werk terugkeert. Moemaïma blijkt ook koopziek, gek op jeleba's en schoenen. Uiteraard aangeschaft met het geld dat haar moessie binnenbrengt. Ze heeft gepolst of ik geen huwelijkskandidaat in Nederland weet, hoopt stiekem dat ik mijn oog op haar laat vallen: 'Ik zou best naar Nederland willen.' Het is niet meer nodig, een veertiger uit Fez is opgedoken. Vandaag is het verlovingsfeest. We zijn uitgenodigd. Daar zitten we in 'de mooie kamer', mannen en vrouwen apart. In Nederland kan je door zijn of haar inrichting een indruk van de persoonlijkheid van de bewoner krijgen.

Hier zijn de meeste interieurs identiek; seddari's (*zit/slaapbanken*) langs de betegelde muren, tafeltjes op wieltjes, een televisie, een of andere koranspreuk aan de wand. Het is er niet 'gezellig' zou een Hollander zeggen. De toekomstige echtgenoot is met zijn bejaarde moeder en broer gearriveerd. Het bekende patroon volgt; handen geschud, beleefdheden uitgewisseld, eten en drinken aangedragen. In de late namiddag vertrekt de toekomstige bruidegom met aanhang weer. De weg niet kennend brengen Abdul en ik hen naar het busstation. De familie blijkt nauwelijks een cent op zak te hebben. Onderweg kopen wij een fles bronwater voor het gezelschap.

Men schijnt het normaal te vinden, een 'dankjewel' kan er niet vanaf. De bustickets zijn duurder dan waarop gerekend. Mijn kameraad soebat aan het loket. Onderhandelen kan mijn vriend als de beste. Voor een lager tarief mag er ingestapt worden. Een dag later vraagt Moemaïma wat ik van de gegadigde denk. Ik zeg er geen goed gevoel bij te hebben. Enkele weken suddert de zaak. Dan staat op een dag de echtgenoot in spé met een broer onaangekondigd bovenaan de trap. Ze zijn met een auto gearriveerd, hadden volgens zeggen in Ceuta zaken af te handelen. Moemaïma is alleen thuis, het stel kan daar dus niet naar binnen. Abdul nodigt ze niet uit om bij ons binnen te komen.

Mij wordt door hen een papier in de hand gedrukt. Het is in het Frans gesteld, behelst een verslag/diagnose. Ik begrijp eruit dat er bij de broer sprake is van een gezwel in de buik. Geen medicus zijnde wil ik mijn vingers niet branden wanneer mij gevraagd wordt hoe de kaarten erbij liggen, verwijs hem voor uitleg naar zijn behandelende arts. Er wordt geïnformeerd of Moemaïma's familie ook geen huis in Ceuta bezit. Het blijkt de bedoeling dat de ganse schoonfamilie bij de overburen intrekt. Daarmee wordt de impressie gewekt dat vooral gekeken wordt naar de materiële voordelen van de verbintenis. Wat mij betreft rinkelen alle alarmbellen. 's Avonds blijkt Moemaïma geen trek meer in het voorgenomen huwelijk te hebben. Het wordt afgeblazen.

Niet veel later wordt opnieuw aangekondigd dat ze gaat trouwen. Op de markt heeft een ontmoeting plaatsgevonden tussen haar moeder en een vrouw met een huwbare zoon. Deze schijnt een huis te bezitten, een goede baan te hebben. Minpunt is dat de man over de vijftig is. Opgewonden verhaalt Moemaïma, zittend op Nabila's bed, over de aanstaande gebeurtenis. Ik heb er mijn vraagtekens bij. In Marokko is niks van wat het in eerste instantie lijkt. 's Middags breekt de hel los. Een oudere broer komt langs, schreeuwt, dreigt: 'Neen, die kerel is niet goed, verslaafd aan de heroïne, heeft noch werk noch huis, woont in bij zijn moeder. Je trouwt er niet mee.' In verwarring vlucht Moemaïma naar haar vriendin. Er wordt naar mijn mening gevraagd. Ik dis het volgende op: 'Vroeger kreeg ik af en toe de bevestiging dat ik een nieuwe pantalon wilde. Winkel naar winkel loop ik af. Ik kan niet slagen. Uiteindelijk koop ik een spijkerbroek die niet naar tevredenheid is, trek het geval twee keer aan. Vervolgens verdwijnt deze in de kast om er nooit meer uit te komen.' Ik hoop dat de boodschap overkomt. Later op de avond is de teerling geworpen, ligt Moemaïma ontspannen op Nabila's bed. Ook dit huwelijk gaat niet door.

In mijn vaderland achteloos weggegooide spullen worden in deze contreien vaak gerepareerd. Abdul heeft een broek laten innemen, een leren ceintuur is ook opgelapt. Kleren kopen Abdul en Nabila voornamelijk tweedehands op de souk. Ook ik voel mij niet te goed hiervoor. Je moet wel opletten, de krenten uit de pap halen. De goederen zijn geïmporteerd uit rijke landen, zoals Nederland, waar de consumenten hun waar in de klike's van liefdadigheidsinstellingen deponeren. In grote bulkzakken wordt het naar Afrika verscheept. Door de tijd heen heb ik op de markt twee praktisch nieuwe warme mantels van bekende merken geplukt, evenals een trui van kasjmierwol.

Samen voor de luttele prijs van nog geen honderdenvijftig dirham. In het kikkerland loopt deze man in de spullen rond. De cirkel is gesloten.

Abdul en ik dollen. Van het een komt het ander. Nu heb ik in de flow op het ritme van een populair liedje een alternatieve tekst verzonnen: Smiya Achmed Azier. Ana mesjie behal hamier. Andi rir foem kebier. Gasni mra mea floess. Kanbrie bezzef couscous. *(Mijn naam is Achmed Vuilnis. Ik ben niet zoals de ezels. Ik heb alleen een grote mond. Heb een vrouw nodig met veel geld. En ik vind couscous erg lekker.)*

Abdul en Nabila schaterlachen. Moemaïma wordt erbij gehaald. De gedragingen zijn over het algemeen afgebakend. Nu dansen we zingend en giechelend door de kamer, totdat we erbij neervallen. Carolus brengt wat vrolijkheid in het huis.

Youssef is verkouden, ademt 's nachts moeilijk. De ouders vertrouwen het niet. Zelf denk ik dat er niets ernstig aan de hand is, dat het vanzelf goed komt. Dat vinden zij niet.

Zo vertrekken Nabila, Abdul, de kleine en ik met een taxi naar het ziekenhuis 'Mohammed VI' in het verderop gelegen plaatsje M'diq. Het gebouw, liggend aan de rand van het stadje, ziet er prachtig uit. De prijslijst voor behandelingen hangt tegen een buitenmuur. Eenmaal binnen blijkt er, behalve een conciërge, receptioniste, en een rij wachtenden in de hal, niemand te bekennen.

Met de smartphone in de hand maak ik, lopend door gangen, in het Frans kletsend, een video-opname. Het doel is iemand uit de tent te lokken. Binnen een paar minuten snelt een man in witte jas op ons af, maakt zich kenbaar als arts, vraagt wat ik aan het doen ben. Ik zet uiteen dat de zoon van mijn vriend, een trisomie-kind, benauwd is. Wellicht heeft de kleine ook een hartafwijking. De man vraagt of ik van de autoriteiten toestemming heb om te filmen. 'Het is een privé-reportage,' antwoord ik gevat. Natuurlijk dreig ik. Namelijk dat binnenkort op 'YouTube' of 'Facebook' te zien valt, hoe slecht het gesteld is met de service in dit ziekenhuis. Dat de vraag rijst wie verantwoordelijk is voor het feit dat Youssef niet de juiste zorg krijgt. De heer wendt zich zonder verder commentaar in het Arabisch tot Abdul.

Die zet omstandig uiteen dat ik uit Holland kom, academicus ben, schrijver, een zeer goede vriend, met contacten in Nederland en bij het Koninklijk Paleis te Rabat. De goede man schrikt zich wezenloos. Zegt dat het één miljoen kostend cardiologisch apparaat tussen verschillende ziekenhuizen circuleert. Het bevindt zich momenteel in Tanger. Hij vraagt het telefoonnummer van Abdul. Zodra het toestel beschikbaar komt zal hij bellen. Voor de korte termijn wordt een kinderarts uit de verderop gelegen stad Tetuan opgeroepen. De vrouw zal naar M'diq snellen om Youssef te onderzoeken. De ouders worden naar een ander deel van het ziekenhuis geleid. De missie is geslaagd.

Het ziekenhuis beschikt over internet. De receptie wil mij het wachtwoord niet geven, ik vraag het op bij de arts, download buiten op mijn laptop films. Na geruime tijd komt 'mijn' gezin tevoorschijn. Er blijkt met de kleine niets ernstig aan de hand. Medicijn is verstrekt. Voor de behandeling hoeft niet betaald te worden. De familie beschikt over het bewijs dat het onder 'Ramed' valt. Die ziektekostenverzekering is voor de armen, kost jaarlijks honderdentwintig dirham per gezinslid. Je staat bij zorg wel onderaan de serviceladder. Nu niet dus. Met alle egards wordt afscheid van ons genomen. Eenmaal thuis zie ik dat de 'medicatie' bestaat uit een fles met vruchtensap. Youssef knapt binnen 'n dag op.

De arts van hospitaal Mohammed VI komt enkele maanden later zijn belofte na. Abdul wordt geïnformeerd dat hij met Youssef voor een cardiogram kan komen. Het hart vertoont gelukkig geen afwijking. Mag er voor de kleine adequate maatregelen zijn getroffen, de 'gewone' Marokkaan die een publiek ziekenhuis bezoekt komt meestal van een koude kermis thuis. Niks voor niks vervoegen zij, die het betalen kunnen, zich bij een privékliniek, die betere zorg biedt.

Een oude vrouw, familie van de overbuur, is overleden. Ze kwam al jaren niet meer buiten. Een stoet familieleden en buurtbewoners trekt richting begraafplaats, de baar dragend, verzen uit de Koran declamerend.

Nabila heeft zich in stemmige kledij gehuld, zich bij de groep aangesloten. Zelf voel ik mij niet geroepen erbij te zijn, vertrek richting zee. Abdul is op zijn werk.

Enkele dagen nadien vervoegen mijn kameraad en ik ons bij Mustafa voor het herdenkingsgebeuren. Het is er in de bovenwoning bar koud. Ik ben gehuld in mijn witte b'adieha met bijpassend hoofddekseel. De meeste aanwezigen ken ik, schud hen de hand. Na enige tijd wordt er thee en snacks geserveerd. Een onbekende dertiger met lange baard zit tegenover mij. Abdul onthult dat het iemand van het platteland betreft. De man scheldt op het 'ongelovige' Amerika en Europa, die verantwoordelijk zouden zijn voor de teloorgang van islamitische waarden.

Veelvuldig kijkt hij mijn kant uit. Denkt klaarblijkelijk een medestander gevonden te hebben. Een en ander wordt lijdzaam aangehoord. Blikken geven aan dat men het niet mee hem eens is, maar kritiek wordt bijna nooit uitgesproken. Ik word het geklaag zat, zeg dat ik niet begrijp waarom hij over politiek praat, terwijl wij samen gekomen zijn om de dode te gedenken. Mustafa vertelt de man dat ik aan de universiteit afgestudeerd ben. Abdul voegt eraan toe dat ik met hart en daad meer moslim ben, dan menigeen die beweert het te zijn. Het snoert de 'ware gelovige' de mond, hij zegt niets meer. Opstaand en het vertrek verlatend, terwijl het eten nog niet is opgediend, denken de aanwezigen dat ik mij door het gebeuren gegriefd voel. De werkelijke reden ligt in het feit dat mijn voeten er bijna afvriezen. Ik ga thuis wollen sokken aantrekken.

Ons huis, aan alle kanten ingesloten, een soort 'Hobbitwoning', is warm. Ik kom helemaal bij. Abdul verschijnt om te kijken waar ik blijf. Hij zet uiteen dat na mijn vertrek de religieuze bevlogene is aangevallen. Hoe hij het in zijn hoofd haalt monsieur Carlos te beledigen. We vertrekken opnieuw naar Mustafa. De gasten weten niet hoe de situatie erbij ligt. Abdul zegt dat ik warme kousen heb aangetrokken. Ik bevestig het: 'Taksjerat' (*sokken*), voeten omhoogstekend. De eer van allen is gered. Het eten wordt gebracht.

De baardige zet zich naast mij, scheurt stukken vlees af, overhandigt het. Met dit verzoeningsgebaar is de kou uit de lucht. Tenminste... de psychologische.

Nabila is een schat van een vrouw met een goed hart. Ik hoef maar te kikken, het wordt voor mij gedaan. Ze is echter ook een eigenwijs portret. Af en toe ergerde ik mij blauw. Een vrouw van het platteland zijnde, opgevoed om dienstbaar te zijn, draait alles om het huisje, boompje, beestje. Zo besteedt ze veel tijd aan schrobben en poetsen. Muren en vloeren worden om de paar dagen met een oplossing van water en chloor gereinigd. Op een dag de koelkast opentrekend vertoont het vriesvak sporen van schimmel, zien de afsluitbanden zwart van het vuil. Ik wijs Nabila erop. Vrijgezel zijnde weet ik, door schade en schande wijs geworden dat rubber niet schoongemaakt moet worden met een bleekmiddel, het tast het aan. Ik adviseer haar zeepsop te gebruiken. Toch reinigt ze 's avonds met chloor.

Jaren geleden klaagde ze over de uitval van haar haar. De oplossing die ik voorstelde, babyshampoo gebruiken, de hoofddoek binnenshuis afdoen, werd aanvaard. Ze loopt nog steeds met het hoofd bedekt, schijnt het geval zelfs 's nachts niet meer af te doen. Ik vermoed dat ze kale of dunnere plekken wil verhullen. In de douche liggen elke dag flinke plukken haar.

Regelmatig knijpt Nabila haar neus dicht, begint geluiden te maken, die doen denken aan kwaken. Ze heeft volgens mij last van dichtzittende oren, te verhelpen door deze te laten uitspuiten. Dat zou ze doen. Dat was vorig jaar. Ze heeft nog steeds last van de kwaal.

De vrouw des huizes heeft ook een wasmanie. Elke dag draait de machine op volle toeren, hangen de lijnen vol. Abdul legt uit dat daarom de water- en elektriciteitsrekening zo hoog is. Ze zou minderen. De maand erop blijkt de rekening gestegen. Om de haverklap is de gootsteen in de keuken verstopt. Niet verwonderlijk.

Alles wordt in de zinken bak gedonderd, om er later weer uitgeplukt te worden, teneinde naar de buurtklike afgevoerd te worden. Dat laatste is trouwens Abduls taak.

Ik schaf een plastic vergiet aan, zodat het afval tijdelijk daarin gedeponereerd kan worden. Twee dagen lang wordt het gebruikt, dan vervalt Nabila weer in het oude gedrag. Haar patroon is naar de mond praten: 'Je hebt gelijk.' Maar ze doet wat ze wil. Intussen maak ik niet meer de fout te denken dat mijn visie gevalideerd wordt, laat alles maar van me afglijden.

Abdul praat met mij openhartig over van alles en nog wat, kan echter zijn zieleroerselen niet met Nabila delen. Ieder leidt min of meer los van elkaar het bestaan. Het lijken meer broer en zus. Ik vraag mij af wat je aan een 'liefdesrelatie' hebt wanneer deze voornamelijk instrumenteel is. Op zekere dag vraag ik Abdul waarom hij getrouwd is geraakt. Mijn vriend zegt dat ik een romantische kijk op verbintenissen heb, dat 'dingen nu eenmaal gebeuren'. 'Nou, nou', repliceer ik, 'je maakt toch keuzes in het leven'. Een echt antwoord krijg ik niet op mijn vraag. Diverse keren heeft mijn makker te kennen gegeven, dat hij soms jaloers is. Dat ik kan doen wat ik wil. Dat hoor ik vaker van gehuwden. Het gras bij de buurman is altijd groener.

Het valt niet te vermijden dat ik tijdens mijn verblijf af en toe getuige ben van ongenoegen tussen de twee echtlieden. Het begint met verwijten over en weer, waarna Abdul met 'safi, safi' (*genoeg, genoeg*) denkt de situatie te bezweren. Het werkt bij Nabila als de rode lap op de stier. Wanneer één van hen voor zijn of haar zienswijze steun tracht te vinden, houdik mij afzijdig. Duurt de 'oorlog' lang, trek ik de jas aan, wandel of zit in mijn stamcafé. Soms komt er geen 'bestand', wordt er dagenlang nauwelijks met elkaar gepraat. Volgens Abdul zijn dit normale perikelen van het huwelijk. Vandaag brengt mijn kameraad tijdens de verbale schermutselingen te berde: 'Ik steel een bootje, roei ermee naar Spanje.'

Dan hoor je nooit meer wat van me.' Ik kan mij niet inhouden, zeg: 'Man, verkondig niet zulke onzin. Ik denk dat je bij het verlaten van de haven al moe bent. Zo niet, wil je soms op zee verdrinken? Nabila en Youssef berooid achterlaten? En mocht het je lukken Spanje te bereiken, dan staat dat land echt niet op een bijna vijftigjarige illegaal te wachten. Binnen de kortst mogelijke tijd ben jij hier weer terug.' Nabila kijkt mij aan, barst in lachen uit: 'Je weet het altijd zo leuk te vertellen, Carolus.' Het wapen is vandaag uit Abduls handen geslagen.

Vannacht word ik opgeschrikt door lawaai. De echtelijke slaapkamer blijkt de bron. 'Safi, safi!' brult Abdul. De andere stem valt nauwelijks te herkennen. Is een heks ons huis binnengedrongen? Het blijkt Nabila. Het gekrijs gaat lange tijd door. De ganse buurt moet het wel horen. Ik zou voor zulke gelegenheden de aanschaf van een dwangbuis en rollen tape overwegen...

Het pedagogische klimaat doet denken aan de Hollandse vijftiger jaren van de vorige eeuw. Je hebt als kind maar naar je ouders te luisteren, de meester mag jou een corrigerende tik uitdelen. Gezagsdragers spreek je niet tegen.

De verhouding van jongeren met ouderen is hiërarchisch. Deze doorbreek ik, verkeer op goede voet met de jeugd, behandel hen vriendelijk, maak grapjes.

Wanneer ik bij de buurtwinkel inkopen doe, en onderweg een groepje kids zie, schaf ik soms voor enkele dirhams snoepjes aan, die ik later aan hen uitdeel. Maar niet altijd, want anders ben je al snel de dorpsgek.

De jeugd heeft niet veel materiële zaken, wel volop de ruimte om te spelen. De favoriete activiteit is voetballen. Vorige week zag ik een aantal op het plateau bezig met een half lek plastic geval. Het heeft als voordeel dat het niet helemaal de helling afrolt. Enkele dagen later, op de souk in M'diq zijnde, ligt een leren voetbal te lonken. Vooruit. Voor tachtig dirham komt deze in mijn bezit.

Thuis jongleer ik voor de ogen van het grut ermee. ‘Prachtige bal’, is het commentaar. Of ze eventjes ermee mogen spelen. Dat kan. Niet alleen nu. Said, een jongen van een jaar of twaalf, wijs ik als beheerder van het speelgoed aan. Ik heb tijdens het huwelijksfeest van Fatima met hem gepraat. Hij leek mij een serieus type. ‘Als jullie er ruzie over gaan maken, kom ik terug, wordt de bal ingenomen’, waarschuw ik. Half verwacht ik binnen afzienbare tijd te horen te krijgen dat de voetbal kapot is, spoorloos verdwenen, of dat er toch kinnesinne ontstaan is. Niks van dit alles. De ‘toezichthouder’ blijkt het kleinood voor de buurt als een kostbare diamant te koesteren.

Vandaag leunt het jochie van de overburen tegen de muur van het gangpad met zijn handen voor het gezicht; verstoppertje spelen, wie niet weg is, is gezien. Hij telt: 1,2,3,4 enzovoort.

Uit de herinnering puttend doemt het beeld op van mijn afraffelend tellen, het niet wachten tot tien. Dit knaapje houdt stijf de ogen dicht, speelt niet vals. Hij is klaar, kijkt in mijn richting, hoopt een aanwijzing te krijgen waar de kameraadjes verborgen zijn. Ik schud met het hoofd, aangevend dat hij van mij niks te horen krijgt.

Andere activiteiten, zoals tollen, touwtjespringen en krijten, neemt men, afhankelijk van het jaargetijde, ook waar. Ik ken echter ook jochies die weinig vertier hebben; pa in de winkel of op de markt moeten helpen. Sommigen banjeren langs het strand om lege plastic flessen te verzamelen, die verkocht kunnen worden. Veel kinderen in deze regio nemen vroeg afstand van een onbezorgde jeugd.

Abdul en ik bevinden ons in een taxi op weg naar het warenhuis ‘Marjane’ aan de rand van Tetuan. Het oude vervoermiddel, de Mercedes Benz 240 D, waar we in eerdere dagen als sardientjes in blik zaten, is vervangen door een busje. Twee man comfortabel op de achterbank, drie op elk hun eigen stoel ervoor, slechts eentje naast de bestuurder.

De meeste taxichauffeurs zijn en route bezig met hun telefoon. Deze bestuurder maakt het erg bont. Meneer heeft binnen korte tijd diverse keren zijn bril afgezet, op het dashboard gekwakt, om deze even later weer op te pakken. Heeft hij nu wel of niet een verrekijker nodig om goed te kunnen zien? Hij buigt zich voorover om op de radio een zender op te zoeken, ramt daarbij bijna een tegenligger. Niet veel later wordt een beker koffie uit de houder gehaald, eraan geslurpt. Het 'Nokia'-toestel komt tevoorschijn. Seigneur voert een gesprekje met zijn broer, informeert of alles goed met hem gaat, zegt dat betrokkene op weg is naar Tetuan. Het wordt mij te gortig, roep naar voren dat ik geen zin heb in een ongeluk. Abdul bemoeit zich ermee. Ik heb het vaak met hem gehad over dat lijdzame van mensen hier. Overige passagiers vallen ons nu bij. Ook zij hebben zich geërgerd. De chauffeur is gepikeerd. Abdul zegt dat hij beter kan stoppen om ons eruit te laten. Indien hij verder rijdt, ik in staat ben het nummer van zijn taxi te noteren, zijn bedrijf te bellen om mij te beklagen. Monsieur zou zijn vergunning kunnen kwijtraken. Mopperend en verongelijkt zet de chauffeur de auto aan de kant. Iedereen stapt nu uit. De man denkt de volledige ritprijs naar Tetuan te kunnen incasseren. Die vlieger gaat niet op. Onze weg vervolgen wij met een andere taxi.

Alsof er een collectieve afspraak is gemaakt - het kan natuurlijk ook zijn dat er wetgeving gekomen is – blijkt enkele maanden later het grotendeels afgelopen te zijn met het mobiele geklets achter het stuur.

In Nederland had mijn achterbuurman gevraagd of ik wat aan overtollig gereedschap had, anders ging het naar de recyclebak van de bouwmarkt. Het aangeboden materiaal, schroevendraaiers, hamers, tangen, snijmesses enzovoort, leek mij zeker wel wat.

Abdul heeft geen benodigdheden in huis, en er zijn daar een aantal zaken die voor reparatie in aanmerking komen.

Inclusief een oude, maar nog goed werkende 'Bosch' boormachine, evenals materiaal voor het repareren van fietsen, een cadeau voor buurjongen Suliman, arriveer ik in de derde week van augustus met het gerei op het vliegveld van Tangerang. Meestal kan ik probleemloos doorlopen, nu word ik aangehouden. Dat lag in de lijn der verwachting. De boormachine lijkt op een groot pistool. Niet voor niks had ik ook alle scherpe voorwerpen met tape omhuld, zodat het uitstraalt niet gebruiksklaar te zijn voor 'terroristische activiteiten'. Eerlijk gezegd had ik in Nederland al problemen verwacht. Veel van het meegesleepte had volgens een website van Schiphol helemaal niet meegenomen mogen worden. Van een inbeslagname had ik dus niet opgekeken. De aandacht van de douanebeambte, kijkend op zijn röntgenapparaat, richt zich op het 'schiettuig'. 'Makina dyaal mur' (*machine voor de muur*), maak een boorbeweging met mijn handen. Zonder verdere controle mag ik door. Ik had de koffer laten openen om met eigen ogen de inhoud te inspecteren.

Tegen de zeventig aanhikkend bemerk ik de laatste tijd minder goed tegen de hitte te kunnen. Mijn eetlust zakt daarbij ook. Het is in Nederland de afgelopen tijd extreem warm geweest, vermagerd arriveer ik in Fnideq. Met de neus in de boter val ik niet. Ook hier is het erg warm.

Het 'l'aïd el kbir' (*schapenfeest*) is drie dagen achter de rug. Foto's van de kadavers worden getoond, liggend in het gangpad tegenover onze huisje. Mustafa blijkt de buurtslager. Het vriesvak van de koelkast in ons huisje zit vol met geschonken vlees. Abdul had het geld voor een schaap niet kunnen ophoesten, had er in ieder geval geen aangeschaft: 'Wat moet ik met een dergelijk beest? We zijn slechts met ons drietjes.' Hij koopt als het even kan liever vis. Mijn vriend ziet er niet te best uit; ingevallen wangen, fletse ogen. Ook hij kan slecht tegen hoge temperaturen.

Zijn conditie heeft tevens te maken met het feit dat het werk aan de grens de laatste maanden weinig oplevert. Het is sabbelen geblazen. Nu ik er ben kan het vetmesten beginnen. Eerst moet de temperatuur wel zakken. Nabila vraagt waarom ik niet voor het feest gekomen ben. 'Dan had ik ruim zesduizend dirham voor het ticket moeten betalen', antwoord ik. 'Nu vlieg ik voor tweeduizend heen en weer. Dat uitgespaarde geld kunnen we hier goed gebruiken.' Ik ben immers geen miljonair, spendeer het geld, dat maandelijks anders in Nederland uitgegeven zou worden. We leven er met ons viertjes goed en gezond van. Elke dag salade, gegarneerd met tomaten en uien. De vis is vers, 's ochtends aan land gebracht. Aardappels zijn het hele jaar te krijgen, maar wat groenten betreft is het geen Nederland, waar veel geïmporteerd wordt. Men leeft van wat het seizoen oplevert. Dit is momenteel voornamelijk wortelen en sperziebonen. Fruit is tevens seizoensgebonden. De sinaasappels maken plaats voor mandarijnen. Bij elke maaltijd komt brood tevoorschijn. Ik mis voor het ontbijt de beleggers, zoals hagelslag, pindakaas, appelstroop. Het wordt aangevuld met de margarine 'Tulipan' en de jam 'Aïcha'.

Bij het buurtwinkeltje maak ik een fout. De Arabische naam voor jam niet kennend, wijs ik op het product, zeg: 'Aïcha Kandisha*, men fadlek.' (*Aïcha Kandisha alstublieft*). De eigenaresse verstart, kijkt mij vreemd aan, overhandigt het bestelde.

Bij thuiskomst verhaal ik over het gebeuren. Abdul en Nabila lachen. De zus van de winkelvrouw blijkt Aïcha te heten. Bekend met de legende van Aïcha Kandisha, heb ik onbewust bij het bestellen deze naam gebruikt. Voortaan moet ik maar om 'marmelade' vragen is het advies.

* *Aïcha Kandisha is een femme fatale. Een variant op de Lorelei-sage. Er wordt gezegd dat ze haar schoonheid gebruikt om lokale mannen te verleiden, om deze vervolgens gek te maken of te doden.*

Er blijft af en toe geld over voor de vervanging of aanschaf van inventaris. Door de tijd heen hebben wij de beschikking gekregen over een koelkast en wasmachine. De geiser, daarmee een warme douche, heeft tevens intrede gedaan. Per slot van rekening moet je het leven wat aangenaam maken indien het binnen de mogelijkheden ligt. Ook zijn huishoudelijke spulletjes vanuit Nederland geïmporteerd. Spullen zijn hier vaak duur en/of van slechte kwaliteit. De kringloopwinkel in mijn woonplaats heeft voor een voordelig prijsje mij aardig wat aangereikt; twee euro voor een kwaliteitssteelpan, drie euro voor een zak vol vorken, messen, en lepels bijvoorbeeld. 'Als we een thermoskan zouden hebben, blijft de koffie warm, verspillen we minder', zei Abdul bij mijn laatste bezoek. Met andere woorden, kun je de volgende keer er niet eentje meenemen? Een exemplaar, dat al jaren bij mij ongebruikt stond, siert inmiddels hier de keukenkast.

Ik ben geen klustype. Al jaren laat ik dat soort zaken aan mijn pleegzoon Jamal over. Nu monteer ik met het meegebrachte gereedschap wielletjes onder een tafel, repareer een stopcontact, schaaf een klemmende deur af, vervang gevaarlijke elektriciteits snoeren. Ook worden de muren van het toilet geplamuurd en geverfd. Abdul en Nabila kijken hun ogen uit. 'Dat je dit allemaal kunt', roepen ze. Klaarblijkelijk heb ik door de Nederlandse 'doe het zelfcultuur' meer opgestoken dan dat ik dacht. Buurjongen Suliman was trouwens gebaat bij mijn instructies voor het bandenpakken. Na reparatie liepen ze door beginnersfouten bij hem weer rap leeg. Abdul is niet alleen digibeet; de bediening van de laptop, televisie en dvdspeler levert moeilijkheden op. Hij blijkt ook twee linkerhanden te hebben. Al een paar keer heb ik voorgedaan hoe gaten in de muur te boren. Wanneer hij het probeert komt er geen spat van terecht. Nabila is technischer en handiger, heeft geen moeite met het bedienen van audio- en videoapparatuur.

Ze timmert ook van drie oude plankjes een tafeltje dat zij onder de gootsteen zet. De kookpannen staan er nu op.

Wanneer ik navraag hoe het met het huwelijk van het overbuurmeisje Loubna staat, blijkt het alom bekende patroon ook hier aanwezig. Een en al hoffelijkheid vóór het afsluiten van de verbintenis: 'Schatje... Ik hou zoveel van je, zal alles voor je doen', en dergelijke holle frasen. Na enige tijd slaat de realiteit toe. Nog geen drie maanden na het gebeuren is de bruid in het ouderlijke huis teruggekeerd. Ze vertoefde met haar kersverse echtgenoot bij zijn moeder, die haar als slaafje inzette. De militair blijkt aan drugs verslaafd, haar als neukmatras gebruikt te hebben. Ook geschreeuwd te hebben dat hij niks te maken wil hebben met haar kutfamilie, verboden te hebben het huis zonder zijn toestemming te verlaten, geslagen te hebben. De bruid heeft geklaagd bij haar oudere broer en moeder, die daarop zus annex dochter weer opnamen. De papieren voor een echtscheiding zijn ingediend.

Gewoontegetrouw doe ik één keer per dag aan 'zakat' (*aalmoes*). Je schuift wat van je rijkdom af aan de minder bedeelden. Meestal geef ik vijf dirham. Vandaag zie ik op weg naar de binnenstad een jongeman van rond de zeventien jaar in de brandende zon tegen een muurtje zitten. Hij heeft voeten waarvan de tenen geamputeerd zijn. Met de knaap geraak ik aan de praat.

Hij zegt uit Agadir te komen, laat zijn carte d'identité zien, waarop Tizmit, een zuidelijk gehucht, als woonplaats vermeld staat. Op de vraag of hij gegeten heeft: 'Niet veel.'

Ik begeef mij naar een winkeltje, koop een flesje gekoeld vruchtensap en wat snacks. Bij terugkomst overhandig ik het, met een biljet van twintig dirham. In de schoot liggen losse dirhams, twee muntstukken van vijf. Mijn flap wordt erbij gevoegd. Ik ben geen deskundige op bedelaarsgebied, maar volgens mij kan je beter wat klein geld voor je hebben liggen, om de indruk te wekken dat men nog bijna niets gegeven heeft. Het grotere werk in je zak verbergen.

Ik leg het hem uit. Hij volgt mijn raad op. De dag erna ontmoet ik hem zittend op dezelfde plaats. Vanuit de verte heb ik gezien hoe een andere monsieur hem wat geeft. Opnieuw doneer ik twintig dirham. Dat biljet verdwijnt ras onder zijn 'jurk', slechts twee en een halve dirham resteren in de schoot. Klaarblijkelijk is hij mijn les niet vergeten. Mijn makker heb ik op de hoogte gebracht van mijn ontmoeting met de jonge bedelaar. De andere dag stopt hij de knaap wat toe. In de dagen erna speur ik naar de jongen. Deze is verdwenen. Abdul legt uit dat het joch van plaats naar plaats zwerft. Nooit langer dan drie dagen ergens verblijft, omdat na die periode mensen het zat worden te geven. Ze willen zich ook niet verantwoordelijk gaan voelen. Met het geld dat de jonge bedelaar bij elkaar scharrelt, kan hij zich eten, een goedkope slaappleats, en een ticket voor de bus naar het volgende doel veroorloven. Ondanks Abduls toelichting blijf ik geruime tijd de straten scannen in de hoop de knaap te zien. Sommige ontmoetingen zijn kortdurend, maar blijven je hele leven bij. Deze is er één van.

Bovenaan de trap heb ik een vent van rond de dertig gezien. Groeten doet hij niet. Hij maakt op mij een onsympathieke indruk. Het blijkt de zoon van de verhuurster. Zojuist uit de bak wegens drugsactiviteiten. Niet voor de eerste keer trouwens. De familie heeft veel geld betaald om de crimineel vroegtijdig eruit te krijgen, de opgelegde boete voor hem ook voldaan. Ik had die gast laten wegrotten. Want wat leert de familie hem: 'Doe maar wat je wilt, we komen je wel redden.' Abdul heeft het in het verleden aan de stok met die kerel gehad, gedreigd hem lek te steken. De man is bang voor mijn kameraad. Je kunt beter ook geen mot met hem krijgen. Om je aan de grens te handhaven moet je wel uit bepaald hout gesneden zijn. Het is er continue 'oorlog' tussen allerlei lieden die wat willen verdienen. Mijn vriend wordt er gerespecteerd.

Elke nacht word ik sinds de terugkeer van de crimineel rond twee uur wakker door de bovenbuurman die luidruchtig van zijn nachtelijke avontuur terugkeert. De restanten van zijn joints, gemiddeld drie per nacht, werpt hij uit het venster naar beneden, belanden voor onze deur.

Vanmiddag staat zijn scooter voor het ouderlijke huis. Doffe slagen weerklinken. Meneer bonkt op de ijzeren deur, schreeuwt, is dronken of onder invloed van een of ander middel. Buren komen aanrennen, trachten hem te sussen. Dat lukt slecht. Er wordt niet opengedaan. Zijn moeder is er klaarblijkelijk niet, of heeft geen zin hem binnen te laten. Even later komen twee scooters met daarop 'rafelige' types de wijk binnenscheuren, praten in op de agressieveling, die vervolgens bij een van hen op de duozit plaatsneemt. Daar vertrekt de bende van drie. Bovenaan het plateau bij de doorgaande weg worden ze opgewacht door een auto van de Sureté Nationale en afgevoerd. We zien monsieur niet meer terug. Het is weer rustig in de wijk.

In het gangpad aan de overkant ligt in een hoek een berg zand en grint. Er is aardig wat bovenop gekieperd, zoals houten planken, plastic flessen, etensresten. Het is vervallen tot een paradijs voor ongedierte. Vanochtend schiet een rat onder de meuk vandaan, richting de huizen van Mustafa en Moemaïma. Ook op onze helling ligt altijd rotzooi. Op een dag haal ik uit de keuken de lege verpakking van de Pampers-luiers, gebruik twee plastic zakjes als handschoenen, begin vanaf bovenaf aan, de trap afdalend, alle troep bijeen te rapen, in de grote zak te stoppen. Het trekt bekijks.

Het duurt niet lang voordat het de bewoners onwaardig wordt dat buurman Carlos dit doet. Ze nemen zelf de opruiming ter hand. Binnen enkele weken verspreidt het virus zich naar omringende straten. Lieden die zonder na te denken hun afval op straat deponeren worden nu erop aangesproken. Abdul zingt rond dat deze 'dokter' gezegd heeft dat ongedierte slecht voor de gezondheid is, gevaarlijk voor het kleine grut. De rotzooi in de corridor wordt weggehaald.

Vaak zegt men dat één persoon de wereld niet kan veranderen. Daarmee ben ik het niet mee eens. Ons buurtje is tegenwoordig de schoonste van Castejogo. Dit wil niet zeggen dat al het ongedierte verdwenen is. Regelmatig zie ik nog knaagdieren door de straat hollen. Gisteren lag een pestverspreider dood voor de deur van de burens. De jeugd ging ermee voetballen. Wanneer ik onze toilet betreed, ben ik sinds kort bang dat een dergelijk knaagdier door het riool omhoog gekropen is, er rondstruint... Ik gruwel bij voorbaat. Het beeld vanuit mijn jeugd, dat een rat mijn vader naar de keel vloog, staat mij levendig voor de geest. Maar herinneringen zijn niet altijd betrouwbaar. Angstvallig betreed ik de ruimte, goed om mij heen kijkend. Je zou ander gedrag van een kungfu-fighter verwachten.

Een keiharde bons op de deur. Een vrouwenstem schreeuwt om koffie. Abdul snelt naar de voordeur. Een forse vrouw, type visvrouw, stieft luid pratend de kamer binnen. Miriam blijkt haar naam, niet bang om een robbertje te vechten, zelfs niet met kerels, ongekroonde koningin van de aan de grens handeldrijvende vrouwen. Ze is een dictator, gewend dat anderen naar haar pijpen dansen. Wijdbeens zit ze tegenover mij, monstert. Bij dit soort gasten moet je de ogen niet neerslaan, duidelijk maken dat je niet het type bent dat over je heen laat lopen. Ze kletst een eind weg, lacht gemaakt. Even luidruchtig als ze gekomen is vertrekt ze.

Onderdanig nemen Abdul en Nabila bij de deur afscheid. De volgende weken teistert madame de buurt. Zit pontificaal bovenaan de trap, schreeuwt, levert commentaar, arriveert in de huizen van Mustafa en Moemaïma. Daarom denk ik dat de vrouw een verwante van hen betreft. Abdul helpt mij uit de droom. Er is geen familiale relatie. Het dringt tot mij door dat Moemaïma al enige tijd niet in ons huisje gesignaleerd is. Het blijkt dat deze in tranen is, niet meer bij ons durft te komen. Miriam is bezig geweest te suggereren dat er tussen mij en haar iets ongepast gebeurt.

De volgende dag daalt deze roddelaarster de trap af. 'Spionne' Fatima hangt uit het raam. Ik snel op de vrouw af en zeg het niet op prijs te stellen dat ze loopt te verkondigen dat er iets tussen mij en Moemaïma gaande is: 'Zij is een jonge vrouw, ik een man op leeftijd. Dus wat denkt u? Ik hou niet van conflicten, maar als u oorlog wenst kunt u het krijgen.' Ze is niet gewend tegengesproken te worden, zegt niets terug. Het gebeuren gaat door de buurt. Madame wordt nauwelijks meer gesignaleerd. Moemaïma komt weer bij ons thuis. Een paar weken nadien worden Abdul en ik voor het huwelijksfeest van Miriam's zoon uitgenodigd. Het trouwgebeuren is al enige tijd geleden geschied. Zijn moeder is bij de voltrekking niet aanwezig geweest, gevolg van disharmonie tussenbeiden. De bijeenkomst is een replay van eerdere ervaringen. Het gebak ervan staat nog in onze keuken, als ik de 'koningin'bovenaan de trap zie. Snel pak ik het doosje met de droge koekjes, pak een krukje, zet deze voor onze deur neer, begin omstandig te smikkelen. Bedeesd komt ze naar beneden, schudt mij de hand, vraagt of het feest leuk is geweest. 'Nu ben jij de koning', voegt ze mij toe. Zo denk ik niet, maar het is duidelijk dat ze haar macht in de buurt kwijt is. In feite heb ik medelijden. Miriam's man heeft haar verlaten, dochter is na een mislukt huwelijk met kind weer terug in het ouderlijke huis, de relatie met haar zoon verstoort.

Lieden die zichzelf overschreeuwen zijn vaak gekwetste figuren. Slachtoffers worden vaak daders. Ik dien in haar voordeel te vermelden dat ze, naar zeggen, in moeilijke tijden menigeeen in deze wijk financieel hielp.

De ambtenaar van de 'Force Auxiliaire' aan de overkant is vroegtijdig overgeplaatst naar Martil, heeft echter twee maanden huur vooruitbetaald. Daarvan zijn nog twee weken over. Hij informeert Abdul en mij dat familieleden voor de resterende tijd van de woning gebruik zullen maken. We zullen het overbrieven aan Mustafa. 's Avonds zien we knapen van zeventien/achttien jaar met rugzakjes er naar binnen gaan.

Ik word wakker van geschreeuw, hoor het geluid van opgewonden stemmen. Op mijn horloge kijkend is het één uur 's nachts. Het licht brandt in ons huisje. De gang inlopend staat Nabila met een stel burens voor onze openstaande deur. Naar buiten gaand zie ik mijn vriend uit de woning aan de overkant komen. Voor hem uit lopen de twee tieners, truien aantrekkelijk. Buurvrouwen maken een verschrikte beweging met de hand naar de mond, wenden hun gezichten af. Abdul betreedt opnieuw het huis, komt naar buiten met rugzakken, die hij op straat deponert. Hij gaat weer naar binnen, verschijnt met een voor hem uitlopende jonge vrouw van in de twintig. Dat werkt bij Mustafa louterend. Deze schreeuwt dat het gezelschap moet vertrekken en snel. De tieners blijken dronken, hebben luide muziek geproduceerd. Het meisje... je snapt het wel. Hoeren en snoeren worden in ons buurtje niet geaccepteerd. Tenminste... niet als het (teveel) in het oog loopt.

Op zondagmiddag vertrekken de vrouwen gezamenlijk naar een of andere souk om inkopen voor de hele week te doen. De werkelijke reden is dat de dames bij elkaar zijn, nieuwtjes uitwisselen, roddelen, huwelijkskandidaten naar voren kunnen schuiven. Ik ben gevoerd met de mededeling dat Nabila met plastic zakken moet sjouwen, terwijl anderen hun waar in zo'n tas op wielletjes kunnen stoppen. Dat is de eer te na. In deze contreien draait veel om uiterlijke schijn, 'denk om de burens'. Mij persoonlijk kan het niet veel schelen wat een ander vindt, maar ik woon hier niet permanent. Dus pas ik mij aan. Je vat het. Voor honderd dirham staat er intussen bij ons een dergelijk rijdende zak te pronken.

Communicatiemiddelen veranderen. In het verre verleden snelde Abdul zich in Al Hoceima naar het postkantoor, om er na uren wachten collect-call met mij te kunnen telefoneren. Vervolgens kwamen de belwinkels, het mobieltje, de computer met Skype-verbinding, whatsapp op de smartphone.

Om die reden heb ik dat laatste maar aangeschaft, voornamelijk om met Abdul in verbinding te kunnen staan. Eén van de eersten was ik die in een grijs verleden een computer aanschafte, de Commodore 64. Zet mij achter het toetsenbord, en ik kraak het digitale apparaat waar je al dan niet bijstaat. Bekend wat er met hacken mogelijk is, heb ik weinig vertrouwen in het 'Samsung'-geval om mijn bankzaken ermee te regelen. Dus ren ik met de laptop - voor de kenners: besturingssysteem 'Ubuntu' en de 'Torbrowser' geïnstalleerd - nog steeds naar het internetcafé. Vanmiddag ook. Het waait flink. Wat heet! Het stormt. Voor alle zekerheid heb ik mijn regenpak aangetrokken. Geen hond op straat te zien. Op de Corniche word ik door de wind een stukje de lucht ingeblazen. Ik had beter thuis kunnen blijven. In Nederland denkt men dat het hier altijd zonnig is.

Het gezin vertrekt naar het huwelijk van een dochter van Hassan in Tetuan. Ik heb mij ervan afgemaakt. 'Zeg maar dat ik mij niet lekker voel, de volgende keer graag kom.' Mijn vriend heeft ook geen trek in het gebeuren, heeft het excuus dat ik niet alleen in het huisje kan achterblijven.

Nabila zal met Youssef drie dagen bij haar oudste broer vertoeven, met de auto van een familielid terugkomen. Abdul keert direct huiswaarts wanneer vrouw en kind afgeleverd zijn. De vrouw des huizes reist met twee zware koffers. Ik zou er een wereldreis mee maken. Volgens haar is het meegenomen spul voornamelijk voor de kleine. Het stel heb ik op de taxi gezet, uitgezwaaid.

Ze zijn nauwelijks vertrokken, of ik roep buurjongen Suliman. Dit ijverige type haalt boodschappen, sjuwt spullen, repareert, is van veel markten thuis. Soms levert het hem wat dirhams op, soms doet hij het gratis. Hij moet de deur van mijn kamer in orde maken. Wil ik erin of eruit, moet ik het geval optillen, het ligt half uit de hengsels. De deurknop annex slot is ook kapot. Ik zend de tiener erop uit om een nieuwe aan te schaffen.

Terwijl ik geniet van muziek in de ernaast liggende kamer, eten opwarm, zijn de bedrijvige uren zoet. De ene na de andere tegenslag ontmoet hij op zijn klusjesweg. Ik roep een jochie dat ik nog ken van het huwelijksfeest van Loubna, stop wat dirhams in de knuist om Coca-Cola, druiven en andere waarde halen. Het is voornamelijk voor Suliman, die net klaar met zijn werk is als Abdul terugkeert. Onze overbuurjongen vertrekt naar huis, dertig dirham rijk aan loon.

Vorige en deze maand is er geld overgebleven. De volgende dag schaf ik in overleg met Abdul voor tweehonderdertig euro een ouder model smarttelevisie aan, merk 'Samsung'. Het ding is goedkoop, omdat er geen internetaansluiting op zit. Het gezin heeft het bijna één jaar zonder beeldbuis gesteld. De schotelantenne op het dak is roestig, het signaal viel in het verleden bij regenachtig weer weg, dus gelijk voor twintig euro een nieuwe aangeschaft. Vanavond zal iemand komen om deze te installeren en af te stellen.

We hebben net de door Abdul bereide spaghetti (half koud en bijkans niet te vreten) achter de kiezen als zijn mobieltje rinkelt. Nabila kondigt aan dat twee familieleden van haar vanuit Tetuan naar ons onderweg zijn. Mijn makker heeft hen nog nooit ontmoet. De perfecte gastheer wil hij klaarblijkelijk spelen. Een bezem wordt door ruimtes gehaald, een nieuw tafelkleed komt tevoorschijn, limonade en andere zoetheid wordt ingeslagen. Daar arriveren de heren. Abdul zet koffie. Eén van hen verdwijnt zonder wat te vragen de douche in. We horen de geiser aanslaan.

De ander laat het zwarte vocht staan, smakt zonder wat te vragen of het aangeboden te krijgen luidruchtig van de snacks, kiepert twee glazen 'Fanta' het keelgat binnen. Zijn reisgezel heeft zijn hammam-activiteit beëindigd. Het is warm. Plastic tuinstoelen worden voor de deur op straat gezet. Wijdbeens zittend wordt ons onderkomen en de buurt door de heren van ongevraagd commentaar voorzien.

Ongegeneerd debiteert het stel slechts naar Fnideq te zijn afgereisd, omdat de sokken er twee dirham per paar goedkoper zijn dan in hun woonplaats. De aanschaf wordt getoond.

Het duurt niet lang of de lomperds gaan op weg naar de bus die hen naar Al Hoceima terug zal voeren. Het bezoek heeft twee uur geduurd. De volgende dag is bij thuiskomst Nabila aangenaam verrast door de aanwezigheid van de televisie. Moemaïma wordt erbij gehaald. Het ding wordt aan alle kanten bejubeld. We krijgen te horen dat vrouwelijke gasten bij het huwelijksfeest beweerd hebben, dat hun dreumesen na een jaar al beschikten over een woordenschat van hier tot ginder. 'Ze spraken zeker ook al vloeiend Frans en Engels. Luister niet naar het gekakel en opschepperij van anderen', zeg ik. Haar vriendin valt mij bij. Later op de avond ontstaat er strijd tussen het echtpaar. Ik begrijp dat Abdul zijn eega voor de voeten werpt, dat hij nimmer, maar dan ook nimmer, die twee profiteurs in het huis wil hebben. Nabila gooit het over de boeg dat het per slot van rekening haar familie is. Over en weer geschreeuw. Ik trek mij in mijn kamer terug.

Onze overbuurjongen Majed en de jongere knaap Mounir, een jaar of vijftien, woonachtig in de wijk achter de onze, zijn onafscheidelijk. Gisterenavond zag ik het stel voor ons huis. Majed maakte aanstalten de ouderlijke woning te betreden. Haast smekend vroeg Mounir of zijn makker niet wat langer met hem wilde vertoeven. Uit zijn gezicht sprak brandend verlangen. De jongens verdwenen alsnog richting Corniche. Soms heb je onbewust iets waargenomen, wordt dit door een gebeurtenis manifest. Mounir is verliefd op zijn kameraad, maar ik denk dat Majed dit niet in de gaten heeft.

In een gebouw aan de overkant woont sinds kort een vrouw met drie meisjes in de leeftijd variërend van vier tot tien jaar. Snel en schichtig zien wij haar de trap bestijgen. Veel buiten komen doen de kids niet.

Spelen meestal in de gang achter hun toegangshek, maar soms worden zij de straat op gebonjourd, klonteren samen met het overige buurtgrut in Mustafa's corridor. De nieuwkomers schreeuwen een eind weg, steken de anderen aan. Die beginnen tevens een kabaal van jewelste te maken. Al enkele keren is er door Abdul wat van gezegd. De echtgenoot van de vrouw vertoeft elders, komt af en toe opdagen, zoals vandaag. Monsieur vertrekt na enige tijd. Luid gehuil valt uit de woning te horen. Buurvrouwen snellen toe. Er is sprake van huiselijk geweld, zodanig dat het slachtoffer naar het ziekenhuis vervoerd wordt. Een zus van de vrouw past op de kinderen. Na enkele dagen is het slachtoffer hersteld en zie ik dat ze genadeloos haar jongste kroost de trap afsleurt, onderweg een flinke pets aan het oudste meisje uitdeelt. De kinderen huilen.

De moeder krijgt het hek van de toegangspoort niet snel open, wat haar irriteert. Het middelste meisje trekt aan de mouw van moeders kaftan, wordt in het gezicht geslagen, giet nu nog meer waterlanders dan voorheen. Met lede ogen aanschouw ik het tafereel. Het is onmacht wat zich hier afspeelt. Inmiddels heb ik wel geleerd mij in deze contreien er niet mee te bemoeien.

Fnideq maakt een crisis door. 's Zomers valt er nog wel wat te verdienen aan vakantiegangers, maar voor de rest van het jaar is het grensstadje praktisch volledig afhankelijk van de geïmporteerde (illegale) goederenstroom. Doch de Spaanse regering heeft het aantal voertuigen dat mag binnenkomen gehalveerd.

De vrouwen, oneerbiedig 'muilezels' genoemd, die eerder zwaarbepakt met smokkelwaar de grenspost overstaken, worden nu geweerd. De sfeer wordt aan de grens ook met de dag agressiever. Regelmatig bestormen Afrikaanse immigranten de hekwerken. Zelfs als je aan de overkant geraakt, sta je binnen een paar uur weer op Marokkaanse bodem.

Spanje beroept zich op een oude wet, waardoor er noch asiel aangevraagd kan worden noch juridische procedures gestart. Slechts minderjarigen maken kans op rechtmatig verblijf. Een nieuwe versterkte doorgang is in aanbouw.

Wegens de verslechterde economische situatie verdwijnen veel venters uit het straatbeeld, menig familie vertrekt, huizen staan leeg, worden niet meer verhuurd. De eigenaren denken in de zomerperiode meer te kunnen verdienen aan de toerist die tijdelijk onderkomen zoekt, bereid is hiervoor diep in de buidel te tasten.

Overbuur Mustafa verdiende door het gedonder aan de grens geen droge boterham meer. Nu staat hij zes dagen per week van tien uur 's ochtends tot tien uur 's avonds in de binnenstad bij de uitstalling van een winkel. Shampoo, wasmiddelen en dergelijke moet hij aan de man/vrouw brengen. Vijftig dirham per dag wordt ermee verdiend.

Hij overweegt in het verwerven van een gezinsinkomen Suliman mee te laten helpen, hem vroegtijdig van school te halen. Ik laat weten dit een slecht idee te vinden. Dat de jongen beter zijn technische opleiding kan afmaken, dan een diploma op zak heeft. Van het voornemen wordt afgezien.

De verplichte 'carte d'embarcation', die elke bezoeker bij het passeren van de grens aan de Marokkaanse douane moest afgeven, is afgeschaft. Mijn vriend, die met het invullen ervan een karige boterham verdiende, wordt hiervan het slachtoffer.

M'diq

Abdul is van arren moede teruggekeerd naar M'diq waar hij emplooi hoopt te vinden. In de derde week van augustus arriveer ik. Het is er bloedheet. Mijn eetlust is bij mij en mijn kameraad weer tot onder het nulpunt gezakt. We zien er beiden vermagerd uit.

Ons nieuwe onderkomen, halverwege een helling gelegen, is voorzien van een Europese keuken, douche annex toilet, heeft ruime vierkante kamers, waarvan er eentje op een patio uitkomt. Het huis ademt niet de sfeer van ons eerdere 'Hobbit'-onderkomen. De hoekwoning grenst aan een kruispunt van vier straten. Het is een komen en gaan van gemotoriseerd verkeer. Via het laag gelegen keukenraam komt benzinedamp het huis binnen. Niet zo gezond dus. Het is klimmen geblazen. Moeders duwen hun wandelwagens met kroost puffend omhoog, fietsers gaan te voet tot aan het iets verderop gelegen plateau. Onderweg kan men zich laven aan water uit een plastic ton die langs de kant van de weg geplaatst is.

De woningen staan ver uit elkaar. Directe overburen zijn er niet. We kijken tegen een blinde muur aan, waarachter een tuin, in de nabije verte de stenen muren van verdiepingen in aanbouw. Een volkskarakter vertoont de wijk niet. Vrijwel geen door de straten hollende en spelende kinderen te zien. Op straat staand wordt er niet gegroet, wel veelvuldig geloerd. Het blijkt dat Abdul en Nabila dezelfde ervaring hebben. Na enige tijd kom ik tot de ontdekking dat zij zichzelf geïsoleerd hebben. Ik denk dat de bewoners op hun hoede zijn, zich afvragen wat voor gezin er woont. Zijn het soms politie-informanten? Maar met mensen contact maken betekent niet dat je hen over de vloer hoeft uit te nodigen. Er is niks mis mee om op goede voet met de buurt te staan. Je leeft er niet voor, maar de omgeving kan je bestaan wel moeilijker maken. Je dient zelf soms een uitnodigend gebaar te maken. Indien ik voor de deur sta, knik ik naar passanten. Langzamerhand beginnen bewoners mij 'a salaam u helikum' toe te roepen.

Ik heb contact gemaakt met straatverkoper Rachid op de hoek tegenover onze woning. Met boven zich een parasol, voor zich een stalletje met sigaretten, snoep, telefoonkaarten en andere (illegale) waar, houdt hij een groot deel van de dag en nacht de omgeving in de gaten. De kleine zelfstandige van rond de veertig is een druk en luidruchtig type. Niet verwonderlijk indien men ziet wat meneer allemaal drinkt, rookt en snuift. Ons is medegedeeld voorzichtig te zijn met wat je hem vertelt, seigneur schijnt politie-informant. Hij is familie van de verhuurder van ons huis. Die ziet hem liever gaan dan komen. Deze huisbaas, a sidi Mohammed, een gepensioneerde werknemer van het waterbedrijf 'Amendis', is van mijn leeftijd, heeft een slechte gezondheid. Hij verhaalt over operaties, laat littekens zien. De heer zegt op zijn rust gesteld te zijn. Dat schijnt door zijn inwonende dochter met kroost verstoord te worden. Zoon Hamza woont met zijn gezin boven ons, speelt al de rol van pater familias. Dat verwanten dicht bij elkaar wonen, is heel gewoon. Ik moet er niet aan denken dat mijn familie naast of boven mij bivakkeert.

Dankzij mijn sociale interventie begeeft Abdul zich meer op straat. Regelmatig tref ik hem in gesprek aan met de een of ander. Het wil niet zeggen dat hij zich met de aangesprokenen verbonden voelt, houdt hen op een afstand. Abdul vertoont, net zoals ik, misantropische trekjes. We zijn beiden van het einzelgängerige type, lijken in gedrag en denkbeelden veel op elkaar. Nabila is socialer, kletst voortdurend via whatsapp met haar familie, wil ook om de haverklap naar haar oudste broer in Tetuan. Abdul is in het geheel niet familieziek.

Tijdens mijn verblijf schakelt mijn hoofd naar de 'Marokkomodus'. Dat wil zeggen dat de prijzen beoordeeld worden naar het niveau van de plaatselijke levensstandaard. Geld is een belangrijke kwestie wanneer je er weinig van hebt. Per slot van rekening is elke dirham die in de zak van derden verdwijnt niet beschikbaar voor het gezin.

Ik trek mijn mond open, wanneer geconstateerd wordt dat men meent mij te moeten afzetten. Je moet in dit land sterk in je schoenen staan, wil er geen loopje met je genomen worden. Abdul vraagt wat ik voor de marmelade betaald heb. Wanneer hij het bedrag van tien dirham hoort ontploft hij bijkans. Bij een winkel heeft hij enige tijd terug één dirham extra ervoor op tafel moeten leggen. Hij gaat verhaal halen. Ik geef hem groot gelijk.

Het is voor het eerst dat ik M'diq in 'toeristenmodus' aanschouw. Het 'funseizoen' duurt drie maanden. Het krioelt er van de bezoekers die hun broeierige steden, zoals Marakkesj, Casablanca, Rabat en Fez ontvluchten, aangevuld met wat 'wereld-Marokkanen' genoemd worden, zij die hun domicilie in het buitenland hebben. Het zijn deze bezoekers die zich overdag in de stralen van de felle zon wentelen. Afgezien van de jonge generatie houden de meeste bewoners van ons stadje zich er zoveel mogelijk verre van, blijven binnen tot de late namiddag of vroege avond.

Het gehucht barst in deze tijd uit zijn voegen. Aan het strand is nauwelijks een plek te vinden. Je bakt bruin tussen de uitlaatgassen van gestaag voorbijkomend verkeer op de ernaast liggende doorgaande route. Terrassen en café-restaurants zijn overvol, rijen wachtenden voor de taxi's. De sfeer doet in deze periode westers aan. Jongeren lopen er luchtig bij, de oudere generatie toeristen oogt modern. Dit in tegenstelling tot de 'autochtone' vrouwen, die zich in tot op de grond bedekkende traditionele kledij hullen, een hoofddoek dragen.

Op toegangswegen rammelen kerels met sleutels; symbool voor hun onderkomens, die tegen hoge prijzen aangeboden worden. Het varieert van zestig euro per nacht voor een eenvoudig logement, tot honderd voor het hogere segment. Verhuur is een voorname bron van inkomsten. Keerzijde is dat er in de woonwijken tot diep in de nacht overlast is van gemotoriseerd verkeer en luidruchtige passanten.

Een soortgelijk effect kennen wij in Nederland door het verhuren via Airbnb. Veel woningen in M'diq worden de laatste tijd door allochtonen gekocht. Het drijft de prijs voor onroerend goed op.

Het stadje heeft een update ondergaan. De vissershaven is uitgebreid met faciliteiten voor de ontvangst van plezierjachten. Op de route erheen is een complex verschenen, waarvan de helft leegstaat. In de overige gebouwen zitten vestigingen van ijssalons, pizzeria's en restaurants.

Strand Corniche met restaurant 'L Orizon op achtergrond'

Op pijlers in zee gebouwd pronkt het fancy en dure visrestaurant 'L Orizon'. Achter de flaneerstrook Corniche (kijken en bekeken worden) bevinden zich de hotels en café-restaurants. Het uitzicht is op de zee, prijsniveau uiteraard eraan aangepast.

Er is meer vermaak. Je peuter/kleuter kan voor tien minuten in een elektrisch autootje over de boulevard rijden, radiografisch bestuurd door kids van negen à tien jaar die aan de andere kant van het spectrum vertoeven. Voor een paar dirhams per dag dienen zij zich uit de naad te lopen.

Op een dag zie ik in een Nikab geklede vrouw met een peuter bij die miniauto's. Het kroost wil erin, zij trekt hem weg.

De vader, zittend op een muur, maakt zich snel uit de voeten, wanneer hij in de gaten krijgt dat mensen naar het stel kijken. Abdul zegt dat ze geen geld voor het vertier hebben. 'Die man lijdt gezichtsverlies, dus trekt hij zich schielijk terug. Zou ik aangeboden hebben de benodigde tien dirham te willen ophoesten had hij nog een keer zijn eer verloren', vul ik aan. Abdul lacht: 'Jij hebt ook alles in de gaten.'

Voor de gelegenheid in aangereikte traditionele kledingdracht gestoken, wordt er voor twintig dirham met jouw smartphone een foto van je gemaakt, met de zee als achtergrond. Je kind in het bijzijn van Mickey Mouse vereeuwigen behoort ook tot de mogelijkheden.

Natuurlijk ontbreken op de boulevard de handkarren en stalletjes niet met onder andere maïskolven, gebrande pinda's, snoep, sigaretten en dergelijke. Is de prijs voor een Marlboro twee dirham, voor de onwetenden wordt het verhoogd.

In de late namiddag beweegt een mensenmassa zich door het dorp. Het wordt tijd dat op gezette tijden de straten in de binnenstad voor gemotoriseerd verkeer afgesloten worden. Auto's en scooters persen zich er namelijk luid toeterend doorheen, creëren gevaarlijke situaties.

De perspectieven om op vakantie in dit toeristenoord te vertoeven of om er te wonen zijn uiteraard verschillend. De gewone man heeft weinig baat bij de instroom. Vraag en aanbod bepalen dat in deze tijd van het jaar alles duurder wordt. In feite wordt het stadje hem drie maanden lang ontnomen. De bezoeker heeft weinig zorgen aan het hoofd, is op zoek naar vermaak, maakt zich binnen redelijke grenzen niet druk over hoeveel iets kost.

Het toeristenseizoen luistert nauw. In de derde week van september beginnen de scholen, komt de uittocht op gang. Het werkelijke karakter van het gehucht onthult zich.

Veel bewoners hebben geen (vaste) baan, of zijn voor een luttel bedrag aan het werk. De survivalmode is een realiteit. Niet verwonderlijk dat je in het straatbeeld bedelaars aantreft. Op zoek naar iets bruikbaar worden klike's overhoop gehaald. Een man van mijn leeftijd duikt erin, komt er niet meer uit. Woont hij in dat stinkende geval, of heb ik te maken met iemand die in de war is?

Het bovenstaande staat in schril contrast met mijn leven, waar de dagelijkse gang van zaken niet veel verschilt van de in mijn thuisland gebruikelijke: opstaan, wassen, aankleden, ontbijten. Vervolgens kungfu oefeningen, het typen van mijn dromen op de laptop (gedegradeerd tot typemachine en monitor), schrijven, inkopen doen met Abdul, het bezoeken van het stamcafé, wandelen, het bekijken van films. Mocht ik daar niet mee in de weer zijn, heb ik mijn smartphone met boeken en de volledige collectie muziek in MP3-formaat.

Als het weer het toelaat begint elke middag rond vijf uur 'De Parade'. Vrouwen met een of meer kinderen passeren ons huis op weg naar de Corniche. Nabila maakt zich op om er met Youssef heen te gaan. Abdul en ik volgen later. Vooral op de zondagen is het een drukte van jewelste. Meisjes en jonge vrouwen flaneren over de boulevard met aan de hand of in een wandelwagentje een of meerdere peuters. Dames van wie je in Nederland zou vermoeden dat ze grootmoeder zijn, blijken nog steeds vruchtbaar. Trouwen en nachwuchs krijgen staan hoog in het vaandel. Het lijkt alsof men wat dit betreft terug in de tijd leeft. Je ziet relatief veel kinderen met het Downsyndroom.

De televisie biedt weinig vertier. Hoewel ik in mijn vaderland tientallen zenders tot mijn beschikking heb, kijk ik weinig. Het is niet alleen de programmering die mij niet kan bekoren, maar ook het om de haverklap vertonen van reclames stoort. Het apparaat is vervallen tot beeldscherm voor het vertonen van films. Hier is het niet veel anders gesteld met het niveau van de zenders. Het is overigens Nabila die de teevee claimt.

Haar voorkeur gaat uit naar soaps op de nationale tv-zender 2Maroc. Smaken verschillen, maar mijn broek zakt ervan af. Abdul denkt er net zo over.

De halve avond is gevuld met het journaal. Eerst in het Frans, daarna het Arabisch. Internationaal nieuws wordt afgeraffeld. Wel zie je tien minuten lang een reportage waarin de hertog van Luxemburg met gevolg Marokko bezoekt. Opnames hoe hij en zijn eega in een chique ruimte ontvangen worden. Gemeenplaatsen door de minister van economische zaken. Verslag van het bezoek aan een of ander museum. Het moet de indruk versterken dat Luxemburg een belangrijke speler op het wereldtoneel is. Dat deze het waard vond om Marokko met een bezoek te vereren. Tevens op de zender om de haverklap verslagen van conferenties met vertegenwoordigers van Afrikaanse landen, waarbij medailles verstrekt worden voor 'verdiensten'. Wat meestal neerkomt op vage voornemens en beleidsintenties. Kortom, bla bla. Verder vertoont 2M reportages over de teelt van aardappelen, bereiding van olijfolie en dergelijke. Of doet kort relaas van een of andere culturele manifestatie. Meestal in Rabat, Casablanca of Marakkesj. Altijd 'sous le haut patronage de sa majesté le roi Mohammed VI' (*onder de gewaardeerde bescherming van Zijne Majesteit Koning Mohammed VI*). Het kanaal bestaat dertig jaar. Er zingen berichten rond over een op handen zijnd faillissement. Dat zou mij niks verbazen. Het feit dat het aantal reclameboodschappen en adverteerders geslonken is, moge een teken aan de wand zijn. De tv-zender die Abdul en mij enigszins kan boeien is MBC. Hierop meestal action-movies. Incidenteel komt een juweeltje voorbij, zoals 'Dead Poets Society'.

Ik ben noodgedwongen volledig naar de smartphone overgestapt. Moest ook, wilde ik vanuit Marokko mijn bankzaken kunnen blijven regelen. De app doet zijn werk, Whatsapp houdt het contact met de achterban up-to-date. Een vaste internetverbinding hebben we niet. Enkele keren heb ik een telefoonkaart gekocht.

Na het invoeren van de code kun je, afhankelijk van het bedrag, enkele dagen of een week internetten. De service is om te huilen. Het is voornamelijk een 3g-verbinding, die regelmatig uitvalt, vooral 's avonds. 'Jawwal' heet het bedrijf. Incidenteel vervoeg ik mij nu naar mijn stamcafé dat over een redelijk snelle wifi-verbinding beschikt, lees binnenkomende berichten, bekijk hoe het er financieel bijstaat. Na gedane zaken gaat het digitale riool dicht. Dat geldt niet voor de bevolking, die, net zoals in Nederland, het begrip 'de hand ophouden' een geheel nieuwe dimensie heeft gegeven. De godganselijke dag loopt men met de smartphone te leuren, wordt er gefotografeerd, video's bekeken, muziek beluisterd of zijn de kakelkappen in de weer met Whatsapp. *'A salaam u helikum. Hoe gaat het met je, broer? Met mij gaat alles goed. Ik loop over het strand, eet een sandwich. Nu ben ik op weg naar de wc., alles goed? Tot ziens.'*

Je zult wel denken dat dit opmerkingen zijn van zo'n verzuurde bejaarde, zo'n 'grumpy old man' die niet met zijn tijd wil meegaan.

Ze komen eraan! Over wie ik het heb? Over Abduls familie. Hij heeft zijn ouders sinds zijn huwelijk nauwelijks meer gezien of gesproken. De moeder wist een jaar na de geboorte van Youssef niet eens de naam van de kleine op te hoesten. Mijn vriend is één keer naar zijn geboorteplaats vertrokken, omdat er signalen waren dat zijn vader zou overlijden. Mijn kameraad had gevraagd of hij überhaupt zou moeten gaan. 'Je ouders blijven je ouders. Als de jouwe binnenkort het tijdelijke met het eeuwige verwisselt, heb je later spijt dat je niet gegaan bent', had ik als advies gegeven. Hij was vertrokken. Later vertelt mijn vriend het gevoel te hebben gehad bij vreemden te vertoeven, was blij geweest de volgende dag de bus huiswaarts te kunnen nemen. Zijn vader leeft nog steeds. Nu is zijn moeder bij een zus in Fnideq opgedoken, en route naar huis.

Abdul heeft zich gedwongen gevoeld haar uit te nodigen. In haar kielzog ook twee van zijn in Fnideq woonachtige broers. We ontlieden hen daar zoveel mogelijk. Nabila voert als een witte tornado een bekend scenario uit. Vloeren en muren worden weer eens ontsmet, kussens uitgeklopt, een fris tafelkleed. Abdul komt van de souk terug met tassen vol eten, fruit, limonade. Er wordt flink uitgepakt. Rond twee uur arriveert het stel: broers, echtgenotes en drie kleine kinderen. Het echtpaar krijgt nauwelijks bezoek. Dus wanneer de tripoteur (*overdekte bakfiets op drie wielen*) meters verderop van ons huis op het plateau geparkeerd wordt, trekt deze aandacht. Opeens hebben veel burens wat uit te voeren op straat.

Abderrahman heeft 'n in de doos zittende 'Samsung' smarttelevisie in zijn handen. Hetzelfde model als wat bij ons aan de muur hangt. Een grote verpakking waspoeder wordt door Mustafa aangedragen. In eerste aanleg denk ik dat het geschenken zijn, maar word ik snel uit de droom geholpen. Abduls moeder gaat het naar Al Hoceima meeslepen. Het bezoek heeft niets meegenomen. Nog geen cadeautje voor Youssef kon ervan af, laat staan een pak suiker. Er wordt door het stel flink gebunkerd. De conversatie blijft, zoals gewoonlijk, volledig aan de oppervlakte. Ik heb mijn makker gevraagd hoelang de visite blijft. Gelukkig zal deze na het eten, de koffie, limonade en televisiekijken rond vijven huiswaarts gaan, l'hemdu llah (*godzijdank*). Als het stel uiteindelijk vertrekt, wordt de weg rechts genomen, terwijl Mustafa naar zijn tripoteur links wandelt, instapt, via een omweg naar de hoofdweg zal rijden. Nabila wil niet dat de buurt ziet dat allen in dat gammele geval stappen. Ze zullen op een afgesproken punt opgepikt worden. De eer moet hooggehouden worden. Ma blijkt te blijven overnachten. Zal de volgende dag met een gereserveerde taxi naar haar woonplaats terugkeren. Tot laat in de avond zeurt ze over haar nieuwe televisie. Ze heeft begrepen dat het digitale gevalgeïnstalleerd moet worden. Wie gaat dat doen?

Abdul heeft diverse keren beloofd dat hij een kennis in Al Hoceima zal opbellen, die het karwei ter hand zal nemen. 's Ochtends vroeg wacht Madame op de taxi. Als een kloek hen heeft ze de tv omarmd. Het pak waspoeder vóór zich.

Daar komt het bestelde vervoermiddel. De waar wordt achterin geladen, ze neemt plaats. Abdul, Nabila en ik staan voor de deur. Mevrouw kijkt niet op of om. Na een afstandelijk kort knikje zoekt ze weg. Wat een koelkast! Je zou ander gedrag van een ouder verwachten.

Ik had al begrepen dat mijn vriend in zijn jeugd liefde en aandacht tekort is gekomen. Het is drie uur rijden, zijn moeder moet in de namiddag in Al Hoceima gearriveerd zijn. Er komt geen belletje dat ze goed is aangekomen.

Youssef heeft een leeftijd bereikt, twee jaar en vier maanden, waarop hij loopt, alles onderzoekt. Hij zit met zijn tengels overal aan. Je kunt niets meer laten liggen, of hij grijpt het. In een oogwenk heeft hij de met mijn laptop verbonden muis te pakken, laat niet meer los. Het joch is een terriër. We hebben nog net niet zijn handje moeten afhakken om het apparaatje weer in ons bezit te krijgen... Sterk is de knaap. Een plastic kruik met daarin vier liter water duwt hij opzij. De houten tafel ondergaat hetzelfde lot. Hij zou ook ingezet kunnen worden als sirene op een brandweerwagen. Hij schreeuwt wat af. Het is gedaan met de rust. Je zult denken dat ik aan die brulaap een bloedhekel heb. Ik ga niet liegen. Soms wordt het mij teveel, vertrek ik naar mijn kamer, zet de koptelefoon op, beluister muziek. Maar Youssef is ook een aandoenlijk, aanhankelijk ventje. Hij heeft mijn hart gestolen. Een methode om hem rustig te krijgen, wanneer hij huult, is om het onderstaande door mij verzonnen liedje in het Nederlands te zingen:

Kleine gekke Gerritje, die gaat naar de zee.
En wat neemt hij allemaal in zijn tasje mee?
Een grote bruine beer.
En een heerlijke sappige peer.

Zo komt hij de dag wel door.
 Zingt hij alsmaar door:
 Tra la la, tra la la.
 Troela, troela, troe la la.

Ik houd mij regelmatig met hem bezig, meer dan de vader. Ik wandel naar de buurtwinkel om zijn lievelingsgoedje 'Danone'-yoghurt te kopen. 'Oeba' (*kusje*), zeggen de ouders. De kleine komt op mij toelopen om 'zizi Carolus' (*oom Carolus*) een smakkerd te geven.

Ook over zijn gezondheid wordt gewaakt. Bemerkt dat de plastic zuigspenen van het flesje kapot is, hol naar de farmacie om een nieuwe te halen. Youssef is met eten een makkelijke knaap. Hij eet gewoon met de pot mee. Je kunt hem praktisch alles toestoppen, net een klike. Maar gisteren doet de kleine moeilijk. Wat Nabila ook probeert, hij spuugt het direct weer uit. Ik zeg: 'Laat mij eens', pak de lepel van haar over, roep: 'Whahed, sjoez, teleta, hoepla' (*een, twee, drie, hoepla*). Met een langzame vliegbeweging breng ik het eten naar de mond van de kleine. Hij hapt letterlijk en figuurlijk toe. De hongerstaking is in de kiem gesmoord.

Afgezien van een plastic voetbal heeft Youssef geen speelgoed. De naaste burens hebben hem ter gelegenheid van 'Asjoera' (*feest voor kinderen*) een plastic truck met erop autootjes gegeven. De verpakking lezend blijkt het niet geschikt voor kinderen onder de drie. Kleine bewegende delen kunnen losraken, de kans bestaat dat het kind het in de mond steekt, met de optie van verstikking. Het wordt opgeborgen voor later. Ik neem mij voor de volgende keer vanuit Nederland ouderwets speelgoed mee te nemen, een

houten blokkendoos. Een andere buurvrouw heeft een pluchen beertje geschonken. Echt spelen doet Youssef er niet mee. Hij gooit het telkens op de grond. Sinds een dag pak ik het geval op, werp het door de kamer heen, roep: 'Fayn sadiq dyalek?' (*Waar is je vriendje?*).

Ons knaapje kijkt rond, loopt op het beertje af, pakt het op, overhandigt het mij. Youssef lijkt op een hond die een weggegooide stok achterna rent. Eindeloos valt dit te herhalen. Nu heb ik ontdekt dat ik via het beertje hem wat kan leren.

Wanneer Youssef brult, pak ik zijn kameraadje op, imiteer het geschreeuw van de peuter, doe net alsof ik het pluchen geval op de neus kus, roep: 'Enta hani.' (*Jij bent rustig*). Het is de bedoeling gedrag te beïnvloeden. Het lukt. Het geschreeuw houdt op. Youssef komt op mij af, wil ook kusjes. Na verloop van tijd werkt deze truc niet meer.

's Middags zet de vrouw des huizes Youssef vaak in de gang. Daar dreunt hij heen en weer, bonkt keihard op de houten deuren, schreeuwt letterlijk om aandacht, die hij van zijn ouders onvoldoende krijgt. Nabila kijkt steevast naar de zoveelste aflevering van een soapserie, Abdul houdt siësta. Indien het de moeder te veel wordt, krijst ze dat hij moet ophouden, bindt hem in de kinderwagen vast. In Fnideq ging ze met hem naar Moemaïma.

Zodra mijn kleine vriend muziek hoort begint hij met zijn handjes te klappen, het lichaam heen en weer te schudden. Diverse keren danste ik met hem rond. Vandaag valt op de televisie het geluid te beluisteren van de oproep tot gebed. Nabila dreunt de geloofsbelijdenis op. De kleine reageert echter op de 'muziek', begint te springen. De vrouw des huizes wordt nijdig, roept 'neen', geeft hem een pets op zijn ruggetje. Al een paar keer heb ik meegemaakt dat ze Youssef ook in het gezicht mept, als hij iets doet dat haar ongevallig is.

Af en toe lijkt het alsof Nabila een pop in haar armen heeft. Dagelijks verschillende keren kleren uit, nieuwe kleertjes aan. Die betreft ze uit drie grote plastic zakken die Yasmina, een familielid uit België haar gegeven heeft. Vandaag heeft ze hem, voor de zoveelste keer, verkleed voor haar vertrek naar de Corniche. Ze is daar meestal met een paar dames aan het kletsen of aan het Whatsappen.

Youssef blijft in het wandelwagentje totdat Abdul en ik arriveren om met hem wat rond te slenteren. De kleine ziet eruit als een ober, maar Nabila beoordeelt het als 'sjiek'; wit overhemd, zwart hesje, een broek van dezelfde kleur. Zijn krullerig haar is bewerkt met gel, strak over zijn hoofd gekamd. Het doet mij denken aan mijn jeugd waarin mijn vader Brylcreem in mijn haar smeerde.

's Avonds schreeuwt de hummel de hele buurt bij elkaar, loopt tegen elven nog steeds rond. 'Hij wil niet vroeg slapen', zegt Nabila. Het zal ouderwets zijn, maar ik ben opgegroeid met het idee dat kinderen niks te willen hebben, dat ouders bepalen wat goed voor hen is. Ik denk dat Abdul en Nabila Youssef zelf geleerd hebben lang op te blijven.

Recent heb ik geopperd hem meer uit het wandelwagentje te halen. Sinds enkele dagen wandelt onze peuter bij het dagelijkse uitstapje naar de Corniche naar huis terug. Hij geniet ervan. Klimmen kan hij als de beste. Bij thuiskomst is het kroost moe, valt direct in slaap. De avonden zijn een stuk rustiger geworden.

In de binnenstad ben ik op het terras van mijn oude stamcafé neergestreken. Jaren geleden, er om de hoek wonend, was het mijn tweede huis. Het interieur is niet veranderd. De eigenaren, twee broers ook niet, alleen wat dikkere buiken. Het voor de deur staande wagenpark aan petit taxi's van 'Tamuda Bay' is vernieuwd. Het eettentje enkele deuren verderop, waar ik eerder harira verorberde, is verdwenen, heeft plaatsgemaakt voor de zoveelste onpersoonlijke snackbar. Een vijftiger kijkt minachtend naar mijn tot over de knieën reikende korte broek, ageert bij de clientèle van de quawa erover. Klaarblijkelijk neemt hij aan dat ik geen woord versta van wat meneer oreert. Aan de blikken van de overige bezoekers valt af te leiden dat ze niet begrijpen waarover hij zich zo druk maakt. Er loopt menigeen luchtiger rond. Ik besluit een en ander niet over mij heen te laten gaan, richt mij tot de agressieveling: 'U hebt zeker vannacht ruzie met uw vrouw gehad.' Dit heeft monsieur niet verwacht.

Intussen is een van de broers naar buiten gekomen. Hij maakt korte metten met de gast, die als een geslagen hond wegloupt. ‘Niet goed wijs’, is het commentaar. Dat wordt altijd gezegd wanneer iemand gedrag vertoont dat buiten de kaders treedt. Van de muntthee genietend, zie ik vanuit de ooghoeken een knaap van een jaar of dertien een karretje voortduwen, met erop korans, parfums en andere snuisterijen. De meeste leeftijdsgenootjes zitten op school, hij niet. De jongen is mij eerder opgevallen. De waar schijnt weinig gewild.

Nimmer zie ik iemand wat kopen. Met een mistroostige blik kijkt het straatventertje in mijn richting. In de broekzak zit vijfduizend dirham. Zojuist uit de pinautomaat getrokken. Ik wuif de jongen, koop een pakje wierookstaafjes, overhandig een biljet van twintig dirham, zeg dat ik geen geld terug hoef. ‘Hadiya’ (*cadeau*) voeg ik eraan toe. Aan zijn gezicht valt de verbazing af te lezen. ‘Sjukran, sjukran’ (*dank, dank*) mompelt hij. Met zijn mobiel winkeltje verder sjokkend, kijkt hij verschillende keren om. Alsof hij niet kan geloven wat hem overkomen is. Op de dagen erna kan ik het, wanner ik hem ontwaar, niet nalaten de jongen af en toe wat dirhams toe te stoppen.

Het is zondag, gezinsdag. Abdul en ik slenteren over de boulevard aan zee naar de haven. Links van ons loopt een stel met drie kinderen in het Nederlands te kletsen. In eerste instantie denk ik te maken te hebben met vakantiegangers. Ik schat hen tussen de vijfendertig en veertig. We maken kennis. Hij is Berber, zij Nederlandse. Het echtpaar blijkt tien jaar geleden uit Holland vertrokken te zijn, heeft zich volgens zeggen voorgoed ‘hier’ gevestigd. Ons wordt niet duidelijk of hiermee M’diq of de regio bedoeld wordt. Wat hen heeft bewogen permanent in Marokko te gaan wonen, en wat de man voor werk doet, blijft in het verdere verloop van het contact in het ongewisse. Abdul praat verder met de man in het Tamazigt. Zelf begin ik een conversatie met de vrouw. Haar echtgenoot heeft daarmee geen moeite, bekend met de mores in Nederland, ziet in mij geen bedreiging.

Zou een Marokkaanse man haar aanspreken, dan zijn de rapen gaar. De vrouw loopt er westers gekleed bij. Het niet bedekte blonde haar wappert in de wind. Haar verschijning trekt alomandaacht. Ze geeft aan weinig op te hebben met de vrouwen die, gehuld in jeleba's, met hun kinderen er rondwandelen. Zevertelt ook de taal niet te beheersen, tevens geen Frans te spreken. Een duidelijk geval van niet ingeburgerd zijn zouden we in Nederland zeggen. Het stel heeft drie kinderen, variërend in de leeftijd van zeven tot elf jaar. Twee ervan zijn hier geboren.

Ze klaagt over de slechte zorg in het ziekenhuis tijdens de bevallingen. Haar ouders bezoeken het stel twee weken per jaar, zijn blij wanneer ze weer kunnen vertrekken. Zij vinden het hier maar niks.

De vrouw geeft aan moeite te hebben met de sociale omgeving, zou liever in Marakkesj wonen. Het klimaat zou er beter zijn. Ze doelt niet op de fysieke temperatuur. 'Het zal nog jaren duren voordat de moderniteit in deze streek haar intrede doet', claimt ze. 'We hebben onze schepen achter ons verbrand', poneert madame tevens.

Ik krijg de indruk dat ze niet gelukkig is. Dat, als het aan haar zou liggen, ze met het eerste het beste vliegtuig richting Nederland vertrekt. Ze vraagt of ik met de situatie geen moeite heb.

'Mijn positie valt niet met de jouwe te vergelijken, ben niet getrouwd, vertoef hier niet permanent. Ik geniet van wat er is', zeg ik. 'Je kunt rustig over straat lopen, wordt niet omvergereden door auto's, wordt met respect behandeld, het leven is niet zo gejaagd als thuis. Al is dit makkelijk praten met mijn bank- en verzekeringspas op zak. Maar je moet de goede dingen van elk land zien. Noch Holland noch Marokko zijn paradijzen. Ik laat mij met de flow meedrijven, intussen goed het eigen levenspad in de gaten houdend. Maar als ik moet kiezen, dan voor mijn vaderland. Daar heb je alle mogelijkheden je te ontplooiën, te zijn wie je bent. Het kuddediergedrag hier staat er haaks op, strookt niet met mijn persoonlijkheid.'

Eerlijk gezegd bezoek ik voornamelijk Marokko om mijn vriend te bezoeken. 'Wel is er last van de immigrantenziekte', ga ik verder. 'Wat is dat?' vraagt ze. 'Het betekent dat na verloop van tijd ik Nederland mis. Dan wil ik terug. Maar na enige tijd in Holland verbleven te hebben, begin ik toch weer hoe langer hoe meer Marokko te ontberen. Het land is op de een of andere manier als een hardnekkig virus in mijn bloed gekropen.' De conversatie stukt. Hun kinderen worden onrustig. Ik geef Abdul het sein door te lopen.

Op een Nederlandse website, gericht op Marokkaans nieuws, wordt een verhoging aangekondigd van de kinderbijslag. Het gaat omhoog van een maandelijkse bijdrage van twee- naar driehonderd dirham.

Nu ik in Marokko ben vervoeg ik mij met mijn vriend bij 'Services Fiscaux de La Prefecture de M'diq – Fnideq' om te informeren hoe dit zit. Abdul krijgt in ieder geval geen cent, heeft nooit van de regeling gehoord. Wellicht dat er wat binnen te halen valt. Zoals bij veel overheidsgebouwen staat een 'veiligheidsbeambte' de boel in de gaten te houden. Het heeft veel weg van werkverschaffing.

Indien we iets willen bereiken speel ik de rol van buitenlandse gast, spreek ik uiteraard geen woord Arabisch, richt ik mij tot de eerste de beste in de Franse taal. De goede man (vrouw) verstaat er meestal geen letter van, dus vertaalt Abdul het in het dialect. Het is duidelijk dat de bekende strategie die meestal bij overheidsdienaren waargenomen wordt, 'u wacht maar tot Sint Juttemis', een gevaarlijke is. Je weet nooit of zo'n buitenlander gaat klagen bij hogere echelons. Negatieve consequenties kunnen op jouw bord belanden. Een functionaris wordt geroepen. Binnen de kortst mogelijke tijd zitten wij aan een bureau, waar we met alle egards ontvangen worden. De regeling schijnt niet bekend te zijn. Op de computer wijzend en uitleggend dat de website van het ministerie van binnenlandse zaken de regeling aankondigt, is er geen internetverbinding...

Na enig dralen en aandringen, blijkt men toch te weten waarover het gaat, wordt verteld dat de regeling bestemd is voor mensen met een arbeidscontract. Ik opper dat dit inhoudt dat zij die al een salaris hebben nog eens extra gespekt worden. Maar juist de mensen die het het hardst nodig hebben, ernaar kunnen fluiten, dit mij niet erg sociaal lijkt. De schouders worden opgehaald. De missie, geld binnenhalen, is mislukt. 'You can't always get what you want', zongen de Stones al.

De Nikab, waarover zo veel te doen is in Nederland, treft men regelmatig aan. Loerende ogen door spleetjes nemen de wereld waar. Het zijn niet alleen de oudere vrouwen die ermede over straat banjeren.

Jonge meiden voegen zich er ook in. Officieel is het verboden om er zo bij te lopen. Er waait echter een nieuwe wind. Op een dag komt Nabila van haar dagelijks bezoekje aan de Corniche terug, verhaalt over een vrouw die gesluierd was, maar toch op een fiets wil rijden. Haar man stimuleert haar, en even later zoekt madame op een tweewieler. Waar die zo plotseling vandaan komt bericht Nabila niet. De vrouw schijnt uiteindelijk zelfs de sluier te hebben afgedaan. Met de toegestroomde vrouwen is over het voorval gepraat. Die zijn nu stuk voor stuk overtuigd dat een Nikab anti-islamitisch is, en, door het niet kunnen zien van het gezicht, gevaarlijk in de strijd tegen het terrorisme. Het lijkt mij dat de overheid een strategie heeft bedacht. Niet bekeuren maar zaadjes planten bij de vrouwen, die vervolgens hun zusters met Nikab moeten overtuigen het geval af te doen.

Eind oktober. Het snotterseizoen is aangebroken. De ene dag koud, winderig en regenachtig, de andere dag zonnig. Papieren zakdoeken worden in hoog tempo verbruikt. Het is niet alleen een kwestie van veel niezen. De keel bevat bacteriën die een goor slijm produceren. Het lijkt alsof de ademhaling afgeknepen wordt. Hoestbuien zijn het gevolg. Als een slappe vaatdoek hang ik rond.

Als gevraagd wordt hoe het mij vergaat antwoord ik: 'Op de drempel van de dood.' Abdul zegt dat ik zelfs bij ziekte nog grapjes maak. Ze zijn gewend dat een patiënt flink klaagt. De een na de ander komt met een oplossing. Olijfolie verwarmen, mengen met geraspte stukjes knoflook, het opdrinken. De ander adviseert sterke koffie met melk voor het slapen gaan. Ik houd het maar bij de meegebrachte 'Dampo', waarvan menthol het voornaamste bestanddeel is. Het goedje op de borst smeren, met een flanellen shirt het bed induiken. Zoals met zoveel kwalen is het meestal een kwestie van tijd, gebruikmaken van het natuurlijke herstelvermogen van het lichaam. Het zal wel een keer voorbijgaan. Die mentaliteit schijnt een groot deel van de bevolking niet te hebben. Er wordt wat afgeslikt.

Indien ik moet beschrijven wat er aan nering is, denk ik aan banken, koffiehuisen, Western Union en apotheken. Wegens een defect in de schildklier moet ik dagelijks honderd microgram levothyroxine tot mij nemen. Oneigenlijk gebruik kan gevaarlijk zijn, een hartstilstand bijvoorbeeld ligt op de loer. Daarom is het in Nederland slechts op recept verkrijgbaar. Bij de farmacie hier kon ik het zonder meer krijgen.

Yasmina, een verre achternicht van Nabila, is opgedoken. Ruim veertig jaar in Brussel wonend, spreekt geen woord Frans. Heeft wel een Belgisch paspoort. Ik zeg Abdul dat ik niet begrijp waarom ze nog steeds niet de taal van haar tweede vaderland spreekt. Hij antwoordt dat ze door haar echtgenoot opgesloten is geweest, haast nooit buiten kwam. Dat mag zo zijn, maar ze leeft al ruim twintig jaar van haar man gescheiden, heeft dan toch de mogelijkheid gehad om te leren? De vrouw vindt het in België maar niks, vertoeft het liefst in Marokko. Yasmina heeft haar vijf kinderen alleen moeten opvoeden. De indruk wordt gewekt dat allen goed terechtgekomen zijn; de een is dokter, de ander onderwijzer. Uiterlijke schijn is alles hier. Vaak blijkt de realiteit van een andere orde.

Ik heb het vermoeden dat dit hier ook het geval is. Van het andere kroost verneem je niks. Behalve dat er eentje telkens voor zijn werk in een ander land gestationeerd wordt. Momenteel schijnt hij in Spanje te zitten, er vakantie te vieren. Abdul zegt dat hij het vermoeden heeft dat de man in de hasjiesjhandel zit. Op de vraag hoe lang haar zoon er verblijft, komt geen antwoord. Er wordt wel aangekondigd dat hij zijn moeder ophaalt om gezamenlijk naar Brussel terug te vliegen. Ze wacht nog steeds en lijkt mij nogal afhankelijk van haar kinderen. Ze weet niets, regelt zelf niets. Mevrouw is teleurgesteld in haar familie, zeggen Abdul en Nabila. Zussen en broers zijn jaloers, hebben haar financieel opgelicht. Ze kan hen niet meer vertrouwen. Dit terwijl Yasmina altijd zo goed voor hen is geweest. Abdul en Nabila kakelen slechts na wat hen is toevertrouwd. De indruk die voorgeschoteld wordt, namelijk dat zij een goede vrouw die anderen voortdurend helpt en bedrogen wordt, hapert. Want Yasmina wappert erg snel met haar beurs. Een bekend fenomeen. Onbewust maakt men de denkfout dat men automatisch daarmee ook aandacht en liefde verwerft. Uiteindelijk blijkt dit niet te werken, wordt betrokkene boos. Wanneer we haar op de Corniche ontmoeten nodigt ze ons telkens uit op haar kosten wat te drinken en te eten. Ik heb het een keertje geaccepteerd, maar vervolgens afgeslagen. Het bovenstaande betekent niet dat Yasmina geen goed hart zou hebben. Integendeel. Zij helpt het echtpaar. Zakken kleertjes voor Youssef. De kinderwagen is ook door haar geschonken. Afen toe worden wat dirhams toegestopt. Abdul en Nabila nodigen haar uit voor het middagmaal. De vrouw des huizes gaat 's ochtends aan de slag. Vloeren en muren worden gereinigd, kussens opgeschud en/of geklopt, netjes gearrangeerd. Abdul is op weg gestuurd om eten in te slaan. De genodigde arriveert in gezelschap van een zeventienjarig nichtje uit Tetuan. Het westers geklede dametje zonder hoofddoek is druk in de weer met de smartphone en haar uiterlijk. Zoals zoveel jongeren blijkt ze bij navraag niet meer naar school te gaan. Een huwelijk is het doel.

Deze week vertoont 2Maroc de film 'Le voyage de Khadisha' (*de reis van Khadisha*). Een in Nederland geboren Marokkaanse vertrekt met een filmploeg naar Nador. Niet alleen zoekt ze haar wortels, maar ze confronteert haar omgeving ook met indringende vragen, zoals: 'Waarom mag een vrouw niet buitenshuis werken? Waarom moet zij haar haar bedekken. De tijd verandert, dus de islam ook.' De antwoorden van de kerels zijn standaard. Je kon ze vijftig jaar geleden in Nederland en af en toe nog steeds horen: 'De vrouw hoort aan het aanrecht, moet voor de kinderen zorgen.' Abdul is onder de indruk van de Nederlandse. Een sterke vrouw vindt hij haar. De gegeven antwoorden bevallen hem niet. Zegt dat hij bijvoorbeeld Nabila niet verbiedt om bij de zee te wandelen. Ze moet hem wel eerst daarover informeren. Indien hij niet precies weet waar ze uithangt, of het duurt hem te lang dat ze afwezig is, belt hij haar op. Zo progressief als hij denkt te zijn is hij niet.

Nabila voelt zich niet lekker, ligt op bed met aspirine achter de kiezen. Abdul warmt 's middags eten op, haalt snel een veeg over de vloer. 's Avonds blijkt Nabila weer opgeknapt. Keer op keer hebben we van mijn kameraad moeten aanhoren dat 'hij de hele dag de huishouding gedaan heeft'. Dit is gepraat van een kerel die ook eens meemaakt wat vrouwen dagelijks te verstouwen hebben.

Vrijgezel zijnde ben ik gewend in Nederland alles zelf te moeten doen. Wanneer ik hier mijn handen laat wapperen, bijvoorbeeld een veger door de slaapkamer halen, en Nabila ziet het, is het haar eer te na, neemt het werk over. Ze heeft geklaagd dat Abdul in de huishouding nooit wat doet. Ondanks haar gejammer geeft ze hem echter ook de kans niet om te leren. Volgens mij is ze bang dat ze 'werkloos' raakt. Want ik heb hem geadviseerd, zonder sommatie ertoe, na het eten de troep naar de keuken te brengen, de afwas te doen. Het is per slot van rekening geven en nemen in een relatie. Het advies wordt opgevolgd.

Mijn vriend is net bezig, wordt de keuken uitgebonjourd. Hij reinigt het bestek volgens Nabila niet goed. Met een dergelijk signaal zou ik voortaan ook geen poot meer uitsteken.

‘Ze zijn in hongerstaking,’ roept Abdul, houdt een video op YouTube voor mijn neus. Ik weet al waarover het gaat: Nasser Al Zefzafi en consorten. Het zit zo: Een man heeft in Al Hoceima illegaal vis gevangen, is betrapt, de waar door de autoriteiten afgenomen, voor vernietiging in een vuilniswagen gegooid. De ongelukkige duikt erachteraan, net op het moment dat het mechanisme, al dan niet opzettelijk, in gang wordt gezet, waardoor deze visser geplet wordt. De plaatselijke bevolking ontsteekt in woede, eist het straffen van de verantwoordelijken.

In het kielzog ervan volgt opgekropt ongenoegen over de economische en sociale achterstelling van het Rif. Mensen gaan massaal de straat op om te demonstreren. Een actiegroep, ‘Hirak’ genoemd, eist verbetering van de infrastructuur, werkgelegenheid, gezondheidszorg en onderwijs.

Mij lijken het nobele streefdoelen. De machthebbers denken er anders over. Ordetroepen zijn ingezet, Nasser Al Zefzafi, het boegbeeld van de beweging, tot twintig jaar cel veroordeeld. De mindere goden komen er met een lichtere straf vanaf.

Het voornaamste argument van de rechtbank is dat 'de nationale staatsveiligheid in gevaar is gebracht'. Zouden de actievoerders in Nederland woonachtig zijn, hadden ze de staat aangeklaagd wegens schending van hun recht op demonstratie en vrije meningsuiting. Abdul is opgegroeid in Al Hoceima, kent de families van Zefzafi en andere veroordeelden. Ik snap dan ook dat hij zich betrokken voelt. Hij wil dat er verbeteringen in het Rif komen. Hij heeft trouwens geen hoge pet op van de leider van de protestbeweging: ‘Zou die aan die macht komen, dan ontstaat er chaos.’ Mijn vriend wil weten wat ik van de situatie vind. ‘Volgens mij los je op deze manier geen 'veenbrand' op.

Daarom denk ik dat het ongenoegen als een kankergezwel zal voortwoekeren', zeg ik. Mijn makker vraagt of ik denk dat koning Mohammed VI gratie zal verlenen. 'Dat weet ik niet. Maar het doet zijn imago geen goed wanneer hij geassocieerd wordt met de aanwezigheid van politieke gevangenen', antwoord ik.

Van de goodwill die de vorst bij zijn aantreden had, lijkt in het Rif niet veel meer over. De eigenaar van mijn stamcafé ventileert openlijk zijn ongenoegen, valt de koning aan. 'Die rijdt in zijn Maserati rond, terwijl wij in armoede leven.'

Ik ben verbaasd over deze ongezouten uitspraak. Onderdanen worden tot gevangenisstraffen van vier jaar of meer veroordeeld wegens laster, minachting en belediging van het staatshoofd, evenals 'de heilige waarden van de natie'. Het lijkt de mensen niet meer af te schrikken.

Nu ben ik niet in Marokko om mij met de interne aangelegenheden te bemoeien, maar het gaat mij wel aan het hart. Eigenbelang en corruptie zijn ziektes. Die zijn in alle geledingen van deze maatschappij doorgedrongen. Kamerleden flessen de boel, medici lappen hun eed aan de laars, overheidsdienaren doen hun werk niet, vriendjespolitiek bij het verdelen van baantjes. Het is niet wat je kent, maar wie je kent. Abdul komt niet aan de slag in een reguliere baan. Hamza, de zoon van onze verhuurder, heeft, dankzij zijn vader, werk bij waterleidingbedrijf 'Amendis'. Studenten met een universiteitsdiploma op zak, maar zonder relaties, vissen achter het net.

Het is echter gemakkelijk om af te geven op het systeem. De rol van slachtoffer en dader wisselt in dit land, waar de grote haaien rücksichtslos de kleine opeten, zoals deze caféhouder in feite doet. Hij verkeert niet in een belabberde financiële situatie, heeft een huis, zaak, auto. Zijn personeel heeft meer reden tot klagen. Dat wordt door hem uitgebuit, loopt voor een salaris zwaar onder het minimumniveau te bedienen. Niet ingaande op de politieke uitspraak van de caféhouder maak ik het grapje dat onze koning Willem Alexander alles op de fiets doet. Seigneur begrijpt de wenk, houdt verder zijn mond.

De identiteitskaart, die elke burger altijd bij zich moet dragen, is verlopen. Op de website van het ministerie van binnenlandse zaken valt er te lezen wat er moet worden aangedragen voor verlenging. Abdul is al naar Tetuan geweest om op het 'Gare Routier' (*busstation*) de enveloppe met daarin zijn geboortecertificaat op te halen. Zijn zus zond deze vanuit Al Hoceima op. Intussen heeft hij ook pasfoto's laten maken. Hij blijkt nu in het bezit van alle paperassen, behalve een verklaring dat hij daadwerkelijk zes maanden of langer in M'diq woont. Hiertoe moet hij naar de Sureté Nationale. Vroeg in de ochtend staat hij op om een nummer te trekken, teneinde die dag aan de beurt te geraken. Ze worden namelijk maar mondjesmaat verstrekt. Al twee keer eerder is hij er geweest, maar viel telkens buiten het quotum.

De heren van het bureau hebben namelijk niet al te veel zin om zichzelf moe te maken. Elke keer komen ze ruim na het begin van de arbeidstijd opdruven, en vertrekken 's middags (te) vroeg. Ik begrijp niet waarom beambten niet doen waarvoor ze betaald worden. Ze mogen toch blij zijn dat ze werk hebben? Maar dat zal wel een naïeve gedachte zijn.

Vandaag is het gelukt, volgnummer 21. Abdul heeft het huurcontract bij zich, evenals de rekeningen van de afgelopen tien maanden voor de levering van gas, water en elektra, de pasfoto's, geboortecertificaat en kopie van het familieboekje. Niet van plan hem bij te staan zal ik mij op de Corniche vermaken, daar op Abdul wachten. Het duurt echter vreselijk lang. Ik besluit te kijken of het al opschiet. Een rij wachtenden, inclusief vrouwen met kleine kinderen, staat buiten in de brandende zon, kunnen slechts via een loket in de buitenmuur met de beambte binnen communiceren. Deze maakt een ongeïnteresseerde indruk. Blaffend staat hij de clientèle te woord en gebaart een oude man weg te gaan, omdat klaarblijkelijk hem iets niet zint. Het westerse klantgericht denken is hier nog ver te zoeken. Ik besluit het gebouw binnen te lopen. Abdul volgt mij. Een beambte schreeuwt tegen de aanwezigen dat ze naar buiten moeten, pakt mij bij de schouders beet, geeft een duw.

Hij heeft niet in de gaten dat ik een buitenlander ben. In het Frans voeg ik hem toe met zijn tengels van mij af te blijven. Omstanders kijken verschrikt toe. Niemand haalt het in zijn hoofd autoriteiten tegen te spreken. Meneer wordt vriendelijker, vraagt wat ik hier doe. Ik antwoord dat ik mijn vriend vergezel, wijs op Abdul, leg uit dat deze voor verlenging van zijn identiteitskaart komt. De beambte praat nu met mijn kameraad, loopt met hem richting het kantoor waar de aanvragen ingediend en behandeld worden. Ik wacht niet, vertrek.

Er is gevraagd waarom Abdul zich door mij heeft laten escorteren. Hij heeft uitgelegd dat ik het op eigen initiatief deed. Twee politie-inspecteurs komen een week later bij ons thuis om te beoordelen of de verstrekte informatie wel klopt. Want iedereen die in de regio Tetuan woont, verwerft met zijn carte d'identité het recht om de Spaanse enclave Ceuta te mogen betreden. De Marokkaanse autoriteit zegt te constateren dat er veel misbruik van deze regeling gemaakt wordt. Gezien de huidige situatie — de Spaanse autoriteiten hebben een visumplicht ingevoerd — lijkt mij dit standpunt achterhaald. Het is weken later. Al een paar keer heeft Abdul bij de behandelende ambtenaar geïnformeerd hoe het ermee staat. Telkens is er een ander smoesje. Volgens mijn makker wil de man geld zien. Hij is niet van plan toe te geven. 'Waarom moeten wij die lui centen toestoppen voor iets waar we gewoon recht op hebben?' 'Ik heb de anti-corruptielijn gebeld', zeg ik gekscherend. Dat door de overheid ingestelde telefoonnummer bestaat inderdaad. Het valt niet te ontkennen dat het vruchten afwerpt. Regelmatig zijn er berichten over overheidsdienaren die door meldingen opgepakt worden. Mijn makker is echter bang: 'Je hebt geen idee wat die lui aan trucs kunnen uithalen. Als jij terug in Nederland bent, kunnen ze hier binnenvallen, door hen meegebrachte hasjiesj 'vinden', een zwerver onder druk zetten, die verklaart dat hij drugs van mij gekocht heeft, en ik verdwijn in de gevangenis.' Ik weet niet wat ik geloven moet. Is mijn vriend paranoïde?

Het is niet dat ik zo happig ben om voor het belang van Abdul op te komen, maar ik vergezel hem toch maar weer eens bij een volgend bezoek. Bij de ingang tref ik de beambte aan die mij een licht zetje gaf. Rechts op de parkeerplaats staat een man in uniform – mijn gevoel zegt dat het de commissaris is – in gesprek met een ondergeschikte. Ze bevinden zich binnen gehoorsafstand. Expres zeg ik vrij luid tegen mijn ‘aanvaller’, zodat zij het kunnen horen: ‘Het was niet netjes van u mij zo te behandelen. Ik heb Rabat gebeld om mij te beklagen’, lieg ik verder.

Hij raakt lichtelijk in paniek. Begint omstandig uiteen te zetten dat hij mij nauwelijks aangeraakt heeft. Mijn doel is slechts te laten rondzingen dat ik oplet wat er met de aanvraag van mijn vriend gebeurt.

Ik wacht buiten het hek op Abdul, die al vrij snel terugkomt. Hij is optimistisch van toon: ‘Het gaat nu lukken.’ Op zondag komt er een telefoontje binnen. De behandelaar zegt dat de commissaris geïnstrueerd heeft bij iedereen die een aanvraag doet langs te gaan.

Getuigenverklaringen te verzamelen, die bevestigen dat de aanvrager langer dan zes maanden op het genoemde adres woont. Ofschoon hij vrij heeft, wil seigneur ’s middags komen, zodat de zaak afgehandeld kan worden. Wel verzoekt hij Abdul de petit taxi, waarmee hij zich vervoert, te betalen. Mijn kameraad vindt twintig dirham nog wel op te hoesten. Mij bevreemdt de gang van zaken. Waarom komt de ambtenaar niet tijdens de normale werktijd langs? Ik opper dat de kerel met zijn frase wellicht iets anders bedoelt. Abdul zegt dat hij geen smeergeld zal betalen.

De man praat met burens, schrijft de nummers van hun identiteitskaarten op. Uiteraard zorg ik ervoor dat ik 'toevallig' ook buiten opduik, her en der wat handen schud, bij Rachid een telefoonkaart koop. Wanneer de beambte vertrekt deelt hij mee dat de procedure bijna rond is. Abdul dient nu slechts nog zijn vingerafdrukken te laten registreren. Indien dit geschiedt, zou binnen een week de identiteitskaart in zijn bezit komen.

Mijn makker is weer wat sceptischer geworden, zegt dat hij het nog moet zien. Van derden heeft hij gehoord dat ze al maanden in de weer zijn, maar telkens van het kastje naar de muur gestuurd worden.

Twee weken later komt Abdul juichend met het begeerde kleinood binnenlopen. Tien jaar lang geldig! Voorlopig is hij af van bureaucratisch gedonder. Het nieuws verspreidt zich ras. De zoon van de bovenbuurman komt langs. Deze negentienjarige had een rijbewijs, is het papiertje verloren, heeft nu moeilijkheden bij het verkrijgen van een duplicaat. Al zes maanden is hij ermee in de weer. Met een paar voorzetjes hoopt hij mij te bewegen voor hem de kastanjes uit het vuur te halen. Daar begin ik niet aan.

Er is weer een trouwpartij in aantocht. Vanaf verderop in de straat klinkt het luide geblèr van de muzikanten die hun traditionele klanken uitstoten. Een tent is opgetrokken. Verder op de dag scheuren versierde auto's met daaruit half hangende jeugd, luid schreeuwend, door de straten. Wanneer ik rond middennacht ga slapen, krijsen de stemmen van mij onbekende zangers en zangeressen hun liederen.

Om vier uur 's nachts word ik wakker. Het huwelijksfeest is nog steeds aan de gang. Het raampje in de voordeur openend zie ik Rachid zijn stalletje afdekken, zich richting feestgedruis begeven. Even overweeg ik mijn jeleba aan te trekken, hem te volgen. In plaats daarvan sleep ik mij naar de keuken, verorber wat druiven, kruip het bed weer in, probeer mij niet op de muzikale terreur te concentreren. Dat lukt slecht, maar uiteindelijk word ik toch door Morpheus omarmd.

Onze vroegere buurman Mustafa, die eerder zijn activiteiten aan de grens had moeten staken, en een baantje vond als verkoper van een winkel, is er ontslagen. De vijftig dirham die hij dagelijks verdiende, was niet genoeg. Hij had om opslag gevraagd. 'Voor jou tien anderen', dacht zijn baas.

Onze overbuur kan zijn gezin nauwelijks meer onderhouden. De tieners Suliman en Majed zijn gezien de miserabele economische situatie naar de Spaanse enclave gestuurd, hebben gelogen geen familie meer te hebben, willen op die manier een verblijfsvergunning voor Europa verwerven. Ze blijken in een internaat te zitten dat veel weg heeft van een gevangenis. Zonder toestemming mogen ze het pand niet verlaten. Maar ze hebben onderdak, te eten, gaan volgens zeggen ook naar school. Abdul heeft bedenkingen bij deze zet. 'Het is geen leuke oplossing, maar wat zou jij doen in zo'n situatie?' zeg ik tegen mijn vriend.

Ik vertel hem dat in mijn jeugd mijn broers en ik op staatskosten naar vakantiekolonies gingen, omdat mijn ouders weinig geld hadden, en wij moesten aansterken. Een kat in het nauw maakt rare sprongen, toch? Het lijkt mij dat het 'internaat' eerder een detentiecentrum is, waar de Spaanse autoriteiten immigranten vasthouden. Het beleid is erop gericht hen rap naar Marokko terug te sturen. In schril contrast met het voorgaande hoor ik van mijn pleegzoon Jamal in Nederland dat zijn vijftienjarig zoontje om de nieuwste 'Samsung Galaxy' heeft gezeurd. Zijn vader heeft toegegeven, voor hem ook een abonnement van vijftig euro per maand afgesloten, zodat de knaap mobiel de wereld kan verkennen.

Vandaag heeft Abdul een voorzetje. 'Waarom gaan we niet naar Tetuan? Je vindt die stad toch zo leuk? Herinner je nog dat je op het pleintje 'Rasa El Kebira'* een jeleba kocht, dat we er theedronken? Die atay de nana is fantastisch, kost slechts drie dirham. Iedereen gaat daarvoor erheen. Ook de taxi is te betalen. Voor zes dirham zijn we er.' Hij laat weg dat er een heen- en terugreis is, en dat we meestal terugkomen met impulsartikelen. Dus uiteindelijk is een dergelijk uitstapje niet goedkoop. Maar ik stem toe.

* Aka: 'Tabtaa Gersa K'bira'

De oude medina door de westelijke 'Bab Nouader' betredend, lopend door de nauwe straatjes, bemerk ik dat verkopers aan de zijkanten hun ogen neerslaan wanneer we passeren. Hun koopwaar is ook schielijk wat opzij geschoven.

Twee beambten van de 'Force Auxiliaire' lopen op ons af, 'a salaam u helikum' wordt ons toegewenst, handen geschud. Ik wijs Abdul op het vreemde verschijnsel. Deze zegt dat men denkt dat er hier een politiecommissaris met zijn adjudant loopt. Met mijn energieke tred, zwarte broek, wit overhemd, bruinleren jack, een Ray-Ban zonnebril à la Sureté Nationale op de snufferd, stevige zwarte stappers, kan ik het mij voorstellen. Ook Abdul draagt zwarte schoenen, een praktisch identieke leren jas. Het duurt niet lang voordat we op het pleintje arriveren. De oudere heer die mij twee jaar geleden een warme jeleba verkocht, herkent ons. Dat is een fenomeen dat mij al meerdere keren verbaasd heeft bij mijn bezoeken aan Marokko. Kom ergens een keer, en je gezicht staat in het geheugen gegrift. We begroeten hem en bekijken zijn collectie. Maar het is nog te vroeg in het jaar voor wollen kledij. Met de belofte dat we over enige tijd zijn nering opnieuw bezoeken om een jeleba aan te schaffen, gaan we theedrinken aan het tegenoverliggend établissement. Het is er een drukte van jewelste. Tafeltjes en stoeltjes overlappen een behoorlijk deel van het plein. Een jongeman met een luizenbos à la Bob Marley is bezig schetsen te maken van de aanwezigen; artistiekelingen, hasjiesj-rokers, een verdwaalde toerist, de vaste clientèle. Oudere mannen zijn fanatiek luidruchtig bezig met het spel 'Parchi', dat lijkt op ons 'ganzenbord'/'mens-erg-je-niet'. Wie verliest moet voor de thee betalen.

Een man met een zeer grote fles water, zuiverend volgens Abdul, biedt iedereen aan gratis ervan te drinken. Velen gaan op het aanbod in, inclusief ondergetekende. In tegenstelling tot wat je zou verwachten, blijft het ook kosteloos.

Rasa El Kebira: Links 'antiquariaat', rechts winkeltje met jeleba's

Indien je geen rust kent drink je de thee op, vertrek je. Op weg naar het volgende 'avontuur'. Zoals de op doortocht zijnde toeristen, vergezeld van de onvermijdelijke gids. Deze staat nadrukkelijk stil bij stalletjes met 'authentieke' oude spulletjes.

Hij hoopt dat zijn clientèle wat aanschaft, er nog wat commissie te vangen valt. De beheerder van een dergelijk 'antiquariaat' loopt op Abdul en mij af, verzoekt om een vuurtje. Hij heeft ons in gesprek gezien met de heer van de jeleba's. Het is niet dat hij zelf geen aansteker op zak heeft. Hij wil peilen wie hier zit, welk taaltje er gesproken wordt, kansen worden berekend.

Met Abdul heb ik een gesprek over de echtheid van die 'oude' spullen. Je moet een expert zijn om dit te kunnen beoordelen, concluderen wij. Alsof de man onze gedachten leest, zien wij hem in zijn nering niet veel later ringen oppakken, deze met een loep bekijken, af en toe bevestigend met zijn hoofd knikken, alsof hij ons wil overtuigen dat het geen namaak is. Aan ons zal hij niks verdienen. Wij opteren eerder voor het verzamelen van ervaringen dan voor het vergaren van spullen.

Wel kopen we op de terugweg een waterpistooltje voor Youssef, een halve kilo sebekia (*zeer zoet gebak*), wat specerijen. Tevens voor vier dirham een schilderijtje dat een impressie geeft van het Grand Canal in Venetië.

Drie weken later zijn we weer op de souk. We hebben prachtige zwarte jeleba's bij de oudere heer gezien, maar hebben te weinig cash op zak. We doneren, ondanks protest, veertig dirham als aanbetaling. 'Dan denkt u aan ons wanneer u gaat slapen', voegt Abdul de grijsaard toe. Deze grijnst goedmoedig. Hij zal onze bestelling wegleggen totdat wij die komen ophalen.

Het is volle maan. Ik voel de onrust bij Abdul. 'Waarom gaan we niet met de bus naar Fnideq? Kunnen we een nieuwe batterij in je horloge laten zetten bij iemand die ik vertrouw.' Het is een excuus om er tussenuit te gaan. Hij mist het sfeertje in zijn oude woonplaats en, naar zeggen, de mensen 'die hem daar allemaal kennen'.

De bus wordt een taxi. Onderweg suggereert hij in onze oude wijk te stoppen, daar bij een bekende wat hasjiesj te kopen, om het later bij ons gepland bezoek aan Tetuan op te roken. Het is tijden geleden dat ik een joint tussen de kiezen had. Abdul heb ik de laatste jaren ook niet met het kruid gezien. Ik geef toe: 'Je hebt gelijk, 'n keertje moet kunnen.'

Mijn kameraad wordt in Fnideq door veel wandelaars begroet, praatjes worden aangeknoopt. Ook auto's stoppen, bestuurders reiken hem de hand. Zelfs politieagenten roepen hem iets vriendelijks toe. Er wordt over de souk geslenterd, handen geschud, gekletst met bekenden, de batterij wordt vervangen, en de dag afgerond in ons oude stamcafé. De volgende dag reizen wij, met de aangeschafte dope, naar Tetuan. De jeleba's komen definitief in het bezit van Abdul en mij. De zijne is mijn geschenk voor zijn vijftigste verjaardag. Opnieuw genieten we van de thee. Bijen komen op de zoetstof af, kruipen het glas in. Abdul maalt daar niet om, slurpt het vocht zonder angst naar binnen, terwijl de diertjes erin rondzwermen.

Volgens hem zijn het juist zij die de bijzondere smaak aan de thee geven. Zelf heb ik mijn pet als deksel op het theeglas gelegd, zodat ik 'honingvrij' drink. De gedraaide joint ligt half opgerookt in de asbak. Ik voel mij behoorlijk licht in het hoofd. De 'antiquair', die ons eerder om vuur vroeg, kijkt al een paar keer onze richting uit.

Er lopen op het plein intermediairs rond. Hyena's die elke bezoeker van het plein als potentiële klant monstereën. Ik heb eerder zo'n kerel in gesprek gezien met een oudere vrouw. Nu komt deze laatste bij het 'antiquariaat' opdagen. Eerst pakt ze buiten wat glazen schaaltes op, neemt deze in ogenschouw, roept vervolgens wat naar de eigenaar. Dan loopt ze de nering binnen, waar madame weer spulletjes oppakt, bekijkt en neerzet. Ik heb het gevoel dat ze geen echte klant is, dat hier een spel gespeeld wordt. Maar voor wie? Ook Abdul aanschouwt het gebeuren. De vrouw loopt naar buiten, haalt haar beurs tevoorschijn, rommelt er wat in, overhandigt de eigenaar een muntstuk. De man loopt het winkeltje binnen, komt terug met een biljet van twintig dirham, dat hij haar overhandigt. Gekocht is er niks. Abdul legt uit dat dit 'theater' voor ons bedoeld was, vertrouwen winnen. Dat de kerel ons al diverse keren op het pleintje opgemerkt heeft, zag dat wij jeleba's kochten. De twintig dirham was het loon van de vrouw. Het schouwspel heb ik dus goed beoordeeld.

Ik ben behoorlijk stoned, sla Abduls aanbod af om de laatste stukjes van de joint de lucht in te blazen. Ik heb genoeg gehad. De luiken van de winkeltjes sluiten. Zo langzamerhand behoren wij tot de laatste gasten van het theehuis.

Het is donker wanneer wij besluiten op te stappen, een andere weg terug te nemen naar 'Bab Nouader'. Zonder levendigheid lijken alle steegjes op elkaar. We zien nauwelijks nog mensen op straat. De strategie, een grote stroom mensen volgen, werkt niet meer. We raken gedesoriënteerd. Uiteindelijk komen we onverwachts bij de ons onbekende 'Bab M'Kbar'.

Langs de kant ligt een berg grind en ander bouwmetaal. Voor ons een door muren omringde diep verzonken weg naar beneden lopend. In de verte de lichten van hoofdwegen en verkeer. Ik had gedacht in een winkelstraat in het omringende deel van Tetuan te belanden. Mijn hersens hebben moeite verwachting en realiteit tot één geheel te smeden. Verder lopend door de duisternis hoor ik iemand prevelen - of is het mijn eigen innerlijke stem? - dat er aan weerszijden een kerkhof ligt. Er is, behalve Abdul, niemand in de omgeving te bekennen. Ik ben niet op mijn gemak, heb het gevoel dat zjenoens rondzwerven. Opmerkelijk kijk ik om mij heen, twijfelend aan wat ik denk waar te nemen. Maar achter de muren steken inderdaad bovenkanten van grafstenen en tombes uit. Ik fluister tegen Abdul dat we over een 'Rue de la Mort' (*Straat van de Dood*) lopen, er een begraafplaats links en rechts van ons ligt. Ongelovig kijkt hij in mijn richting. Het duurt eventjes voordat Abdul van mijn gelijk overtuigd is. 'Ik ben hier nog nooit geweest', lispelt hij zachtjes. 'Ik ook niet', antwoord ik. 'Hoe wist je dan dat er hier een begraafplaats lag?' zegt hij met gedempte stem. 'Dat vertelde zojuist iemand mij', fluister ik terug.

Rechts en links meen ik in de verte op het kerkhof vluchtige gestalten te zien. Als ik het toelaat gaan ze mij vertellen hoe ze heten, wanneer zij gestorven zijn. Ik hoor de stemmen nu al roepen. Mijn tegenzin doet hen verdwijnen. Ik denk Abdul te horen zeggen dat 'wij de zjenoens zijn'. Wellicht beeld ik mij dit allemaal maar in. Of het nu komt door de invloed van de hasjiesj of niet, ik heb het gevoel in een droom te vertoeven, terwijl ik zeker weet datdit niet het geval is.

Niettemin voer ik een test* uit om dit te checken. Begoocheld door de ervaring is er niet veel zin om te kletsen. Ook mijn vriend, die meestal geen enkele moeite heeft om de mondspieren aan de gang te houden, zwijgt. Het woordeloos voortbewegen wordt eerst doorbroken als wij op een verlichte doorgaande route belanden, de weg vragen.

Het is nog een hele tippel naar de standplaats voor de taxi naar Rincon. Later lees ik op het Internet dat 'Bab M'Kbar' de enige doorgang is waar gidsen de toeristen niet opwachten om hen hun diensten aan te bieden...

** Zie voor technieken mijn boek:
De kunst van het lucide dromen: een handleiding'.*

Corona

*Vanochtend word ik wakker door hanengeschrei,
meen te horen dat deze 'Corona' kraait.*

Ik ben op weg naar M'diq. Op de luchthaven van Schiphol loopt één persoon rond met een kapje voor neus en mond. Het heeft te maken met het gegeven dat in China een virus is opgedoken, er dodelijke slachtoffers maakt. Naar het zich laat aanzien voornamelijk onder reeds door ziekte(s) verzwakte ouderen. De autoriteiten schijnen zich in Europa er niet al te druk over te maken. Ofschoon er hier en daar meldingen gedaan worden dat het virus, dat inmiddels de naam 'Corona' gekregen heeft, zich over landen aan het verspreiden is. De Wereld Gezondheids Organisatie uit echter sussende woorden: 'Er is absoluut geen sprake van een panepidemie.' Er is geen negatief reisadvies voor Marokko uitgevaardigd, geen reden dus om mijn bezoek te annuleren. Het is de bedoeling dat ik voor het begin van de ramadan eind april naar mijn vaderland terugkeer. Dit op advies van Abdul: 'Wat moet je hier dan doen, Carolus? Praktisch alles is overdags gesloten. De mensen zijn vaak agressief, mogen geruime tijd voor zonsopgang tot zonsondergang niet eten, drinken, roken, moeten zich van seks onthouden.' Zonder die aanbeveling zou ik sowieso niet blijven, niks ophebbende met zelfkastijding. Ik heb vaak gezien dat na het doorbreken van de zelfonthouding er bij menigeen elke dag wat afgeschransd werd. Velen komen vaak vetter uit de vastenperiode dan dat ze voorheen waren. Het argument dat je kunt voelen hoe het voor de armen is om niks of karig te kunnen eten kan mij niet bekoren. Als deze groep weinig of bijna niks te bikken heeft, is dat 's avonds vaak niet veranderd. Of het zo gezond voor het lichaam is, zoals beweerd wordt, betwijfel ik tevens. Nabila vertelt dat ze in de vastenperiode vaak duizelig door het leven wandelt.

Het is in M'diq de laatste tijd koud en regenachtig geweest. Wanneer ik er arriveer schijnt de zon volop en wordt het dagelijks leven hervat, alsof ik nooit ben weg geweest. Abdul heeft alom gesuggereerd, dat ik zijn oudere broer ben. Een buitenlander, die bij een Marokkaans gezin inwoont, kan problemen opleveren.

Voor het eerst in Fnideq vertoevend speelde dezelfde kwestie. Een Nederlandse kennis, die ik over de situatie bericht, vindt dit bedrog. Volgens mij bestaat de ganse wereld uit toneelspelers.

Intussen ken ik menig een in de wijk, ook bij naam, wordt alom begroet. Maar de buurvrouw en haar volwassen dochter met kroost weten niet hoe snel ze zich van de patio moeten terugtrekken wanneer ze mij ontwaren. Ze zouden zo langzamerhand moeten weten dat ik geen plannen heb hen aan te randen. Vandaag loop ik met Abdul richting soek, als de buur ons tegemoet komt. Ze doet alsof ze ons niet ziet. Aan zee praat Nabila vaak met Naïma, een of ander ver familielid. Wanneer Abdul en ik arriveren worden we altijd begroet. Nu de dame alleen is, wij haar op straat tegenkomen, draait ze haar hoofd om. Vertoevend in de openbare ruimte groeten vrouwen hier geen mannen. Men zou eens wat ervan kunnen denken! In Fnideq was men heel wat opener en vrijer.

Binnenkort is Youssef drie jaar. Het enige dat hij kan zeggen is 'baba' (*papa*). Abdul zegt dat hij in september naar een school voor kinderen met het Downsyndroom gaat. Persoonlijk denk ik dat de kleine thuis niet te handhaven valt, naar een in zijn probleem gespecialiseerd internaat zal moeten. In elk geval hoop ik dat geanalyseerd wordt wat er met hem aan de hand is. Hij vraagt namelijk de hele tijd om aandacht, is hyperactief. 'Hani' (*rustig*) wordt er geroepen. Vergeefse moeite. Tot 's avonds laat is de kleine weer op, gilt als een speenvarken. Krijgt hij bij de ene ouder niet zijn zin, begint hij te huilen, wordt de andere opgezocht, die vervolgens toegeeft. Kortom, er wordt geen één lijn getrokken. Veel van Youssef's gedrag wordt weggepoetst onder de noemer dat 'hij nu eenmaal anders is dan andere kinderen'. Het is een patroon geworden dat, wanneer het hen te veel wordt, ze de kleine op de wangetjes slaan, op zijn ruggetje meppen, hem aan de haren trekken.

Nu hebben ze een bezemstok gepakt, bedreigen hem daarmee wanneer de kleine iets doet wat hen niet bevalt. Ik heb er wat van gezegd. Maar ik denk dat Abdul en Nabila niet meer weten hoe te handelen met Youssef, ten einde raad zijn. Je kunt hem namelijk niet van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat aandacht schenken. Met zijn gebonk en geschreeuw heb ook ik af en toe de neiging het joch achter het behang te plakken. Het helpt niet hem te straffen. Hij begrijpt het niet, leert er niets van. Inmiddels heb ik uitgevogeld dat er in Tetuan een centrum voor kinderen met trisomie gevestigd is. Ik heb mijn vriend het advies gegeven contact ermee op te nemen. Want de situatie is ronduit giftig. Niet alleen voor Youssef, maar ook voor het echtpaar.

Nabila heeft een methode ontdekt om haar kroost stil te houden. Terwijl zij in de weer is met huishoudelijke taken, of met haar familie (zestien broers en zussen) kakelt, of naar doorgestuurde video's kijkt, zet ze het joch voor het 'Toyorbabytv'-kanaal. 'Toyor' betekent 'de vogels van het paradijs'. Die fladderaars van rond de tien, elf jaar zingen met hoge stemmetjes, die mij doen denken aan de zanger Eek-A-Mouse, liedjes met een praktisch identieke dreun. Luxe enscenering; liften in huizen, zwembaden, prachtige tuinen, kleren, telefoons. Het kan niet op. Af en toe zijn de blagen in traditionele witte kledij gehuld, spreiden hun handjes omhoog, kijken decent de lucht in, kwelen dat Allah groot is. Hun televisieouders kijken verrukt, het ideale gezinnetje. Als je een adelaar bent heb je niets op met de in groepen vliegende kraaien. Je zou haast de overgebleven aanhangers van Islamitische Staat opbellen om te zeggen dat zij zich met hun Kalasjnikovs naar de sets moeten spoeden om iedereen daar overhoop te knallen. Zoals ik eerder schreef, speelgoed heeft Youssef niet, slechts die plastic bal en nu dan het knuffelbeertje. Het houten treintje, dat ik voor vijftig eurocent in de kringloopwinkel op de kop tikte is in de echtelijke slaapkamer verdwenen. Nabila zegt dat hij het geval alleen maar kapot maakt.

Soms voetbal ik met mijn kleine vriend, laat hem op mijn rug paardrijden, gooi hem over de rug, laat hem de lucht invliegen. Als het even kan wandel ik met hem door de wijk. Wanneer dit in een onbewaakt ogenblik gebeurt, krijg ik bij thuiskomst van de vrouw des huizes met verwijtende blik te horen 'dat nu iedereen gezien heeft dat hij een gat in zijn broekje heeft'. In Fnideq zou ze er niet om gemaald hebben. Ik bemerk dat Nabila hoe langer hoe meer aan het 'denk aan de burens'-syndroom begint te lijden. Vanmiddag is ze weer bezig met dat geouwehoer via haar smartphone. Youssef zit schreeuwend in de kinderwagen. De televisie blèrt koranverzen. Ik kan mij niet inhouden. Zeg dat het geklets de godganselijke dag met die familieleden ook debet aan het gedrag van Youssef is. 'Dat is jouw zaak niet, loop naar de duivel', schreeuwt ze. Abdul is buitenshuis inkopen doen. Bij terugkomst hoor ik haar in de keuken klagen over mijn uitspraak: 'Hasjuma, hasjuma (*schande, schande*). Hij bekent af en toe tureluurs van haar en Youssef te worden. Ik kan het mij voorstellen. Ook ik heb af en toe dezelfde gevoelens. De vrouw des huizes vraagt later waarom ik geen groot huis koop. Dan kunnen Abdul, zij en Youssef beneden wonen, ik op de bovenverdieping. Heb ik minder last van het geschreeuw van de kleine. Even weet ik niet of ik dit serieus moet opvatten. Mijn vriend weet dat ik niet gefortuneerd ben. Ze is nu met Abdul haar fantasie aan het bespreken. Hij kijkt mij aan met een blik van: 'Hoe verzint ze het?'

Enige tijd terug heeft ze gevraagd waarom ik het gezin niet voor een maand naar Nederland uitnodig. Ik pieker er niet over. Wat moet ik met hen daar? Mijn huis is niet berekend op kleine kinderen, zeker niet voor Youssef met zijn gedrag. Binnen de kortst mogelijke tijd zou er van mijn interieur geen spaan meer heel zijn, zouden de burens klagen over de krijsende overlast. Om over de kosten nog maar niet te spreken.

Straatventer Rachid met zijn illegale handel op de hoek heb ik al een paar dagen niet meer gezien. Hem 's avonds voor zijn huis tegen het lijf lopend, fluistert hij dat hij zich voor de politie gedeisd houdt. Het baat niet. Nog geen half uur later zoeven vier politiewagens omhoog, wordt hij afgevoerd. Het gebeuren blijkt een opzetje.

Een informant, loopt alweer vrij rond, koopt hasjiesj bij de overbuur, getuigt tegen de toegesnelde autoriteit dat onze druktemaker de kwade pier is. Het zal wel enige tijd in de gevangenis zuchten worden. Het is niet de eerste keer dat hij opgepakt is. De tienerzoon Bilal heeft aangekondigd zoveel mogelijk de 'kantooruren' van zijn vader over te nemen. Wel zal hij zich beperken tot de verkoop van legale waar.

Ons dagelijks ritme, inkopen doen op de souk, het houden van de siësta, het flaneren over de Corniche, wordt afgewisseld met af en toe het nemen van de taxi naar Fnideq om daar thee te lebben in ons oude stamcafé. We hebben ons weer eens erheen begeven. Het lijkt veranderd in een spookstadje. Van de bedrijvige activiteit op de zondagse souk is geen sprake. Het is er bijkans uitgestorven. De grens is definitief gesloten. De Marokkaanse autoriteit besloot dat de import van Spaanse goederen de eigen economie schaadt. De gevolgen zijn merkbaar. Bekenden lopen we nauwelijks meer tegen het lijf. Nog meer bewoners dan voorheen hebben de kuierlatten naar elders genomen. Met de bus keren wij naar M'diq terug. Moesten wij in het recente verleden staan, nu zijn er zitplaatsen genoeg.

Sedert die ervaring is het gebeuren bij de 'Rue de La Mort' door mijn hoofd blijven spoken. Niet alleen werd ik weer eens met mijn neus op het feit van mijn eigen sterfelijkheid gedrukt, ook ontstond er bewustwording hoezeer de Dood in onze moderne samenleving onzichtbaar is geworden. Menigeen heb ik geruisloos zien verdwijnen. Afgevoerd naar een ziekenhuis of verpleeginrichting. Na verloop van tijd hoor je dat betrokkene begraven of gecremeerd is.

Ik ben nu drie weken terug in M'diq. Een buurvrouw verderop blijkt overleden, evenals links van ons huis een buur. Gisteren zagen Abdul en ik dat er aan de overkant ook al een rouwgelegenheid was. Mannelijke familieleden zitten stilzwijgend op stoelen voor het huis, nemen condoléances in ontvangst. Vijf keer reeds passeerde vanuit de hoger gelegen wijk een stoet ons huis met in een bestelauto de kist van de gestorvene. 'Allah huwa akbar' wordt gescandeerd, op weg naar de moskee en begraafplaats. Hier sterf je niet in anonimiteit.

Het is tijd voor het inmiddels bekende tochtje naar Tetuan. Het doel is niet in eerste instantie het pleintje 'Rasa El Kebira', maar de 'Rue de La Mort'. Ik wil ervaren hoe de sfeer overdag is, foto's maken. De oude medina door 'Bab Okla' betredend lopen wij langs de stadsmuur richting onze bestemming. Abdul wil de weg vragen. Ik zeg dat onze benen de informatie opgeslagen hebben, ons er automatisch heen zullen voeren. Niet veel later herken ik een winkeltje, zeg tegen Abdul dat wij naar rechts moeten. Daar doemt de poort 'Bab K'Bar' op.

Bab K'Bar

In het felle zonlicht valt niets te bespeuren van de mysterieuze sfeer van weleer. Aan weerszijden ligt een berg afval, een oude vrouw zit op de grond met brandhout als handelswaar.

We besluiten een stukje op de naar beneden voerende weg te wandelen. Om mij heen kijkend zie ik aan de linkerzijde op de begraafplaats een jongeman op het bovendak van een tombe languit zonnen. Het beeld bevreemdt. Verder lopend betreden we aan de rechterzijde door een opening in de muur het kerkhof, slenteren er langs graven.

Rue de la Mort

We keren om, terug naar de medina, op weg naar het theehuis op het 'Rasa El Kebira'-plein. 'Zag en hoorde je die twee mecs (*politieagenten in burger*) achter ons roepen, dat ze een joint wilden opsteken, maar geen aansteker bij zich hadden?' zegt mijn vriend. Niks van bemerkt. Hij heeft de zonnende jongen niet gezien. We leven allen in onze eigen wereld.

Het is regenachtig geworden, koud ook. Een gure wind waait door de straten. Schreef ik eerder dat men zich in het westen weinig druk maakte omtrent het in China opgedoken virus, die situatie is veranderd. De Wereld Gezondheids Organisatie is op haar schreden teruggekeerd. Verkondigt nu dat de ziekte toch een bedreiging is. Het aantal geïnfecteerde en doden stijgt over de hele wereld met de dag, met Italië voorlopig als voornaamste slachtoffer in Europa. Paniek breekt uit. Marokko lijkt de dans te ontspringen met slechts zeven geïnfecteerde. Tot nog toe één dode te betreuren.

Het koninkrijk neemt een drastische maatregel. Volkomen onverwacht worden de grenzen dichtgegooid. Je kunt er niet meer in of uit, vliegtuigen en boten vertrekken niet meer. Het is nog maar de vraag of ik voor het begin van de vastenperiode richting Nederland kan terugkeren. Berichten over vastzittende toeristen in Marakkesj en Agadir komen voorbij. Die hebben meestal een all-in reis via een organisatie geboekt. Hysterisch zijn sommigen, niet meer gewend om te gaan met de nukken van het bestaan. De terughaalvliegtuigen van 'Corendon' en 'Transavia' krijgen geen toestemming te landen.

Het openbare leven komt tot stilstand. Maandag gaan scholen en universiteiten op slot. Vanavond om zes uur moet het koffiehuis, de sportclub, zelfs de moskee op last van de overheid de deur sluiten. Ik vraag mij af wat dit voor de gewone man betekent. Zelf kan ik mij nog naar de geldautomaat begeven om mijn banksaldo te plunderen. De visser, de winkelbediende, de obers in de restaurants en quawa's enzovoort gaan hun dagelijkse inkomsten missen. Abdul en ik banjeren 'n uur voor genoemd tijdstip over de Corniche. Is deze op de zondag meestal afgeladen met families, nu is het er bijkans uitgestorven. Een enkeling passeert ons. Het gebruik van de Franse taal laten wij achter ons.

Het is niet ondenkbaar dat ongenoegen afgewenteld wordt op 'de buitenlanders die verantwoordelijk voor de ontstane situatie zijn'. Als je dit overdreven vindt. Ik lees berichten dat in mijn vaderland mensen met een Aziatisch uiterlijk uitgescholden en bedreigd worden, irrationeel aansprakelijk gesteld voor de import van Corona vanuit China. Het ratelend geluid van rolluiken, die neergelaten worden, begeleidt ons huiswaarts. Onderweg lopen wij een smoezelig knaapje van een jaar of acht tegen het magere lijfje. Met smekende blik vraagt hij of wij geen 'Tempo'-zakdoekjes willen kopen. Het pakje kost twee dirham. De winst die hij erop maakt bedraagt vijftig centimes. Ik geef hem tien dirham, zeg dat ik niks terughoeft. Verheugd huppelt hij weg.

De maatregelen volgen elkaar snel op. Eerst wordt geadviseerd de handen regelmatig en goed te wassen, niemand meer de hand te geven of te omarmen, bij hoesten dit in de binnenkant van de arm te doen. Ik zie in ons plaatsje dat velen ineens met beschermende kapjes rondlopen. Vrouwen hebben hun sjaals voor het gezicht geknoopt. Het is nog steeds niet verboden je over straat te begeven. Veel activiteit is er niet. M'diq zit in de spookfase. Enkele dagen later verneem ik dat dat men zich slechts naar souk, winkel, farmacie of ziekenhuis mag spoeden met een officiële verklaring van de autoriteit; eentje per huishouding. De prijzen voor het eten zijn gestegen. Er wordt gehamsterd. Ik adviseer Abdul nieuwe gasflessen te kopen. De onze, voor koken en douche, zullen binnenkort wel leeg zijn. Ik heb het nog niet gezegd, of een dag later zitten we zonder. Er valt in de stad geen nieuwe te krijgen. Dan komt mijn vriend opgetogen binnen. Toevallig staat hij voor het winkeltje iets verderop beneden met de eigenaar over de situatie te praten - deze laatste vertelt dat er ondanks zijn bestelling niks meer geleverd wordt - als er een vrachtwagen door onze straat omhoog kruipt met daarop gevulde flessen. Abdul brengt de auto tot stilstand door ervoor te gaan staan.

De chauffeur debiteert dat het de bedoeling is dat het spul ergens anders afgeleverd wordt. Dan moet je mijn vriend hebben! Niet voor niks heeft hij zich een geduchte reputatie verworven met zijn activiteiten aan de grens. Het gevolg is dat de winkel twintig flessen geleverd krijgt, waarvan er vier naar ons onderkomen gesleept worden. Twee ervan zijn direct aangesloten, zodat we weer kunnen koken en douchen. De anderen houden we in voorraad. Nabila heeft het tegen Abdul gehad over de aanschaf van een verbindingsstuk. Ze blijkt 'n reservefles te willen gebruiken om het fornuis erop aan te sluiten. Ik ken het. In Fnideq werd het argument gebruikt dat ze zelf brood kon bakken.

Het zou goedkoper en voedzamer zijn. Nimmer iets van gezien. Wel de ene na de andere pizza, taart, gebak en wat al niet meer. Heel lekker maar dat gaan we niet doen. Je weet niet wat de naaste toekomst brengt. Abdul is het met mij eens. De volgende dag, wanneer mijn kameraad buitenshuis is, probeert madame mij over te halen naar de winkel te hollen voor het ontbrekende element. Ik doe alsof ik het niet begrijp. In tijden van crisis zou ik wat anders aan het hoofd hebben dan haar voornemen.

De volgende stap volgt, wanneer de noodtoestand wordt uitgeroepen. Vanaf zes uur 's avonds moet je binnen blijven. Politiewagens rijden met gillende sirenes om de spertijd aan te kondigen. Systematisch gaan de straatlantaarns wijk voor wijk enige tijd uit en weer aan. Op de nationale zender duiken beelden op van militairen met geweren, tanks en legervoertuigen die door de straten van de grote steden denderen. Auto's van de 'Sureté Nationale' en 'Force Auxiliaire' rijden door de wijk om te kijken of er zich niemand buiten bevindt. Je kunt opgepakt worden en/of veroordeeld tot het betalen van een boete. Onze anders zo levendige straat is uitgestorven. Men ziet af en toe een jongere als een schichtige rat van het ene huis naar het andere rennen.

Ons uitgestorven straatje

Ging ik af en toe naar mijn café met wifi, nu zijn we hier noodgedwongen teruggevallen op de service van provider 'Jawwal'. Er is voor dertig dirham een kaart aangeschaft. Volgens de belofte kunnen we daarmee een maand lang het internet op. Na twee dagen vruchteloos geprobeerd te hebben met het netwerk verbinding te krijgen, hebben wij een simkaart van 'Orange' aangeschaft. Deze company heeft de zaakjes op orde.

Nabila komt om de dag aan met een of ander advies dat ze doorgestuurd heeft gekregen van een of ander familielid. Je zou dit of dat moeten eten om gevrijwaard te blijven van de vermaledijde ziekte. Kwakzalversadviezen. Ik zeg dat ze elke dag een banaan naar binnen moet werken, dat ze hiermee immuniteit verwerft. Ze begrijpt de wenk, houdt verder haar snavel over die onzinnige berichten.

Televisiezender Maroc2 laat zich weer eens van haar slechtste kant zien. Slechts reportages waarin getoond wordt hoe binnenkomende vrachtwagens in havens ontsmet worden.

Of dat er op straat gecontroleerd wordt of je het benodigd document wel op zak hebt, en hoe je veelvuldig je handen dient te reinigen. Tevens verschijnt de ene na de andere 'corona-expert' in beeld. Op deze nationale televisie is de boodschap: 'Alles onder controle'.

Op de vrijdagavond, zoals gewoonlijk, de 'Rachid Show' met zijn gladde presentator, goedlachse gasten en klapveepubliek. Wat er werkelijk gaande is moet je maar gissen. Daarom volg ik het nieuws via CNN en France24. Abdul schakelt naar BBC-Arabic. In Nederland blijkt iedereen over elkaar heen te buitelen voor financiële hulp van de Staat teneinde de gevolgen van de crisis op te vangen. Het kabinet speelt voor Sinterklaas, er wordt met miljoenen gestrooid. Wie gaat dat op termijn betalen? Af en toe surf ik naar sites, gericht op wereld-Marokkanen. Daar lees ik over falende artsen, smerige quarantaine-afdelingen. Patiënten in het ziekenhuis in Settat doen huilend hun verhaal over slechte zorg. Aan de andere kant verschijnt op YouTube een video, waarin een in Rabat vastzittende Amerikaan het Marokkaanse volk bedankt voor de hulp die hij krijgt. Een Amerikaan in Marakkesj claimt door een paar lokalen in elkaar geslagen te zijn, omdat hij het corona-virus met zich meegebracht zou hebben. Deze berichten vallen voor mij niet te controleren. Inmiddels ben ik van de televisie afgekickt. Elke keer hetzelfde: Corona, corona, corona.

Vanuit de huiskamer hoor ik het geluid van een zender, dat opnieuw het virus als onderwerp heeft. Abdul is erdoor geobsedeerd: 'Vierhonderd erbij in Spanje, Carolus. Al bijna achtduizend doden. Als dat zo doorgaat is het aantal binnenkort een miljoen. Ze houden daar niet veel mensen over. In Italië liggen ze met bosjes dood op straat.' Hij kan af en toe behoorlijk doorslaan. Ik heb de officiële cijfers van Marokko bekeken. Vijfhonderd geïnfecteerden, zesentwintig doden, voornamelijk in het zuiden, te weten Marakkesj, Casablanca, Settat.

In vergelijking met de rest van de wereld is het in Marokko met een bevolking van rond de veertig miljoen inwoners dus redelijk veilig.

Bericht voor vriend en vijand: Gevangenis M'diq.
Blok 48.

Vannacht ontsnapt aan aanranding door vier ratten die mijn cel binnengeslopen waren. Eentje zat met zijn poten reeds in mijn onderbroek. De aanval heb ik met wat Bruce Lee-technieken afgeslagen. De kadavers liggen inmiddels in de hoek te rotten. Om half negen sleuren potige bewakers mij uit mijn hok naar de doucheruimte. Met een op mij gerichte brandslang wordt het fysieke oppervlak gereinigd. De maaltijd volgt. Gelukkig heeft een oudere zus via Western Union tweehonderd euro overgemaakt, heb ik ermee bewakers kunnen omkopen, zodat het voedsel te behappen valt. Anders had ik het moeten doen met beschimmeld brood en waterige 'soep'. Vervolgens worden andere gevangenen en ik gedwongen op de binnenplaats in ganzenpas te marcheren. Nadat enkelen bezwijken (Corona-virus?) wordt besloten dat het genoeg is. De rest van de dagdienen wij corvee te verrichten. In vrachtauto's worden wij afgevoerd naar de onderkomens van de elite, waar het sanitair met een tandenborstel gereinigd moet worden. Wat een smeerlappen daar! Gebruikte slips en condooms liggen alom verspreid, evenals beduimelde exemplaren van 'Hot Girls in No Pants' en 'Gay Militair'. Ik heb die tijdschriften verdonkermaand. Op de zwarte markt kan ik ze wellicht ruilen voor wat schoon beddengoed. Dat zit namelijk onder het bloed van de zwarte pestdragers. Morgen bij leven en welzijn een verder bericht van gevangene 2235629, aka Carolus den Blanken, aka CarlBlank, aka Vagman, aka Hitman 48, aka Sayed Al Magrabi.

Abdul kon voor de corona-crisis de huiselijke situatie ontsnappen door naar het café te gaan, te wandelen. Nu die vluchtroute afgesneden is, begint op te vallen dat hij weinig gewend is zich thuis te vermaken. Zelf dood ik de tijd met lezen, schrijven, muziek, films of het spelen met Youssef. Wanneer ik mij in mijn kamer terugtrek, valt mijn kameraad om de haverklap binnen, bekijkt wat ik aan het doen ben. Verzonken in het lezen van een boek geef ik geen sjoerge op zijn interrupties. Enigszins mokkend keert hij terug naar de huiskamer. Enkele keren heb ik de usb-stick met movies in de televisie gestopt, er eentje uitgekozen. Nabila geeft enige tijd later blijk van ongenoegen. Ze kondigt aan dat er een film op 2Maroc begint. Het is geven en nemen, denk ik, dus wordt naar het kanaal geschakeld. Het vertoont een aflevering van een soapserie. Altijd hetzelfde: Amoureuze verwickelingen, huiselijk geweld, schreeuwende klagende echtgenote(s)(n), agressieve kerels. Vaak ligt een hoofdpersoon in het ziekenhuis, of zit in de gevangenis.

Dezelfde shit dus die de beeldbuis in mijn vaderland vervuult. Ik ben er klaar mee. Vlucht naar mijn kamer, bekijk met Abdul de meegebrachte films op de laptop.

Abdul komt op straat een vrouw tegen. Ze is wanhopig, heeft drie kleine kinderen. Ze is niet in het bezit van zo'n officieel papiertje waarmee je de straat op mag. Het zou ook weinig uitmaken. Ze heeft geen geld om inkopen te doen. De caïd (*vertegenwoordiger van de gemeente in een wijk*), inmiddels in legeruniform gehuld, is met zijn auto door de wijk gedenderd, heeft haar te verstaan onmiddellijk naar huis terug te keren. Hij zou langskomen, is zijn belofte niet nagekomen. Wij doneren meel, aardappels, groenten, fruit, melk, stoppen haar wat dirhams toe. Op televisie wordt aangekondigd dat gezinnen met kinderen een eenmalige uitkering ontvangen van achthonderd dirham. Sms je gegevens van ziektekostenverzekering 'Ramed' naar 1212. Dat doet Abdul.

Per kerende sms komt er een bericht dat de data niet kloppen. Dus weer een sms dat het verstrekte terdege juist is. Nu moet er medegedeeld worden 'wie de verantwoordelijke is'. Abdul noch ik begrijpen wat ermee bedoeld wordt. Ik zeg Abdul dat hij naar die centen kan fluiten. Dat had hij zelf ook al bedacht. Mustafa, zijn broer belt op. Ook hij heeft vruchteloos 1212 gebeld, krijgt te horen dat het verstrekte nummer al gebruikt is.

Alom komen er berichten over boze burgers, die hardhandig door de autoriteiten aangepakt worden bij overtreding van het straatverbod. Eenieder met een uniform voelt zich opeens buitengewoon belangrijk. Velen ervan gedragen zich als dictators. In Marakkesj houdt menigeen zich niet aan het straatverbod. Zodra de politie weg is, wordt er op straat gescandeerd dat 'de weg weer vrij is'. Abdul houdt zijn hart vast voor de situatie, die kan ontstaan wanneer de ramadan op het eind van de maand begint, en de noodtoestand dan nog steeds niet is opgeheven. Mijn vriend verkondigt vaker doemscenario's.

Nederland gaat zich inspannen om landgenoten die in het buitenland vastzitten te repatriëren. Men kan zich hiervoor aanmelden op de site bijzonderebijstandbuitenland.nl. Maar de berichten zijn niet gunstig. Door de gespannen politieke verhouding tussen mijn vaderland en het koninkrijk doet deze laatste moeilijk. Het kabinet heeft in het recente verleden kritiek geleverd op de veroordeling van actievoerders in het Rif, enkele gevluchten politiek asiel verleend. Marokko heeft geantwoord dat Nederland zich niet met binnenlandse aangelegenheden moet bemoeien. Vliegtuigen van andere naties hebben hun burgers al opgehaald, maar onze minister van buitenlandse zaken krijgt weinig voet aan de grond. Vanuit mijn vaderland is melding gemaakt van het feit dat Marokkaanse Nederlanders, die hier op vakantie of op familiebezoek zijn, tot 'Marokkaan' gebombardeerd zijn.

Deze groep heeft, behalve de Nederlandse tevens automatisch de Marokkaanse nationaliteit. Zelfs als betrokkenen dit niet willen. Marokko wenst niet dat 'hun onderdanen' het land verlaten. Ofschoon ik het voornemen had rustig de situatie af te wachten, heb ik mij toch maar aangemeld bij genoemde site. Ik vermoed namelijk dat, wanneer de grenzen opengaan, en ik zelfstandig Marokko wil verlaten, moeilijkheden krijg met mijn dan inmiddels verlopen visum. Ook denk ik dat de prijs voor een commerciële vlucht naar mijn vaderland behoorlijk in de papieren kan gaan lopen.

Pleegzoon Jamal in Nederland bericht dat ik beter in M'diq kan blijven. Hij zegt dat het virus mijn wijk heeft bereikt. 'Als je nu op Schiphol landt, ben je kwetsbaar. Dat zit onder het virus.' Hij kan, evenals Abdul, af en toe flink overdrijven, is bang dat ik bij thuiskomst het loodje leg. Het siert hem dat hij zich zorgen maakt, maar de dood moet een oorzaak hebben nietwaar? Ik heb in mijn leven genoeg mensen gezien, die in de eindfase als zombies vegeteerden. Dat is een optie waarvoor ik niet opteer. Beter te sterven in het harnas.

De vrouw des huizes zegt vandaag dat, als Allah het wil, morgen het corona-virus de wereld uit is. Volgens haar komt het doordat mensen niet doen wat HIJ wil, HIJ straft. Tegen mijn kameraad zeg ik dat zij dat tegen de nazaten van de joden moet zeggen, waarvan er miljoenen onder het naziregime stierven. Was dat soms ook een uiting van Allah's ongenoegen? Abdul zit tussen twee vuren. Hij kent zijn vrouw, kijkt mij meewarrig aan. Hoeveel gekte kan een samenleving verdragen, vraag ik mij af.

Bovenverdiepingen van menig gebouw in onze wijk staan een groot deel van het jaar leeg. Men verwacht tijdens het zomerseizoen de zakken te vullen met de verhuur van appartementen aan toeristen. De Corona-crisis zal dit jaar een flink gat slaan in de toeristenstroom, is mijn verwachting. Maar velen in onze wijk zijn toch bezig met verbouwen.

Een paar maanden terug is Hamza, de zoon van de verhuurder begonnen. Nu is het bij de huisbaas al enige tijd een getimmer en gebonk van de eerste orde. Er is geen toestemming, dus staat iemand van de familie op de uitkijk of de caïd niet in de buurt is. De overlast die onze burens veroorzaken begint ons behoorlijk de keel uit te hangen. Arbeiders slepen met zand en cement. De buur komt met een glimlach Abdul vertellen dat een paar zakjes met het goedje tijdelijk op onze patio gedeponereerd worden. Een paar zakjes...? De halve plaats staat vol. Nabila kan bijkans ons wasgoed er niet meer ophangen. Het is in feite begonnen dat Abdul hen een vinger gegeven heeft, nu de hele hand genomen is. Zo behoort de binnenplaats tot onze woning. Recht tegenover onze deur bevindt zich de uitgang van de burens naar onze patio. De verhuurder heeft gezegd dat zijn vrouw geen recht heeft om er te komen. Niettemin worden emmers met water gevuld bij de buitenkraan. De was wordt opgehangen. Onze privacy wordt niet gerespecteerd. Ze heeft in haar eigen huis genoeg ruimte, maar moet dan een paar meters naar haar corridor lopen. Het gebeurt als een dief in de nacht. Zodra ik de binnenplaats betreed, trekt zij zich razendsnel terug, sluit de deur.

Ik heb er maanden geleden, toen ik haar betrapte, iets van gezegd. Niet veel later komt de buurman naar mijn vriend toe, vraagt wat er gebeurd is. Het gaat niet om het topic zelf. Neen, ze vinden dat ik de vrouw beledigd heb. Abdul omzeilt de hete brij. Wat kan hij ook doen? Het is een en al familie wat rondom en boven ons woont. Ze kunnen hem het leven behoorlijk lastig maken. De seigneur smoort elke kritiek door zijn ziekte uit te buiten, tilt om de haverklap zijn hemd omhoog, laat een wond zien. Ik trap er niet meer in. Zijn zoon heeft onthuld dat door jarenlang alcoholmisbruik zijn vader het lichaam verwoest heeft. Vaak moest Hamza hem ladderzat naar huis slepen. In ieder geval, de burens veroorzaken overlast, trekken zich uiteindelijk niks van ons aan. Gisteren komt de 'zieke' weer dezelfde truc uithalen.

Vannacht zal om vier uur wat gesleep met materialen zijn, zegt meneer. Het karwei moet zo snel mogelijk af, voordat de autoriteiten in de gaten krijgen wat er gaande is. Daar gaathet shirt weer omhoog. Ik heb zin hem op zijn bek te timmeren. Dat lost niks op, maar de fantasie spreekt mij aan. Waar kan ik op het Darkweb een Uzi bestellen☺? Natuurlijk is mijn reactie overdreven. Want de burens hebben nog nooit geklaagd over het geschreeuw en de doffe slagen van het gebonk op de houten deuren door Youssef. Het heeft te maken met de gemoedstoestand als gevolg van onze detentie.

Vanaf vandaag mogen mensen niet meer de straat op zonder kapje voor neus en mond. Abdul heeft met moeite er twee op de kop getikt. Ik betwijfel of deze 'bescherming' van enig nut is. Van repatriëring door Nederland is geen sprake. Binnen drie dagen na aanmelding zou ik van Buitenlandse Zaken een bericht ontvangen. Er volgt niets.

Auteur 'incognito'

De Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken schijnt een dringend beroep op Marokko gedaan te hebben de schrijnende gevallen te laten vertrekken. Klaarblijkelijk zitten drieduizend landgenoten vast. Van de ambassade in Rabat krijg ik een e-mail met oubollige informatie, de beste wensen voor de gezondheid. 'Air Arabia' stuurt een bericht, dat tot vijftien mei Marokko vliegverkeer tussen het koninkrijk en Nederland verbiedt. Ik krijg een voucher, dat binnen een jaar gebruikt dient te worden. Wanneer ik voor de zekerheid, mocht ik toch niet teruggehaald worden, mijn ticket naar een latere datum wil omzetten, lukt dit online niet. Ik probeer het callcenter in Casablanca te bereiken; een antwoordmachine met onduidelijke boodschap, daarna wordt de verbinding verbroken, is mijn beltegoed ook op.

Ik e-mail. Per kerende post krijg ik antwoord dat ik een positief saldo heb, dat ik bij een eerstvolgende vlucht kan inzetten. Wanneer ik wil boeken moet ik vooraf bellen. Dat was al gemeld. Opnieuw een bericht verstuurd, of zij niet de herboeking kunnen doen. De frase volgt dat ik moet bellen. Waarschijnlijk uitzendkrachten aan het werk die standaardlijstjes hanteren, en/of de Franse en Engelse taal niet machtig zijn. De achterban informeer ik sarcastisch dat het naar Nederland teruglopen wordt: 'Misschien kan ik onderweg goedkoop onderdak vinden door voor een deel de 'Compostella di Santiago-route' te nemen. Geld voor hotels heb ik namelijk niet. Wellicht tijd voor een crowdfunding-actie? '

Al het verkeer tussen steden is vanaf vandaag verboden, slechts vrachtauto's mogen nog de weg op. Wat er momenteel in de naaste omgeving gebeurt ontgaat ons volkomen. Buren zien we nauwelijks. Abdul vertrekt dagelijks met zijn geautoriseerd papiertje op zak naar de winkel/souk om inkopen te doen. 'Er wordt streng gecontroleerd', zegt hij. Af en toe sta ik buiten voor ons huis, maar zelfs dat is verboden. De voordeur blijft halfopen staan, zodat ik snel naar binnen kan glippen, mocht de politie eraan komen. De 'lockdown', het afsluiten en opsluiten van alles en iedereen, is natuurlijk niet prettig. Ik moet bekennen dat het wel effect heeft. Terwijl elders in de wereld het dodental explosief stijgt, is dit op dit moment in Marokko beperkt tot iets boven de honderd.

Wanneer help je iemand, wanneer niet? Een delicate kwestie in dit land, waar veel mensen de hand ophouden. Meestal laat ik mij leiden door mijn intuïtie/gevoel. Sinds een paar dagen zit er in onze straat iets verderop een oudere vrouw te bedelen. Wij hebben haar eten gegeven, ook geld. We zien niet dat de buren iets doneren. Gisteren zit ze pontificaal naast onze voordeur voor de garage van de buren.

De vrouw des huizes geeft haar opnieuw wat te eten, mijn vriend laat wat dirhams in haar hand verdwijnen. Betrokkene krijgt babbels. Of Nabila ook geen deken heeft. Voor haar en Abdul is het einde verhaal. Ze vinden dat de vrouw niet het recht heeft wat te eisen, ondankbaar is, een klassiek geval van het geven van één vinger, het willen nemen van de hele hand.

's Ochtends ging ik met Abdul naar de souk, terwijl Nabila als een witte tornado door het huis waaide. In de middag wandelde ik over de Corniche, in de late namiddag trokken Abdul en ik erop uit. Maar onze ontsnappingsroutes zijn afgesneden. Het opgesloten zitten begint haar tol te eisen. Abdul voorspelt dat de crisis een derde wereldoorlog veroorzaakt. Als deze uitbreekt, begint het in dit huis. 'Ik vertrek met Youssef naar mijn zus', gilt Nabila. Maar bussen, treinen, taxi's denderen momenteel niet door het landschap. Abdul komt met het bekende riedeltje, dat hij met een bootje naar Spanje vertrekt.

Nabila eist opnieuw dat de oven wordt aangesloten. Ik snap haar wel. Met deze activiteit kan ze een deel van de dag vullen. Abdul heb ik laten weten het nog steeds niet verstandig te vinden, beter de gevulde flessen in voorraad te houden. Mijn vriend is zich van de situatie bewust.

Geeft niet toe. Er zijn op dit moment zat mensen die zwaar te lijden hebben onder de Corona-crisis. Elke dag verhaalt Abdul over wanhopigen die hem op straat benaderen. Of hij geen eten voor hen kan kopen, al is het maar een halve kilo aardappels. Op mijn kamer hoor ik Nabila nog lang bakkeleien. Laat maar uitrazen is mijn adagium. Nu ze haar zin niet krijgt denkt ze Abdul en mij voor straf te kunnen uithongeren, heeft 's middags alleen eten voor de kleine bereid. Meestal steek ik tijdens mijn verblijf geen vinger uit. Nu treed ik op als stakingsbreker. Deze man is vrijgezel, gewend in Nederland voor zichzelf te zorgen. Mijn kameraad heb ik erop uitgestuurd om vlees te kopen.

Het wordt een Hollandse maaltijd met gekookte aardappels, sperzieboontjes, gearneerd met zelf gemaakte tomatensaus, gekruid gehakt, uitgeperste sinaasappels. Met als toetje vanillevla. Nabila bikt niet mee, zit mokkend in een hoekje in de woonkamer. Tegen de avond komt ze tot bezinning. Zo te horen schijnen nu de bovenburen ruzie te hebben.

De noodtoestand is op zijn minst met een maand verlengd. Het opnieuw binnen moeten blijven zal een zware dobber worden. Begon ik dit geschrift met de zinsnede dat ik een afkeer van opgelegde pandoer heb, raak ik verzeild in gejammer omtrent de ramadan. Nabila heeft gezien dat ik vandaag geld gepind heb, heeft nu behoorlijk wat noten op haar zang. Volgens haar is voor het eten dit en dat nodig, is het gebruikelijk dat... Abdul zegt dat er geen sprake kan zijn van een normale vastenmaand. Het loopt uit op hysterisch geschreeuw. De vrouw des huizes ligt nu op de bank medelijden op te wekken, zogenaamd versuft door hoofdpijn. Ze denkt zo alsnog haar zin te krijgen. Bovenbuurman Hamza heeft verkapt dat ook hij af en toe van vrouw en kroost knettergek wordt, heeft echter zijn ontsnappingsroute. Als werknemer van het waterbedrijf 'Amendis' is hij geautoriseerd met zijn auto vrij te reizen. Onder het mom dat hij voor zijn werk op pad moet, bevrijdt hij zich enige tijd. De buur heeft aangeboden mij naar Tanger te brengen, mocht er een repatriëringsvliegtuig arriveren. Ik hoor echter niets van de Nederlandse autoriteiten. Het is duidelijk geworden dat anderen en ik 'sous le haut patronage de sa majesté le roi Mohammed VI' door een verziekte diplomatieke verhouding gegijzeld worden.

Hamza is met Abdul naar onze oude woonplaats Fnideq gereisd. Mijn vriend heeft, ondanks herhaalde berichten naar 1212, van de staat nog steeds geen cent ontvangen. Nu wil mijn vriend kijken of er bij de gemeente aldaar niets te halen valt. Bij thuiskomst vertelt hij dat er bij het uitbetalingsloket een stormloop is geweest.

De caïd had het onverantwoord gevonden het gebouw langer open te laten. Onverrichter zaken is Abdul teruggekeerd. Tevens zegt mijn kameraad dat het stadje uitgestorven was, afgezien van enkele verstokte druggebruikers, die door de politie maar ongemoeid werden gelaten. De rest van de dag heeft mijn vriend gemokt over de niet-uitbetaling van 'zijn geld waarop hij recht heeft'.

De koning heeft gratie verleend aan vijfduizend gevangenen, volgens berichten vooral ouderen en kleine criminelen. Een vrouw verschijnt op YouTube. Moeder en zus blijken vermoord, bij haar is een deel van de arm afgehakt. Dit door iemand die, dankzij de amnestie, in haar buurt weer rondloopt. Hij heeft haar reeds verweten verantwoordelijk te zijn voor zijn opsluiting. Ze voelt zich opnieuw bedreigd. Deze kerel kreeg voor zijn daden vijftien jaar cel, waarvan er vijf verlopen waren. Actievoerder Zefzafi, die pleitte voor werk, ziekenhuis en sociale voorzieningen, kreeg twintig jaar aan zijn broek. Uitgebreid wordt er op straat ongenoegen gespuid, de koning en het politieke systeem beschimpt. 'Marokko is diep aan het zinken', is de teneur. Velen zijn reeds kwaad, omdat ze een maand zonder enige verdiensten binnen moeten blijven. De meesten hebben, ondanks de propaganda op Maroc2 van 1212 geen cent gezien.

Een groep vrouwen daalt onze helling af. Des te hoger gelegen de gebouwen, des te armer meestal de bewoners. Ik roep Abdul. Deze begeeft zich op straat, vraagt wat er aan de hand is. Het blijkt het voorspel van wanhopigen te zijn, die bij de gemeente verhaal gaan halen waar hun geld van 1212 blijft. Mijn kameraad is nieuwsgierig van aard. Onder het mom dat hij naar de souk moet om inkopen te doen, volgt hij de 'optocht'. Bij thuiskomst vertelt hij dat de lieden, die moeten controleren of iedereen het officiële document om het huis te verlaten op zak heeft, de handen in de lucht staken, de groep ongehinderd doorlieten. Video-opnames zijn van de actie gemaakt, zullen wel op het internet verschijnen.

Mijn vriend, die ondanks herhaalde berichten aan het inmiddels beruchte telefoonnummer ook geen cent gezien heeft, fulmineert dat de een niets heeft, de ander in zijn SUV rondrijdt. Ik weet het. De kloof tussen arm en rijk is in dit land gigantisch. 's Avonds verschijnt de verantwoordelijk directeur van 1212 op de televisie. Klaarblijkelijk zijn er in het land meer demonstraties geweest, wil men de onrust bezweren. De man zegt dat velen reeds geld ontvangen hebben, de rest kan het morgen verwachten. Hij knippert te veel met de ogen, plukt ook overdadig aan het gezicht. Kenmerken van iemand die liegt dat het gedrukt staat.

Nabila's oude smartphone van Chinese makelij, al enkele keren gerepareerd, heeft definitief de geest begeven. Ze eist nog voor de ramadan een andere, moet met haar familieleden kunnen kakelen. In eerste instantie is Abdul geneigd direct een tweedehandsje aan te schaffen: 'Voor rond de vijfhonderd dirham kan ik er wel eentje op de kop tikken. Ze gebruikt alleen Whatsapp.' Ik vraag of hij van de pot gerukt is. 'Ze kan voorlopig toch jouw apparaat gebruiken?' Er liggen twee rekeningen van 'Amendis' in het verschiet. Betaalt hij niet op tijd, dreigt afsluiting van water en elektriciteit. Mijn belang is dus ook in het geding. Ook heeft hij een ereschuld van vierhonderdvijftig dirham bij een kennis in Fnideq. In de keuken gaat Nabila te keer als ze begrijpt dat aan haar verlangen niet tegemoet gekomen wordt.

Abdul heb ik eerder uiteengezet dat zijn strategie van 'safi, safi' niet werkt. Hoe vaak is dit niet uitgemond in een over en weer geschreeuw? Zeg dat het beste is niet te reageren, maar als alles gekalmeerd is een en ander rustig te bespreken. Hij zou het proberen. Mijn vriend blijft nu zo waarlijk bedaard, werpt haar voor de voeten, dat ze normaal moet converseren. Ze begint nog harder te krijsen. Ik trek mij weer eens in mijn kamer terug, zet de koptelefoon op, beluister het album 'Blackstar' van David Bowie. Later op de dag leg ik de vrouw des huizes uit dat er prioriteiten zijn, dat een nieuwe telefoon er deze maand niet in zit.

Of denkt ze het zonder water en licht te kunnen redden? Ze bindt zo waarlijk in. Nu heeft de verhuurder aangekondigd dat de huur van vijftienhonderd dirham wegens de verbouwing en de ramadan niet betaald hoeft te worden. Dat is een behoorlijke meevaller. Abdul zegt dat zijn vrouw nu een (tweedehands) kwaliteitstelefoon kan krijgen. In Fnideq kent hij een bevriende winkelier, die hem wel eraan kan helpen. Nabila zal echter moeten wachten totdat een geschikt exemplaar binnenkomt.

Langzamerhand begint het erop te lijken dat ik crisismanager ben. Nu klaagt Nabila weer dat het een vast patroon geworden is, dat zij 's avonds met veel moeite Youssef in slaap krijgt, van alle activiteit overdag bekap is, telkens wakker gehouden wordt door Abdul, die naast haar in bed met zijn smartphone in de weer is. Vannacht schrik ik wakker van lawaai uit de echtelijke slaapkamer, hoor dat het over bovengenoemd ongenoegen gaat. Ben dat gekrakeel helemaal zat. Uit mijn bed gehesen, het licht aan gedaan, mij naar hun slaapkamer begeven, op de deur geklopt, geopend en geëist: 'Tilifun dyalek' (*je telefoon*). Mijn vriend mompelt iets, ik herhaal 'tilifun dyalek'. Het toestel wordt overhandigd. Deze wordt uitgeschakeld, meegenomen. Zonder verder een woord te zeggen laat ik het echtpaar achter. Het is direct stil.

Nabila's ongenoegen komt onder andere voort uit het feit dat ze veel te veel binnenzit. Uit verveling die schoonmaak- en wasactiviteit ter hand neemt om zichzelf bezig te houden. In onze oude woonplaats had ze Moemaïma als vriendin, waren er contacten met andere vrouwen. Dat is met de verhuizing naar M'diq haar ontnomen. Ook berust de last van de huishouding en verzorging volledig op haar schouders. Abdul steekt nauwelijks een poot uit, beperkt zich tot het doen van inkopen. Zich met Youssef bemoeien doet hij vrijwel niet, geeft het joch even aandacht, schuift hem al snel weer naar zijn moeder af.

Mijn kameraad vlucht steevast naar buiten, nu kan dit even niet vanwege de corona-crisis, maar om de haverklap is hij 'iets vergeten in de winkel', blijft tijden buiten. Het gegeven dat we momenteel voortdurend op elkaars lip zitten, heeft de geschetste situatie manifester gemaakt, maar in het verleden sloot ik mijn ogen voor die realiteit. Ook op mijn vriend valt dus wel het een en ander aan te merken. Op mij overigens natuurlijk ook. Het is er in ieder geval in dit huis niet leuker op geworden. Elke dag heerst er spanning. Met Abdul vandaag een hartig woordje gewisseld. Gezegd dat ik hem niet de schuld wil geven van de verziekte sfeer, maar dat zijn gedrag er wel toe bijdraagt: 'Als dit zo doorgaat is het de laatste keer dat ik jullie opzocht', is de (loze) frase. 's Avonds pak ik de bezemstok, waarmee in het recente verleden Youssef bedreigd werd, en waartegen ik ageerde, geef ermee elk van het stel onverwachts drie tikken op het lijf. 'Als jullie de kleine voor zijn gedrag kunnen straffen, kan ik dit bij jullie ook', roep ik, verdwijn naar mijn kamer. Ze zijn verbijsterd. De dagen erna wordt berouw getoond. Abdul helpt mee in de huishouding, het telefoontoestel in bed is taboe.

Het stel oppert het plan om op termijn M'diq te verlaten nu mijn vriend er geen vast werk heeft kunnen vinden. Terugkeer naar Fnideq ligt niet in de lijn der verwachting. Door de gesloten grens is daar geen toekomst. Booming Tanger komt in beeld. Abdul denkt er gemakkelijker dan in deze regio aan de slag te geraken.

Nabila zegt met het bakken en verkopen van etenswaar een bijdrage te kunnen leveren. Wanneer beiden niet meer voortdurend op elkaars lip zitten, Youssef op school vertoeft, eenieder activiteiten heeft, zou een verbeterde sfeer in de relatie het resultaat kunnen zijn.

Abdul laat zich meeslepen door herinneringen aan Fnideq. Hoe gezellig het daar niet was na het doorbreken van het vasten. Iedereen blij. Mustafa, Suliman, Moeïmama, Majed, Mounir, Fatima, Achmed en vele anderen bij elkaar op bezoek. Gezamenlijk naar de Corniche, tot diep in de nacht geroezemoes. Ik zie het helemaal voor mij, mis de kennissen uit de oude woonplaats ook. Mijn vriend verzucht: 'Het zit er dit jaar niet in. We moeten binnen blijven.' Met beide benen zijn we weer terug in het Corona-tijdperk.

Het echtpaar heeft gezegd dat ik overdag tegelijk met Youssef kan eten. Ik ben echter tot het inzicht gekomen dat het niet fatsoenlijk is voor hun ogen te schransen. Daarom heb ik mijzelf opgelegd aan de ramadan mee te doen. Trots vertellen Abdul en Nabila het feit aan de burens. Gewend zijnde om midden in de nacht op te staan, wat te snacken, muziek te luisteren of televisie te kijken, is het patroon nu hetzelfde.

Rond half drie worden we gewekt door een man die, door de wijk lopend, op een trommel slaat. Tijdens het suikerfeest op het einde van de ramadan zal hij zijn loon komen ophalen. We staan op, werken eten naar binnen. Abdul gaat erna direct weer slapen. Nabila wacht op de tijd dat ze moet bidden. Zelf luister ik wat naar muziek, duik vervolgens het bed weer in. Kom er wel later dan gewoonlijk uit, zo rond tien.

's Middags houd ik soms een siësta, Abdul steevast. Het vasten wordt in de vroege avond na zevenen doorbroken. Mijn makker werkt een complete warme maaltijd weg, zelf beperk ik mij tot dadels, café au lait, harira (*Marokkaanse soep*), een eitje, om later op de avond de rest van het eten te verorberen. Rond twaalfen het bed in.

De ramadan is twee weken oud. Deze gast blijkt vastenbestendig. Abdul en Nabila hadden iets anders verwacht. Er is wel een probleem met inslapen ontstaan. Wanneer het echtpaar 's avonds het bed opzoekt, ben ik niet moe.

Mijn kamer grenst aan die van hen, heeft een gemeenschappelijk venster, weliswaar 's nachts afgedekt met een gordijn, maar niettemin dringt er licht door. Youssef mag niet wakker worden, dus schakel ik van arren moede de lamp in mijn vertrek uit, probeer te soezen, sta na enige tijd weer op. Bij de groenige straling van een nachtlampje surf ik op het internet, beluister muziek. Af en toe zit ik in de keuken met de laptop, schrijf aan het vervolg op mijn boek 'Marokkaans Fruit'. Hoor ik het geluid van de trommelaar, wordt er op de deur van de echtelijke slaapkamer geklopt, dwing ik tot opstaan. Na het nachtelijk eten heb ik geen enkele moeite om rechtstreeks in een lucide droom te stappen.

Momenteel heerst er een muggenplaag in Tetuan, Martil, Fnideq en ook in dit stadje. Ik had al bemerkt dat die beestjes in huis in volume toenamen. Men hoopt de overlast te beperken door 's nachts broedhaarden te desinfecteren. Autoriteiten buitelen echter over elkaar heen wie dit moet aanpakken. Lokale politici willen vanwege electoraal gewin het project naar zich toetrekken, de bevolking pleit voor een centrale aanpak. Hopelijk gebeurt er wat voordat we opgevreten worden.

'De ramadan is een periode van bezinning', lees ik op het internet. Daarvan bemerk ik in dit huis niet veel. Vandaag is het uit de hand gelopen, huiselijk geweld. Abdul heeft Nabila een mep gegeven. Ze heft, naar wat aanvoelt als minutenlang, een haast dierlijk gegil aan. De buurman komt vragen wat er aan de hand is. Ik kan hem weinig méér vertellen dan dat het echtpaar ongenoegen heeft. Nabila vertrekt na het incident naar de slaapkamer, om later haar verhaal te doen. Ze zou gevraagd hebben of mijn kameraad een fles afwasmiddel wilde halen, waarop hij uit zijn dak gegaan is. Volgens zeggen maakt Abdul haar telkens uit voor 'een slechte vrouw'. Dit gedrag met de daaruit voortvloeiende ruzies zou reeds sinds Fnideq spelen.

'Zou er geen corona heersen, was ik al lang vertrokken', claimt ze. Ik houd mij op de vlakte, zeg wel dat ik lichamelijk geweld niet goedkeur. Abdul schreeuwt dat op een dag hij met de noorderzon vertrekt en niemand ooit nog iets van hem zal horen. Hij verdwijnt in de slaapkamer om er urenlang niet uit te komen. De vrouw des huizes kondigt aan slechts voor mij voedsel klaar te maken. Nu zit ik dit alleen in de keuken te verorberen. Je snapt, het is heel gezellig. Inmiddels is mijn makker ten tonele verschenen, heeft zelf wat eten in elkaar geflanst, een sigaretje gepakt, naar buiten gelopen. Wat ben ik blij dat ik vrijgezel ben! Maar het doet pijn te zien hoe mensen die na aan je hart liggen elkaar kwetsen. Het stel kan volgens mij niet met, maar ook niet zonder elkaar leven.

Het opgesloten zitten, alsmede de ramadan, heeft niet alleen in dit huis zijn tol geëist. Bovenbuurman Hamza bracht zijn vrouw met een zenuwzinking naar het ziekenhuis. Inmiddels is ze weer thuis; ze zal wel kalmerende middelen toegediend hebben gekregen. Zijn vader, annex onze verhuurder, is tegen een Belgisch familielid uitgevaren. De vrouw is hier op vakantie, bezit een eigen woning, vertoeft er met haar volwassen zoon, heeft echter sinds het begin van de lockdown haar intrek in zijn huishouding genomen. Wegens medicatie hoeft ze niet aan de ramadan mee te doen, schranst overdag voor de ogen van zijn gezin. Klaarblijkelijk is het de buur te veel geworden: 'Waarom vertrek je niet naar je eigen bedoening, een gast en vis blijven slechts drie dagen fris', zou hij geroepen hebben. Smeuïg worden de geschiedenissen door Abdul en Nabila, die klaarblijkelijk een wapenstilstand hebben gesloten, theatraal uit de doeken gedaan. Eigen leed wordt vaak verzacht door het in ogenschouw nemen van het lijden van derden.

Sinds kort banjeren Abdul en ik samen overdag door het stadje. Zogenaamd om inkopen te doen, of geld uit de automaat te trekken. Eén keertje werden we bij een controlepost door zo'n jonge snotneus van de 'Force Auxiliaire' toegebluft: 'Warqa' (*document*). Een paar woorden in het Frans, en monsieur liet het er maar bij zitten. De uitjes geven eventjes lucht. Er is inmiddels ook een avondklok ingesteld. Vanaf zeven uur 's avonds tot vijf uur 's ochtends mag jij je helemaal niet op straat begeven. Zelfs het roken van een sigaretje voor je deur kan resulteren in een arrestatie. In ons straatje zijn al een paar buurtbewoners in het busje van de 'Sureté Nationale' afgevoerd. Vandaag wappert de informatie binnen dat Marokko de noodtoestand met drie weken verlengt, tot ruim na 'laïd el fitr' (*het suikerfeest*). Zo wil men verhinderen dat mensen bij elkaar op bezoek gaan, het coronavirus verspreiden.

Volgens geraadpleegde websites is de repatriëring gaande, maar er is nog niets van Buitenlandse Zaken vernomen, krijg het gevoel dat ze mij vergeten zijn. Nu heb ik geruime tijd terug op een bericht van de Nederlandse vertegenwoordiging in Rabat geantwoord dat ik 'bij een Marokkaans gezin vertoef, hoog en droog zit, rustig afwacht'. Niet bepaald een uitstraling van urgentie. Twee keer heb ik inmiddels naar Buitenlandse Zaken gewhatsappt, telkens het antwoord: 'Wacht u rustig af tot u een telefoontje krijgt.' Vandaag toch maar opnieuw whatsapp geopend. De toon is anders, gevraagd wordt of ik een dossiernummer weet. Niet dus. Moet een nummer in Nederland bellen om te zeggen dat ik bij de alarmcentrale niet aangemeld ben. Heb geen beltegoed, internationaal bellen kost trouwens klauwen met geld. Ik vraag of de andere kant van de lijn dit niet ter hand kan nemen. Het is toch niet mijn nalatigheid? Geen respons. Uiteindelijk doet mijn zus in Nederland het, krijgt voor elkaar dat ik alsnog bij de alarmcentrale in beeld kom. Als mosterd na de maaltijd verschijnt na geruime tijd de Whatsapp-lijn weer.

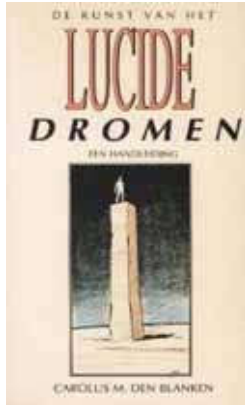
Er wordt om data gevraagd, informatie die ik reeds twee maanden terug verstrekke. Vooruit dan maar, voor alle zekerheid. Even later komt de mededeling dat de aanmelding voltooid is. Met de reeds genoemde mantra van 'wachten' en 'sterkte' moet ik het doen. Veel vertrouwen heb ik niet meer. Zou het dan toch huiswaarts lopen worden? Waar blijft die crowdfunding actie? Elke dag wordt nu beheerst door de smartphone. Ik moet bereikbaar zijn voor het telefoontje van de alarmcentrale. De rust in huis is trouwens al geruime tijd teruggekeerd, geen echtelijke twisten meer. Het schijnt dat wij ons allen bij de situatie hebben neergelegd. De dagen verglijden in lusteloze ledigheid. Ben wel enigszins trots op mijzelf dat ik de ramadan heb afgemaakt. Het 'l'aïd el fitr' valt morgen. De overheid heeft speciaal hiervoor de spertijd voor twee dagen tot 'dagklok' verklaard, waardoor er niemand over straat mag, winkels gesloten blijven.

Ik heb over het hart gestreken, wat dirhams bijgelegd, zodat Nabila beschikt over een mobieltje, de Samsung A10s, nieuw uit de doos, honderdveertig euro. Bij nader inzien vond ik dat ze het verdiende voor het vele werk dat zij verricht. En tweedehands... meestal gelazer met de batterij, die razendsnel leegloopt.

We mogen weer naar buiten, de avondklok is ook opgeheven. Quawa's en moskeeën blijven gesloten, het strand is verboden gebied. Maar het straatbeeld bevolkt langzaam. Ik begin het weer redelijk naar de zin te krijgen, als uiteindelijk de kogel door de kerk gaat. Morgen word ik gerepatriëerd. Met dubbel gemoed komt er een eind aan mijn verblijf. Enerzijds opgelucht naar mijn eigen bedoening terug te kunnen keren, anderzijds met het gevoel 'mijn' gezin in de steek te laten. Onzeker is wanneer ik het stel weer terugzie. Bovenbuur Hamza brengt mij naar het busstation van Tetuan. Daar vertrekt een door Nederland gereserveerde bus naar het vliegveld van Casablanca. Het zal een lange dag worden.

Mijn overige E-boeken

Gratis te downloaden op: www.carolusdenblanken.nl

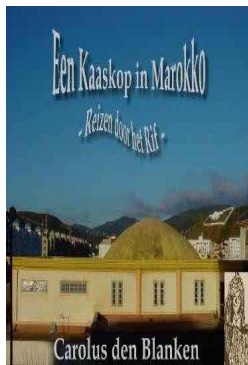
De kunst van het lucide dromen: een handleiding

Rijswijk/Utrecht: 1990. ISBN: 9061208173

**Tevens verkrijgbaar in Engelse vertaling
The art of lucid dreaming: a manual**

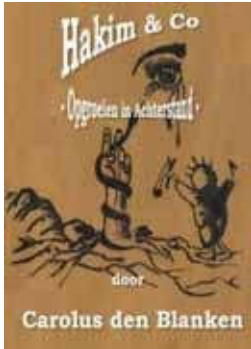
Dromen: Praktische Observaties
Integrale Nederlandse vertaling van het eerste
wetenschappelijke werk over lucide dromen:
'Les Rêves et Les Moyens de Les Diriger:
Observations Pratiques' (1867) door
Markies d'Hervey de Saint-Denys.
Vertaling: Drs. Carolus den Blanken
Utrecht: 2013. ISBN: 978-90-820963-09

Een kaaskop in Marokko: Reizen door het Rif

Persoonlijke ervaringen van vijftientig jaar
reizen door het Rif.

Utrecht: 2013. ISBN: 978-90-820963-1-6

Hakim & Co: Opgroeien in Achterstand

Belevenissen in achterstandswijk Zuilen te Utrecht in de jaren tachtig/negentig.

Utrecht: 2013. ISBN: 978-90-820963-3-0

Carlos rookt niet meer

Satire over een academicus met burnout, die stopt met roken, op straat komt te staan, en snel de mores ervan leert kennen.

Utrecht: 2013. ISBN: 978-90-820963-2-3

Rug recht houden: Utrechtse Jeugdervaringen 1951-1964

Jeugdherinneringen in stilistisch gecomprimeerde vorm.

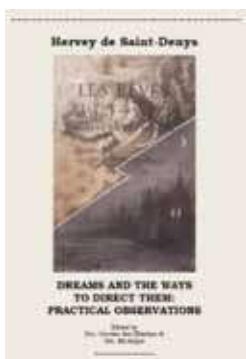
Utrecht: 2015. ISBN: 978-90-820963-4-7

Buiten voor de deur: Utrechtse Jeugdervaringen 1964-1970

Jeugdherinneringen in stilistisch gecomprimeerde vorm.

Utrecht: 2015. ISBN: 978-90-820963-5-4

Dreams and the Ways to Direct Them: Practical Observations
Integrale Engelse vertaling van het eerste wetenschappelijk werk over lucide dromen: 'Les Rêves et Les Moyens de Les Diriger: Observations Pratiques' (1867) door Markies d'Hervey de Saint-Denys. Vertaling: Drs. Carolus den Blanken
Utrecht: 2016. ISBN: 978-90-820963-6-1

Marokkaans Fruit
Gayroman, gesitueerd in de jaren zeventig. Nederlandse jongen krijgt relatie met Marokkaanse tiener.

Utrecht: 2017. ISBN: 978-90-820963-7-8
